

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI**

**XO'JAYOR MUSURMANOVICH SHENNAEV
GULZADA TADJIMURATOVNA XALIKULOVA
ILYOS XURSHIDOVICH ABDURAXMONOV**

**TASHQI IQTISODIY FAOLIYAT
SUG'URTASI**

***5231200 - “Sug’urta ishi” bakalavr ta’lim yo’nalishida tahsil olayotgan talabalar
uchun darslik***

Toshkent – 2014

MUNDARIJA:

KIRISH.....

I BOB. Tashqi iqtisodiy faoliyatda sug'urtaning zarurligi va uning iqtisodiy mohiyati.....

§1.1. Tashqi iqtisodiy faoliyatda sug'urtaning rivojlanishi.....

§1.2. Xalqaro sug'urta hamjamiyati va u bilan hamkorlik qilish yo'llari.....

Tayanch so'z va iboralar

Nazorat savollari

Test savollari

Qo'shimcha adabiyotlar

II BOB. Tashqi iqtisodiy faoliyatda sug'urta turlari.....

§2.1. Tashqi iqtisodiy faoliyatda mulkiy sug'urta bilan bog'liq sug'urta turlari.....

§2.2. Tashqi iqtisodiy faoliyatda shaxsiy sug'urta bilan bog'liq sug'urta turlari.....

§2.3. Tashqi iqtisodiy faoliyatda javobgarlik sug'urta bilan bog'liq sug'urta turlari.....

Tayanch so'z va iboralar

Nazorat savollari

Mustaqil o'rganish uchun topshiriqlar

Test savollari

Qo'shimcha adabiyotlar

III BOB. Tashqi iqtisodiy faoliyatda sug'urta risklari va ularning tasnifi.....

§3.1. Tashqi iqtisodiy faoliyatda sug'urta risklari turlari.....

§3.2. Tashqi iqtisodiy faoliyatda sug'urta risklari doshqarish.....

Tayanch so'z va iboralar

Nazorat savollari

Test savollari

Qo'shimcha adabiyotlar

IV BOB. Tashqi iqtisodiy faoliyatda savdo yuklarini sug'urtalash.....

§4.1. Tashqi iqtisodiy faoliyatda savdo yuklarini sug'urtalashni amalga oshirish tartibi.....

§4.2. Yuklarni sug'urtalashda xalqaro savdo palatasi talablari.....

Tayanch so'z va iboralar

Nazorat savollari

Mustaqil o'rganish uchun topshiriqlar

Test savollari

Qo'shimcha adabiyotlar

V BOB. Tashqi iqtisodiy faoliyatda eksport kreditlarini sug'urtalash.....
§5.1. Tashqi iqtisodiy faoliyatda kreditni qaytarmaslik riskini sug'urtalash.....
§5.2. Eksport kreditlarini sug'urtalashning tamoyillari.....
Tayanch so'z va iboralar
Nazorat savollari
Mustaqil o'rganish uchun topshiriqlar
Test savollari
Qo'shimcha adabiyotlar

VI BOB. Tashqi iqtisodiy faoliyatda investitsiya bilan bog'liq riskni sug'urtalash.....
§6.1. Tashqi iqtisodiy faoliyatda investitsiya bilan bog'liq riskni sug'urtalashning ahamiyati.....
§6.2. Investitsiya riskini sug'urtalovchi xalqaro tashkilotlar
Tayanch so'z va iboralar
Nazorat savollari
Mustaqil o'rganish uchun topshiriqlar
Test savollari
Qo'shimcha adabiyotlar

VII BOB. Tashqi iqtisodiy faoliyatda boshqa sug'urta turlari va ularning shartlari.....
§7.1. Tashqi iqtisodiy faoliyatda boshqa sug'urta turlari.....
§7.2. Xalqaro iqtisodiy faoliyatni rivojlantirishda qayta sug'urtalashning roli...
Tayanch so'z va iboralar
Nazorat savollari
Mustaqil o'rganish uchun topshiriqlar
Test savollari
Qo'shimcha adabiyotlar

I BOB. Tashqi iqtisodiy faoliyatda sug'urtaning zarurligi va uning iqtisodiy mohiyati

§1.1. Tashqi iqtisodiy faoliyatda sug'urtaning rivojlanishi

Milliy iqtisodiyotimizning eksport salohiyati jadal rivojlanib, tobora raqobatga bardoshli bo'lib bormoqda. Eksport korxonalar faoliyatining eng muhim yo'nalishiga, butun iqtisodiyotimizning rivojlanish natijalarini baholash mezoniga aylandi. Bugungi kunda deyarli ko'pgina tarmoq va korxonalarimiz tashqi iqtisodiy faoliyatga to'liq jalb etilgan bo'lib, tashqi bozorlarni faollik bilan o'zlashtirmoqda. Bu haqda Prezident I.Karimov 2013 yilning 18 yanvar kuni bo'lib o'tgan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2012 yilda mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2013 yilda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirishning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan majlisidagi ma'ruzasida quyidagilarni ta'kidlab o'tgan edi: "Eksport hajmi sezilarli ravishda, ya'ni 11,6 foizga o'sdi, eksport qilinayotgan mahsulotlar tarkibi va sifati yaxshilanib bormoqda. Buning natijasida xomashyo bo'lmagan tayyor tovarlarning ulushi 70 foizdan ziyodni tashkil etmoqda. Tashqi savdo aylanmasidagi ijobiy saldo 1 milliard 120 million dollardan oshdi"¹.

O'zbekiston Respublikasi tashqi iqtisodiy faoliyatining asosi bo'lgan eksport hajmining ana shunday o'sishi biz uchun an'anaviy resurslar bo'lmish paxta tolasi, qimmatbaho metallar va turli xom-ashyo etkazib berish hisobiga emas, balki asosan avtomobillar, neft-kimyo va metall mahsulotlari, mineral o'g'itlar, ip-kalava va gazlama, trikotaj buyumlar, sim-kabel mahsulotlari, qurilish materiallari va boshqa shu kabi ko'plab eksport tovarlari hajmi va turlarini ko'paytirish evaziga ta'minlanmoqda. Buni eksport hajmida tayyor mahsulotlar va xizmatlarning ulushi 53 foizdan oshgani, paxta tolasining ulushi esa sezilarli darajada kamaygani ham yaqqol tasdiqlaydi.

¹ Каримов И.А. Бош мақсадимиз — кенг қўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг 2012 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ҳамда 2013 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг мухим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси.//Халқ сўзи, 2013 йил 19 февраль.

O'zbekiston Respublikasida tashqi iqtisodiy faoliyat hajmini oshirishga ta'sir etuvchi omillar turlicha bo'lib, ulardan biri sug'urtadir. Eksport qiluvchi korxonalar o'z mahsulot va xizmatlarini tashqi bozorlarda sotish jarayonida ko'pgina risklarga duchor bo'ladilar. Mazkur risklar siyosiy va tijorat xarakterida bo'lib, ularning sodir bo'lishi oqibatida eksporterlar jiddiy talofat ko'rishi mumkin. Sug'urta ana shu ko'rilgan zararlarni o'rnini qoplash yo'li bilan o'z tovar va xizmatlarini eksport qiluvchi korxonalarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Eksport risklarini sug'urta qilish bo'yicha milliy sug'urta kompaniyalarimiz, xususan, "O'zbekinvest" eksport-import milliy sug'urta kompaniyasi tomonidan muayyan ishlar amalga oshirilmoqda. «O'zbekinvest» kompaniyasi xorijiy investorlar va milliy eksportchilarga investitsion va tadbirkorlik faoliyati jarayonida ularning manfaatlarini himoya qilish bo'yicha ishonchli kafolatlash tizimini yaratmoqda.

SHu sababli, sug'urta tashkilotlarining moliyaviy barqarorligini aniqlash mezonlari tizimini shakllantirish zarurati yuzaga kelmoqda. Faoliyat ko'rsatayotgan har bir sub'ektlarning moliyaviy barqarorligini baholash to'lovga qobillik ko'rsatkichi orqali yondoshiladi.

Rivojlangan mamlakatlarda sub'ektlarning moliyaviy barqarorligini baholash to'lovga qobillik konsepsiyasi orqali amalga oshiriladi. To'lovga qobillik ma'lumotlari va boshqa qator ko'rsatkichlar asosida sug'urta tashkilotlarining reyting ko'rsatkichlari ishlab chiqiladi.

Bunda bir tomondan, iqtisodiyot sub'ektlarining sug'urtaviy himoyasining ishonchli tashkil etilishi ta'minlansa, ikkinchi tomondan, u, mamlakatda sug'urta tashkilotlarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash uchun asos bo'ladi

Bu borada kompaniya asosiy strategik maqsadlariga erishishi muhimligini tushungan holda o'zining jadal rivojlanishini, raketbardoshliligini, sug'urta faoliyagining daromadliligini va samaradorliligini tavsiflovchi ko'rsatkichlarning barqaror o'sishini ta'minlash siyosatini muvaffaqiyatli amalga oshirmoqda.

Bozorning moliya infratuzilmasini shakllantirish va iqtisodiyotda sug'urta o'rnini oshirish davlatning ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanayotganligi natijasida

«O‘zbekinvest» kompaniyasi sug‘urta bozorida o‘z mavqeini mustahkamlash va barqarorlashtirishga erishdi.

«O‘zbekinvest» kompaniyasi milliy qayta sug‘urtalash bozorini rivojlantirish tashabbuskori sifatida milliy hamda halqaro bozorlarda qayta sug‘urtalash operatsiyalarni va o‘zaro manfaatli biznes aloqalarni amalga oshirmoqda, bu unga jahon sug‘urta bozoridagi ilg‘or tajribalardan unumli foydalanish imkonini bermoqda.

Xalqaro sug‘urta ishiga nisbatan kompaniya siyosati nafaqat sug‘urtani tadbirkorlik faoliyatining turi sifatida rivojlantirish, balki u iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlik ko‘magining muhim dastagi ekanligini tushunishga asoslanilgan holda olib borildi.

Kelgusida kompaniya xalqaro korporatsiya darajasiga erishish uchun etakchi xorijiy sug‘urta va qayta sug‘urta kompaniyalari, xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikni mustahkamlash, o‘z infratuzilmasi bo‘yicha faol ish olib borishni mo‘ljallamoqda.

Xalqaro sug‘urta hamjamiyati bilan faol hamkorlik qilish natijasida kompaniya eksport sug‘urtasi sohasida ilg‘or tajribadan foydalangan holda milliy eksportda, respublika xo‘jalik sub’ektlari, kichik va xususiy tadbirkorlik vakillari manfaatlarini bilan bog‘liq qator tadbirlarni amalga oshirmoqda. Masalan, oktyabr oyida Toshkent shahrida xalqaro texnologiya, tovar va xizmatlar bozorlarida milliy ishlab chiqaruvchilarning eksport mahsulotlarini samarali taqdim etish strategiyasini ishlab chiqishga ko‘maklashish bo‘yicha «Eksport mahsulotlarini taqdim etishga ko‘maklashish masalalari» birinchi xalqaro anjumanining o‘tkazilishidir. Anjuman O‘zbekiston Respublikasi tashqi iqtisodiy aloqalar vazirligi bilan birgalikda kompaniya tomonidan tashkil etilgan.

«O‘zbekinvest» eksport-import Milliy sug‘urta kompaniyasi doimiy ravishda «zamonaviy innovatsion sug‘urta kompaniyasi» degan tavsifga mos bo‘lish uchun alohida e‘tibor qaratib, tashkil etilgandan buyon faoliyatiga axborot texnologiyalarini tatbiq etish borasida tashkiliy-texnikaviy kadrlar va moliyaviy asoslarni yaratdi.

Bugungi kunda mamlakat oliy qonunchilik organi tomonidan «Axborotlashtirish to‘g‘risida»gi, «Elektron imzo to‘g‘risida»gi, «Elektron hujjatlar almashinuvi

to'g'risida»gi va «Elektron tijorat to'g'risida»gi kabi qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Bu esa o'z navbatida O'zbekistonni xalqaro axborot jamiyati integratsiyasiga kirib borishi uchun mustahkam asos yaratdi.

Xalqaro sug'urta bozorida faoliyat ko'rsatayotgan sug'urta kompaniyalari orasidagi munosabatlar sug'urta faoliyati to'g'risidagi qonunga rioya qilgan holda, bozor talabi asosida amalga oshmoqda. Bugungi kunda Respublika sug'urta bozorida xorij sug'urta kompaniyalarining bo'limlari faoliyat ko'rsatmoqda. Xorij sug'urta kompaniyalari va shuningdek davlatlar o'rtasida tashqi savdo operatsiyalarni faollashtirishga ko'maklashuvchi xorijiy banklar hamda mamlakatlar eksport-kredit agentliklari bilan birgalikda moliyalashtirishning va sug'urtalashning turli sxemalarini amalga oshirmoqda. Bu albatta, mamlakatimizga xorijiy investitsiyalarning kirib kelishiga keng yo'l ochib beradi.

1.2. Xalqaro sug'urta hamjamiyati va u bilan hamkorlik qilish natijalari.

Mustaqillik yillarida O'zbekiston dunyodagi ko'pgina mamlakatlar bilan hamkorlik aloqalarini o'rnatdi va jahon iqtisodiy integratsiyasiga borgan sari faol jalb qilinmoqda, rivojlangan davlatlar bilan o'zining xo'jalik aloqalarini kengaytirmoqda, o'zaro foydali savdo-iqtisodiy kelishuvlar tuzmoqda.

Bunday kelishuvlar natijasida 1936 yilda xalqaro savdo palatasi «International Chamber of Commerce - ICC» tovar etkazib berishning tijorat shartlarini sharhlash xalqaro qoidalarining majmui belgilangan hujjatni ishlab chiqdi. Ushbu shartlar INKOTERMS - 1936 degan nom bilan shuhrat qozondi. 1990 yilda ana shu qoidalariga, ularni shakllangan xalqaro savdo amaliyotiga muvofiqlashtirish maqsadida o'zgarish va qo'shimchalar kiritildi.

INKOTERMS - 1990 xalqaro savdo palatasi (Baynalminal xalqaro savdo tijorat shartlari) ishlab chiqilgan hujjat bo'lib, unda tovar etkazib berish tijorat shartlarining sharxlangan xalqaro qoidalari majmui belgilab berilgan.

Tovar etkazib berish shartlarini INKOTERMS – 2010 ga binoan aks ettirish O'zbekiston Respublikasida tuziladigan kontraktlarga qo'yiladigan asosiy talablardan biridir. Xalqaro bozorda tijorat va tadbirkorlik faoliyatini olib borish turli xil xavf-

xatarlar bilan bog'liq. Boshqacha aytganda, xalqaro iqtisodiy faoliyatni turli xil risklarsiz tasavvur etib bo'lmaydi.

Risk - oldindan bilib bo'lmaydigan voqea hodisaning ro'y berish ehtimoli.

Bunday tushadigan hodisalarning ro'y berishi natijasida xalqaro iqtisodiy faoliyat ishtirokchilari moddiy zarar ko'rishlari mumkin.

CHet eldagi aksariyat yirik ishlab chiqarish korxonalari risk bilan kurashish va ko'riladigan zararlarni mumkin qadar kamaytirish maqsadida o'zlarining maxsus bo'limlariga ega.

Bu bo'limlarning asosiy maqsadi ehtimoldagi ko'riladigan har bir zararni eng kam darajada kamaytirishga qaratilgan. Misol uchun, eng yirik «Xyoxst» (Hoechst AG) Germaniya konserni korxonasi o'zining boshqarish tuzilmasida 35ta xodimdan iborat bo'lgan sug'urtalash bo'limi faoliyat olib boradi. Xodimlarning ish faoliyati asosan markazlashtirilgan yo'nalishdagi xalqaro bozorlarda sodir bo'lishi mumkin bo'lgan riskni o'rganishga qaratilgan.

CHunki, korxona ishlab chiqargan tovar maxsulotining deyarli 80% chet el bozorlarida sotiladi va ular sug'urta himoyasiga olingan. SHu sabab konsern turli xil sug'urta kompaniyalariga yiliga 300 mln. marka miqdorida sug'urta mukofoti o'tkazib turadi. SHundan 40% unga tegishli bo'lgan ikkita sug'urta kompaniyasining hissasiga to'g'ri keladi.

Xalqaro iqtisodiy faoliyat yo'nalishida ish olib borayotgan barcha davlatlar va shu bilan bir qatorda O'zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan amalga oshiriladigan tovarlar (shplar, xizmatlar) savdosi yo'nalishida sodir etilishi mumkin bo'ladigan barcha sug'urta risklarning oldini olish bo'yicha risk konsepsiyalari ishlab chiqildi. Bu xalqaro iqtisodiy faoliyat yuritish dasturining asosiy qismlaridan birini tashkil etadi.

Xalqaro yo'nalishlarda tovarlar(ishlar, xizmatlar)ni sug'urtalashni O'zbekiston Respublikasida «O'zbekinvest» eksport-import milliy sug'urta kompaniyasi amalga oshiradi. «O'zbekinvest» kompaniyasi 1997 yil fevraldan boshlab O'zbekiston Respublikasi hukumatining qaroriga binoan eksport kreditlarini sug'urtalash bo'yicha davlat agentligi vazifalarini bajarishga kirishdi.

Tashqi iqtisodiy faoliyatni sug'urtalash kompaniya faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanib, xorijiy bozorlarda milliy eksportchilarning siyosiy va tijorat risklaridan sug'urtaviy himoyalashni nazarda tutadi.

Xalqaro iqtisodiy faoliyat yo'nalishida ish olib borayotgan barcha davlatlar va shu bilan bir qatorda O'zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan amalga oshiriladigan tovarlar (shplar, xizmatlar) savdosi yo'nalishida sodir etilishi mumkin bo'ladigan barcha sug'urta risklarning oldini olish bo'yicha risk konsepsiyalari ishlab chiqildi. Bu xalqaro iqtisodiy faoliyat yuritish dasturining asosiy qismlaridan birini tashkil etadi.

Tayanch so'z va iboralar

Anderrayter - turli risklarni sug'urtalash vakolatiga ega, sug'urta kompaniyasi tomonidan tayinlanadigan shaxs. Sug'urta kompaniyasining sug'urta portfelini shakllanishi uchun javob beradi. U sug'urta shartnomalarini tuzish, risklarni baholash va sug'urta tarifi stavkasini belgilash yuzasidan tegishli malakaga ega bo'lishi zarur; 2) Lloyd sug'urta polislarini beradigan Lloyd sug'urta korporatsiyasini a'zosi; 3) potensial mijozlarga sug'urta polisini sotish bilan shug'ullanadigan yoki manfaatdor tomonlarga sug'urta sohasi bo'yicha yuqori darajada maslahat xizmatlarni ko'rsatadigan jismoniy yoki yuridik shaxs.

Audit - sug'urta kompaniyasining moliyaviy hisoboti to'g'riligini yozma ravishda tasdiqlash va tekshirish. Audit ishini maxsus malakaga ega bo'lgan auditorlar amalga oshiradi. Auditorlik firmasi bilan sug'urta kompaniyasi o'rtasida shartnoma tuziladi. O'zbekiston Respublikasida audit ishini Moliya vazirligining litsenziyasiga ega bo'lgan shaxslar amalga oshirishi mumkin. Sug'urta kompaniyasining balansi auditorlar tomonidan tekshirilgandan so'ng matbuotda e'lon qilinadi.

Bosh polis- sug'urta kompaniyasi va sug'urtalanuvchi o'rtasidagi yozma bitim. Bu bitimga muvofiq, tegishli davr mobaynida sug'urtalanuvchi barcha ob'ektlarni sug'urta kompaniyasiga sug'urtalash uchun beradi. CHet el tajribasida bu bitim «ochiq polis» yoki «polis-abonament» deyiladi. Mazkur bosh polis asosida sug'urtalash tashqi savdo yuklari sug'urtasida keng tarqalgan. Sug'urtalanuvchi

sugʻurta kompaniyasiga har bir joʻnatilgan yuk haqidagi maʼlumotlar (yukning vazni, sugʻurta summasi, yukni junatish va qabul qilib olish punktlari) bayon etilgan arizani taqdim etsa etarli, yuk avtomatik ravishda sugʻurtalangan hisoblanadi.

Brutto - stavka - sugʻurta qoplamasini (sugʻurta summasini) toʻlashga moʻljallangan netto-stavka va ish yuritish xarajatlarini qoplashga moʻljallangan netto-stavkaga yuklama summalarini oʻz ichiga olgan sugʻurta mukofotlarining tarif stavkasini bildiradi. Koʻpgina adabiyotlarda ushbu ibora sugʻurta tarifi maʼnosida ham ishlatiladi.

Denonsatsiya - shartnomadan voz kechish. Agar sugʻurta munosabatlarida tomonlardan biri yozma ravishda shartnomadan voz kechishi toʻgʻrisida ikkinchi tomonga maʼlum qilmasa, shartnoma unda koʻrsatilgan muddatgacha kuchda boʻladi.

Nazorat savollari

1. Tashqi iqtisodiy faoliyatda sugʻurtaning rivojlanishini tushuntirib bering?
2. Jahon bozori va xalqaro savdoning rivojlanishi tushuntirib bering?
3. CHet el investitsiyalarining mamlakatga kirib kelishini ragʻbatlantirishda sugʻurta kompaniyalarining oʻrnini izoxlab bering?
4. Sugʻurta kompaniyalarining xalqaro yoʻnalishdagi faoliyatini rivojlantirish qanday amalga oshiriladi?
5. Tashqi iqtisodiy faoliyatda sugʻurtaning huquqiy asoslari qaysi qonuniy xujjatlarda koʻrsatilgan?
6. Xalqaro sugʻurta xamjamiyati va u bilan hamkorlik qilish natijalarini tushuntirib bering?
7. Tashqi iqtisodiy faoliyatni sugʻurtalashda qoʻllaniladigan qanday terminlarni bilasiz?
8. Tashqi iqtisodiy faoliyatda fondli va fondsiz sugʻurta nima maʼnoni angalatadi?
9. Xalqaro iqtisodiy faoliyatni boshqarishda sugʻurtalash turlarini izoxlab bering?
10. Ushbu mavzu boʻyicha qanday xulosalar chiqardingiz?

Test savollari

1. Sug'urta kompaniyalarining xalkaro yunalishdagi faoliyatini rivojlantirish iktisodiyotning kaysi tarmoklari rivojiga imkon yaratadi?

- A. Ishlab chikarish, ayriboshlash va xujalik alokalarining rivojiga;
- B. Ishlab chikarish, xizmat kursatish va xususiy sektorning rivojiga;
- V. Sanoat va servis soxasining rivojiga;
- G. Ishlab chikarish, xizmat kursatish va sanoat tarmogining rivojiga.

2. O'zbekiston sugurta bozorini islox kilishni shakillantirishdagi asosiy omil bo'lib nima xizmat qiladi

- A. YAkka xokimlikni yulga kuyish;
- B. Xususiylashtirishni yulga kuyish;
- V. Davlat monopoliyasini yukotish;
- G. Kichik biznesni rivojlantirish.

3. Uzbekiston respublikasi prezidentining "Sugurta bozorini yanada erkinlashtirish va rivojlantirish chora tadbirlari tugrisida" gi farmoni nechanchi yilda kabul kilingan?

- A. 2002- yil 31- yanvar;
- B. 2002-yil 5- aprel;
- V. 1998-yil 6- may;
- G. 2000-yil 4- aprel.

4. Xalkaro bozorlarda qayta sugurta operatsiyalarini amalga oshiruvchi milliy sugurta kompaniyasi kaysi?

- A. Transinsurance plus;
- B. ALFA INVEST;
- V. Uzbekinvest EIMSK;
- G. Kafolat DASK;

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Gavrilova S. Straxovanie:Uchebnoe posobie.–M.:«Eksmo»,2010g.
2. Nikulina N.N.Straxovoy menedjment.-YuNITI,2011
3. Nikulina N.Straxovoy marketing.Uchebnoe posobie.–M.:YuNITI-DANA, 2009g.
4. Osnovi straxovoy deyatelnosti:Uchebnik.Otv.red.Prof.T.A.Fedorova. – SPb.:Magistr,2008g.
5. Serbinovskiy B. Straxovoe delo.Uchebnoe posobie.–Rostov n/D: «Feniks», 2010g.
6. Straxovanie.Uchebnik/Orlanyuk-Malitskaya L.A.–M.:«Yurayt»,2011g.
7. Godin A.M., Frumina S.V.Straxovanie:Uchebnik.–M.: Dashkov I.K,2009 g.
8. Nikulina N.N., Suxodoeva L.F., Eriashvili N.D.Straxovoy marketing Uchebnoe posobie-M.:Yuniti, 2009g.
9. Veselovskiy M.Ya.Straxovoy servis.Uchebnoe posobie–M.:Alfa-M-INFRA-M, 2009g.
- 10.Igoshin N.A., Igoshina E.A. Shcherebacheva L.V. Straxovoe pravo.Uchebnoe posobie-M.:Yuniti,2010g.
- 11.Fedorovoy T.A. Straxovanie.Uchebnik-M.:Magistr,2009g.
12. Denisova I. Straxovanie. Uchebniy kurs.– M.:«MarT»,2011g.
13. Nor-Arevyan O.Sotsialnoe straxovanie.Uchebnik dlya vuzov- M.: Dashkov i K., 2011
14. Ermasov S.V Straxovanie.Uchebnik dlya vuzov – M.:Yurayt.,2011
15. Pod redaktsiey L.A.Orlanyuk-Malitskoy Straxovanie. -M.:Yurayt,2011
16. Xudiyakov A.I.Teoriya straxovaniya,M.:Status, 2010 g.
17. Galaganov V.P.Straxovoe delo.–M.:Akademiya, 2009 g.
18. Ermasov S.V., Ermasova N.B. Straxovanie, 2-e izdanie. Uchebnik dlya vuzov.- M.:Visshee obrazovanie,2009.
19. Pod.red.V.V.Shaxova,Yu.T.Axvlediani. Straxovanie 3-e izdanie.Uchebnik dlya studentov vuzov.-M.:Yuniti,2009 g.
20. Shennaev X.M. Sug'urta agentlari uchun qo'llanma.T.infoCOM.UZMChJ.- 2010 y.

21. Ochilov,D.Sultonov.Sug'urta hisobi va hisoboti.O'quv qo'llanma.T.:2010 y
22. Shennaev X.M. O'zbekiston su'urta bozori. O'quv qo'llanma. T.: 2013 y.Straxovanie:uchebnik dlya studentov,Obuchayushchixsya po spetsialnostyam «Fianansi i kredit», «Buxgalterskiy uchet, analiz i audit»/pod.red.V.V.Shaxova,Yu.T.Axvlediani.–M.:«YuNITI-DANA», 2010g.
23. Yu.T.Axvlediani. Straxovanie vneshneekonomicheskoy deyatelnosti. Uchebnoe posobie dlya vuzov.-M.:Yuniti,2010g.
24. Adamchuk N.G. Mejdunarodnaya praktika straxovaniya jizni.Uchebnoe posobie.-M.:ANKIL,2009 g.
- 25.Internet saytlari:
www.expert.ru.
www.ankil.ru.
www.znay.ru.
www.strahovka.ru.
www.agros.uz.
www.kafolatdask.uz.
www.alskom.uz.
www.UzReport.com.

II BOB. Tashqi iqtisodiy faoliyatda sug'urta turlari

§2.1. Tashqi iqtisodiy faoliyatda mulkiy sug'urta bilan bog'liq sug'urta turlari

Xalqaro iqtisodiy faoliyatni boshqarishda sug'urtalashga asosiy o'rin ajratiladi. Bunda uch xil sug'urtalash tizimi mavjud bo'lib, ular mol-mulk, shaxsiy, javobgarlik sug'urtasi shaklida namoyon bo'ladi

Mol-mulk sug'urtasida ko'proq quyidagi sug'urta turlari amalga oshiriladi

- yuklarni sug'urtalash,
- ssudami sug'urtalash,
- havo transportini sug'urtalash,
- avtomobillarni sug'urtalash,
- eksport kreditlarini sug'urtalash,
- korxona faoliyatining to'xtashi bilan bog'liq zararlarni sug'urtalash,
- chet elda mavjud mol-mulkni engidan sug'urtalash,
- norszidentlarning mol-mulkini yong'indan va boshka risklardan sug'urtalash,
- boshqa mol-mulk sug'urtasi

Javobgarlik sug'urtasida sug'urtalanuvchining uchinchi shaxsga etkazgan zarari sug'urta ob'ekti bo'lib hisoblanadi Uchinchi shaxs jismoniy va yuridik ko'rinishda bo'lishi mumkin. Bu javobgarlik majburiy va ixtiyoriy shakllarda amalga oshiriladi.

Xalqaro iqtisodiy faoliyatda ko'llanilishi mumkin bo'lgan sug'urtalari.

- avtofukarolik javobgarligini sug'urtalash bo'yicha xalqaro sug'urta polisi (yashil karta tizimi);
- xavo layneridagi yo'lovchilarni xamda ekipaj a'zolarini sug'urtalash;
- yuk jo'natuvchining fuqarolik javobgarligini sug'urtalash;
- tovar ishlab chiqaruvchining javobgarligini sug'urtalash;

- bojxona brokeri javobgarligini sug'urtalash;
- advokat, yuridik firma, notarius, auditorlarning javobgarligini sug'urtalash;
- boshqa turdagi javobgarlik sug'urtalari

Insonning hayoti, sog'lig'i va har bir odamning daromadi shaxsiy sug'urta ob'ektiga kiradi.

Bu borada ham sug'urtaning roli ortib bormoqda. Bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy rivojlanishni xalqaro turizm va tadbirkorlik faoliyatni rivojlantirmasdan tasavvur qilib bo'lmaydi. Bunda barcha faoliyat turlari kompleks sug'urtalanadi.

Kompleks turdagi sug'urtalashda bir sug'urta polisida bir necha sug'urta turlarining qayd etilishi hamda mazkur holatning xalqaro iqtisodiy aloqalarda qo'llanilishidir.

Masalan, quruvchi tadbirkorning qurilish-montaj ishlarida sodir bo'ladigan sug'urta riskida ximoyalash bo'yicha beriladigan sug'urta polisi. Bunday sug'urta polislari qurilish jarayonlarida mulklarning yo'qolib ketishi yoki ob'ektlarning zararlanishi, shu bilan bir qatorda, mashinalarni o'rnatish yoki ularni demontaj qilish bilan bog'liq bo'lgan barcha risklar sug'urtaviy himoya kilinadi.

Bu omil ob'ektlar ishga tushirilganidan keyingi davrda uchinchi shaxs tomonidan etkazilishi mumkin bo'lgan zararlarning sug'urta javobgarligini kafolatlaydi (hodisa ijarachi tomonidan belgilangan muddat ichida sodir bo'lsa).

Sug'urta qoplamasi ob'ektning eksport shartnomasi bo'yicha ishga tushirish bilan bog'liq bo'lgan barcha xarajatlarini o'z ichiga oladi.

«O'zbekinvest» EIMSKsi xalqaro iqtisodiy faoliyat bilan bog'liq keng turdagi xizmat turlarini taqdim etmoqda. Bular quyidagilardan iborat:

- eksport shartnomalarini kompleks sugurtalash «Xaridor krediti» ko'rinishida;
- tijorat banklarining eksport shartnomalarini «Xaridorga kredit» ko'rinishida,
- eksport shartnomalarini bekor kilinishidan,

- chaqirtirib olinmaydigan akkreditiv yoki kafolat bo'yicha majburiyatlarni xorijiy xaridorning banki yoki kafili tomonidan ba jarilmasligidan;

- xorijga chiqayotgan shaxslarning tibbiy xarajatlarini sug'ur talashdan,

- kasbiy mas'uliyatni sug'urtalashdan,
- yuk tashuvchilarni javobgarligini sug'urtalashdan;
- xorijiy investitsiyalarning sug'urtaviy ximoyalashdan;
- ishlab chiqarish va tijorat faoliyatini umumiy risklardan sug'urtalashdan;
- tadbirkorlik faoliyatini kompleks sug'urtalashdan;
- investitsion loyihalarni sug'urtalashdan;
- bank faoliyatini kompleks sug'urtalashdan;
- energetik qaltisliklardan sug'urtalash va h.k. dam iborat.

«O'zbekinvest» EIMSKsi yuqorida qayd etilgan faoliyat turlari bilan bir qatorda marketing va servis xizmatlarini xam amalga oshirmoqda.

§2.2. Tashqi iqtisodiy faoliyatda shaxsiy sug'urta bilan bog'liq sug'urta turlari

Hozirda davlatlararo ishlar va xizmatlar yo'nalishida faoliyat ko'rsatayotgan jamiyat a'zolarining, chet el fuqarolarining salomatliklarini himoya qilish va ularning mexnat faoliyatini yaxshilashni nazorat qilib borishlik bugungi kunning dolzarb masalalaridan biriga aylanib borilayotganligini e'tiborga oladigan bo'lsak bunday vazifani faqat tibbiy sug'urta orqali amalga oshirish mumkin.

Taraqqiy etgan mamlakatlar (AQSH, Fransiya, Germaniya, Avstriya, Italiya)da sug'urtaning kengroq tarqalgan turlari qatorida tibbiy sug'urta ham rivojlangan bo'lib, unda kompaniyalar har bir davlatning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga oladilar.

Tibbiy sug'urtaning maqsadi fuqarolarning salomatliklariga xavf soladigan hodisa sodir bo'lsa, unga yig'ilgan mablag' hisobidan tibbiy yordam berishni kafolatlaydi. Tibbiy sug'urta tizimida fuqarolar tibbiy sug'urta kompaniyalarini tanlash, tibbiy yordam va ko'rilgan zararni undirib olish huquqiga ega bo'ladilar.

Ushbu turdagi sug'urta mijozlarga 50 ming AQSH dollarigacha bo'lgach mas'uliyat chegarasida tibbiy xarajatlarni qoplab berishni kafolatlaydi.

Bugungi kunda «O‘zbekinvest» EIMSKsi taqdim etayotgan asosiy xizmatlar tibbiy xarajatlarni sug‘urtalash, baxtsiz hodisalardan sug‘urtalash, yukni sug‘urtalash, sayyohning uchinchi shaxe oldidagi mas’uliyatini sug‘urtalashdan iborat.

O‘z xizmatlarini sotish uchun kompaniya ikki yirik xalqaro safarlarni sug‘urtalash jamiyatlari ELVIA (SHveysariya) va Koris (Fransiya) bilan hamkorlik qilmoqda.

Ixtiyoriy tibbiy sug‘urta maxsuloti kompaniya tomonidan 1998 yilda respublika sug‘urta bozorida joriy etilgan. Ushbu mahsulotni sotib olish uning egasiga respublikaning eng yaxshi shifoxonalarida sifatli va malakali tibbiy yordam olishni kafolatlaydi. Taqdim etilayotgan xizmatlarni takomillashtirish maqsadida har bir mijozning ehtiyoji, imkoniyatlaridan kelib chiqib kompaniya tomonidan ixtiyoriy tibbiy sug‘urta bo‘yicha dasturlar ishlab chiqilgan va ushbu turdagi sug‘urta turi borasida Kompaniya respublikaning qator etakchi tibbiy muassasalari bilan shartnomalar tuzgan.

Tibbiy yordam xizmatlarini ko‘rsatish hududlarini kengaytirish maqsadlarida xalqaro assistans guruhi (Interneshnl Assistens Group)ga kiruvchi Global Voejr Assistans, «Belvneshstrax» unitar sug‘urta korxonasi «Asism Ukraina» sug‘urta kompaniyasi, Qirg‘iziston Respublikasi Prezidenti Devonining davolash birlashmasi bilan Markaziy Osiyo hududi bo‘yicha o‘zaro hamkorlik to‘g‘risida shartnomalar imzolanib amalga oshirilmoqda.

«Uzbekturizm» Milliy kompaniyasi bilan hamkorlik to‘g‘risidagi bosh kelishuv va shartnomaning tuzilganligi esa O‘zbekistan Respublikasiga kirib kelayotgan turistlarga kompaniyaning kompleks sifatli sug‘urta va assistans xizmatlarini ko‘rsatish imkonini beradi.

Sug‘urta kompaniyalari har bir sug‘urtalanuvchi fuqaroning tibbiy xarajatlarini sug‘urtalashda huquqiy ham moddiy javobgar hisoblanadi.

Jahon tajribasidan ma’lumki, tibbiy sug‘urta kompaniyalarning moliyaviy mablag‘lari, davlat byudjeti mablag‘lari, jamoat tashkilotlari, korxona va boshqa xo‘jalik sub’ektlari va fuqarolarning shaxsiy mablag‘lari hisobidan tashkil topadi.

Tibbiy sug‘urta tizimida sug‘urta kompaniyalari mustaqil faoliyat ko‘rsatuvchi xo‘jalik sub’ekti bo‘lib, mulk shaklidan qat’iy nazar barcha kompaniyalar, ishlab

chiqarish konserni va korporatsiyalar bilan mustaqil sug'urta shartnomasini tuzish huquqiga egadirlar.

Tibbiy sug'urta kompaniyalari o'z oldiga qo'ygan maqsadini amalga oshirishda tibbiy yordam ko'rsatuvchi tibbiyot muassasalarini erkin tanlash, ixtiyoriy tibbiy sug'urta bo'yicha sug'urta badali, tibbiy xizmat bo'yicha tarif miqdorlarini belgilash hamda tibbiyot muassasalari va tibbiyot hodimlari tomonidan sug'urtalanuvchilarga keltirgan zarar yuzasidan sud jarayonini qo'zg'ash huquqlariga ega.

Tibbiy sug'urta kompaniyalari o'z faoliyatlarini amalga oshirishda o'zlarining zahira jamg'armalaridan foydalanishlari mumkin. Faoliyat ko'rsatadigan barcha tibbiy sug'urta kompaniyalari mulkchilik shaklidan qat'iy nazar o'z litsenziya va akkreditatsiyalariga ega bo'lishlari kerak. Litsenziyalash davlat boshqaruv organlari tomonidan amalga oshirilib, tibbiy sug'urta kompaniyalarining yordam ko'rsatish faoliyatlari qat'iy belgilanadi. Masalan, chet elga chiqayotgan sayyohlar uchun ixtiyoriy tibbiy sug'urta joriy qilingan bo'lib, bunda tibbiy yordam ko'rsatishning tezkor amalga oshirilishi ko'zda tutilgan. Rivojlangan mamlakatlarda sug'urta polney bo'lgan sayyohlarga chetga chiqish uchun ruxsat beriladi.

Bunday polisga ega bo'lgan sayyohlarga quyidagi tibbiy yordam ko'rsatish uchun qilinadigan xarajatlar qoplanilishi ko'zda tutiladi: tibbiy shifoxonaga yotqizish; tez yordam xizmatida etkazish; dori-darmon sotib olish; baxtsiz xodisa sodir bo'lganda yoki to'satdan salomatligini yo'qotgan hollarda qilingan xarajatlar va jasadni chetdan o'zi yashab turgan davlatga yoki hududga olib kelish bilan bog'liq xarajatlar.

Tibbiy sug'urta jarayoni guvohsiz ham amalga oshiriladi. Tibbiy sug'urta xarajatlari to'satdan sodir bo'ladigan tibbiy hodisalarni qoplash uchungina amalga oshiriladi.

Sayyohlarning uzluksiz kasalliklarini davolash uchun tibbiy sug'urta tashkilotlari tomonidan xarajatlar qoplanmaydi (bu holat sug'urta guvohnomasini olgunga qadar aniqlangan bo'lsa). Aksariyat sug'urta kompaniyalari o'z mijozlariga tibbiy sug'urtadan tashqari, boshqa sug'urta turlarini ham taklif qiladilar. SHu jumladan, safarning qoldirilishi bilan bog'liq moliyaviy risk bo'yicha ham.

Sug'urta polisi bir qancha tibbiy xizmat turlari bilan ta'minlanishi mumkin. Masalan, ambulatoriya va statsionar, stomatologik yordam, shifokor tomonidan tavsiya

etilgan dori-darmonlar hamda bemorning ko‘chib o‘tishi bilan bog‘liq bo‘lgan xarajatlarni o‘z ichiga oladi. Bundan tashqari xalqaro iqtisodiy faoliyatni amalga oshirishdagi hisob-kitob munosabatlarida sug‘urtaga bog‘liq boshqa risklar ham mavjud. Bunday risklardan biri valyuta riski.

§2.3. Tashqi iqtisodiy faoliyatda javobgarlik sug‘urta bilan bog‘liq sug‘urta turlari

O‘zbekiston Respublikasida keng qamrovli iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish turli mulkchilik shakllariga ega sug‘urta tashkilotlarini vujudga kelishi bilan bir qatorda yangidan – yangi sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatishga shart-sharoit yaratdi. Ana shunday sug‘urta xizmatlaridan biri – javobgarlikni sug‘urta qilishdir.

Javobgarlik sug‘urtasini tashkil etishdagi asosiy jihatlardan biri, sug‘urtalanuvchining uchinchi shaxslarga etkazgan zarari tuzilgan shartnomaga muvofiq, sug‘urtalovchilar tomonidan qoplanishidir. Bunda to‘langan sug‘urta qoplamasini aybdordan undirib olish huquqi sug‘urtalovchi ixtiyoriga o‘tishi mumkin. Ushbu huquq regress huquqi deyiladi va shartnoma shartlarida ko‘rsatiladi. Sug‘urtalovchining bunday huquqga ega bo‘lishi Fuqarolik kodeksining 1001-moddasida ham o‘z aksini topgan. Unga ko‘ra, “boshqa shaxs (mehnat majburiyatlarini bajarayotgan xodim, transport vositasini boshqaruvchi shaxs va hokozalar) tomonidan etkazilgan zararni to‘lagan shaxs bu shaxsga nisbatan, agar qonunda boshqacha miqdor belgilangan bo‘lsa, to‘langan tovon miqdorida qayta talab qilishga haqli”².

Fuqarolik javobgarligi deganda uchinchi shaxslarga zarar etkazish va uni qoplash mexanizmi tushuniladi.

O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 918-moddasida quyidagilar ta’kidlangan: «Boshqa shaxslarning hayoti, sog‘ligi va mol-mulkiga zarar etkazilishi oqibatida yuzaga keladigan majburiyatlar yuzasidan javobgarlik xavfini sug‘urta qilish shartnomasi bo‘yicha sug‘urta qildiruvchining o‘zining yoki bunday

² Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси.-Т.: «Адолат», 1996 йил. 453 б.

javobgarlik yuklanishi mumkin bo'lgan boshqa shaxsning javobgarlik xavfi sug'urtalanishi mumkin». Fuqaro o'zining hatti-harakati natijasida behosdan uchinchi shaxslarga zarar etkazishi mumkin. Afsuski amaliyotda etkazilgan zarar ko'p holatlarda to'liq qoplanmay qoladi. Fuqaroning uchinchi shaxslarga etkazgan zarari sug'urta himoyasiga olingan bo'lsa, bunday holatda ko'rilgan zarar miqdori sug'urta tashkilotlari tomonidan qoplab beriladi.

Sug'urta huquqida javobgarlik sug'urtasini quyidagi turlarga bo'lish qabul qilingan:

- Fuqarolik javobgarligini sug'urta qilish.
- Kasbiy javobgarligini sug'urta qilish.
- shartnoma bo'yicha majburiyatini bajara olmaslik javobgarligini sug'urta qilish.

Fuqarolik javobgarligini sug'urta qilishda fuqarolik javobgarligi tushunchasi muhim o'rin tutadi. Fuqarolik javobgarligi – bu qonun yoki shartnomada nazarda tutilgan yoki jabr ko'rgan uchinchi shaxslarning buzilgan huquqlarni aybdor hisobidan qoplashda qo'llaniladigan chora-tadbirlardir.

Fuqarolik javobgarligi mulkiy xarakterga ega bo'lib zarar etkazgan shaxs zarar ko'rgan shaxsga ko'rilgan zarar miqdorini to'liq qoplashi shart. Fuqarolik javobgarligi sug'urta qilish shartnomasi bo'yicha javobgarlik majburiyati sug'urta tashkilotiga o'tkaziladi. Etkazilgan zarar uchun aybdor shaxs jinoiy ma'muriy javobgarlikka tortilishi mumkin. Ammo, uchinchi shaxsga etkazilgan mulkiy ziyon sug'urta tashkiloti tomonidan qoplab beriladi. Ushbu sug'urta turi bo'yicha sug'urta ob'ekti bo'lib sug'urtalovchining qonun yoki shartnoma majburiyatlari bo'yicha uchinchi shaxslarga zarar etkazishi hisoblanadi.

Navbatdagi javobgarlikni sug'urta qilish turlaridan biri yuk yoki yo'lovchilar tashuvchilarning javobgarligini sug'urta qilishdir.

Bunda transport tashkiloti, ya'ni yuk yoki yo'lovchi tashilayotganda uchinchi shaxslarga zarar etkazsa etkazilgan zarar miqdori sug'urta tashkilotlari tomonidan qoplab beradi. Xalqaro amaliyotda aviatsiya orqali tashuvchilarning fuqarolik javobgarligini sug'urta qilish majburiy tusga ega bo'lib nisbatan taraqqiy etgan. Rim

konvensiyasiga muvofiq havo kemalarining, aniqroq qilib aytganda aviatsiya orqali yuk yoki yo'lovchi tashuvchilarning uchinchi shaxslar oldidagi fuqorolik javobgarligi sug'urtalash bo'yicha shartnoma mavjud bo'lmasa havo kemalarini ishlatish ta'qiqlanadi. Varshava konvensiyasiga muvofiq havo kemasi egasi – tashuvchi yo'lovchilarning hayoti va sog'ligiga etkazilgan zarar uchun javob beradi.

Tashuvchining fuqarolik javobgarligini sug'urtalash dunyoning ko'pgina davlatlarida majburiy tusga ega. Odatda, tashuvchining fuqorolik javobgarligin sug'urtalash shartnomalarida quyidagi terminlar qo'llaniladi:

sug'urtalanuvchi – sug'urta tashkiloti (sug'urtalovchi) bilan sug'urta shartnomasini tuzgan fuqaro yoki yuridik shaxs;

sug'urtalovchi - tijorat tashkiloti hisoblanadigan va tegishli turdagi sug'urtalashni amalga oshirish uchun maxsus ruxsatnomaga ega yuridik shaxs (sug'urtalovchi tashkilot);

sug'urta mukofoti – sug'urtalanuvchi sug'urtalovchiga sug'urta shartnomasida ko'zda tutilgan tartibda va muddatda to'lashi lozim bo'lgan, shartnomada belgilangan to'lov;

sug'urta tariflari – sug'urtalovchi tomonidan ishlab chiqilgan va u tomondan sug'urta shartnomasi bo'yicha to'lanishi lozim bo'lgan sug'urta mukofotini belgilashda qo'llaniladigan tariflar;

sug'urta summasi – uning doirasida sug'urtalovchi mulkiy sug'urtalash shartnomasi bo'yicha to'lashi lozim bo'lgan yoki shaxsiy sug'urtalash shartnomasi bo'yicha uni to'lash majburiyatini o'z zimmasiga olgan summa;

sug'urta o'rnini to'ldirish – sug'urta voqeasi sodir bo'lganda sug'urtalovchi tomonidan sug'urta shartnomasi bo'yicha to'lanadigan summa;

sug'urta voqeasi – sug'urta shartnomasi yoki qonunda ko'zda tutilan, u sodir bo'lganda sug'urtalovchining sug'urtalanuvchiga, sug'urta qilingan shaxsga yoki foydani oluvchi shaxsga sug'urta to'lovini to'lash majburiyati vujudga keladigan voqea;

sug'urta tavakkalchiligi – u sodir bo'lganda sug'urtalash amalga oshiriladigan taxmin qilinayotgan voqea;

sug'urta badallari – sug'urtalovchiga sug'urtalanuvchi tomonidan sug'urta shartnomasi shartlariga muvofiq davriy ravishda to'lab boriladigan sug'urta mukofoti;

sug'urta zahiralari – sug'urtalovchi tomonidan olingan sug'urta badallari hisobidan o'z zimmasiga olgan sug'urta majburiyatlarini bajarish maqsadida sug'urta turlari bo'yicha shakllantiriladigan maxsus pul jamg'armalari;

foydani oluvchi – sug'urta shartnomasi uning foydasiga tuzilgan shaxs;

qayta sug'urtalash – boshqa sug'urtalovchi bilan tuzilgan shartnoma asosida sug'urta o'rnini qoplash tavakkalchiligini to'liq yoki qisman sug'urtalash. Bunda qayta sug'urtalash shartnomasini tuzgan sug'urta shartnomasi (asosiy shartnoma) bo'yicha sug'urtalovchi qayta sug'urtalash shartnomasida sug'urtalanuvchi hisoblanadi;

ikki yoqlama sug'urtalash - bitta mulkni ikkita yoki bir necha sug'urtalovchilarda sug'urtalash;

birgalikda sug'urtalash – bitta ob'ektni bitta shartnoma bo'yicha bir necha sug'urtalovchilar bilan birga sug'urtalash;

franshiza – sug'urtalovchini muayyan hajmdan oshmaydigan ziyonni to'lashdan ozod qilish;

javobgarlik limiti - bitta sug'urta voqeasi bo'yicha sug'urtalovchi tomonidan to'lanadigan sug'urta o'rnini qoplashning eng katta miqdori;

tashuvchi - mulkchilik huquqi asosida yoki boshqa qonuniy asoslarda temir yo'l, suv, havo, avtomobil transportiga egalik qiluvchi hamda Qirg'iziston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq yo'lovchilarni va ularning mulkini tashish huquqiga ega jismoniy yoki yuridik shaxs;

yo'lovchi – uning nomidan yoki uning o'zi tomonidan tuzilgan tashish shartnomasini bajarish uchun tashuvchi tomonidan haq evaziga tashiladigan jismoniy shaxs;

jabrlanuvchi – tashish paytida hayotiga, sog'ligiga yoki mulkiga zarar etkazilgan yo'lovchi;

yuk – yo‘lovchilardan alohida tashiladigan, yo‘lovchi tomonidan transport korxonasiga topshiriladigan va odatda, yo‘lovchi transport vositalarining maxsus yukxonalarida, yuk avtobus tirkamalarida yoki yuk avtomobillarida tashiladigan, shuningdek yo‘lovchi tomonidan avtovokzalning (avtostansiyaning) omonatxonasiga topshiriladigan buyumlar;

qo‘l yuki - yo‘lovchi tomonidan bepul tashiladigan, tashish uchun o‘ralgan buyumlar;

yo‘nalish – muayyan punktlar orasida transport vositasi uchun belgilangan harakatlanish yo‘li;

reys – yo‘nalishning boshlang‘ich nuqtasidan oxirgi nuqtasigacha bo‘lgan transport vositasining yo‘li;

tashish uchun tarif – masofa va vaqt birligi bo‘yicha yo‘lovchilarni tashish uchun to‘lanadigan haqning hajmi;

transport vositasi - yo‘lovchilarni va yuklarni tashishda foydalaniladigan har qanday transport vositasi;

yo‘lovchilarning hayoti va salomatligiga etkazilgan zarar – yo‘lovchini tashish paytida u duch kelgan sug‘urta holati natijasida o‘limi, jarohatlanishi yoki kasallanishi;

yo‘lovchining mulkiga etkazilgan zarar – yo‘lovchining yonida bo‘lgan yuk va buyumlarning (qo‘l yukining) to‘liq halokati yoki qisman shikastlanishi, shuningdek, o‘g‘irlanishi yoki yo‘qotilishi;

Tashuvchining yo‘lovchilar oldidagi fuqarolik javobgarligini majburiy sug‘urtalash ob‘ekti deb sug‘urtalovchining har bir davlat fuqarolik qonunchiligi bilan belgilangan yo‘lovchilarni tashish paytida ularning hayotiga, salomatligiga va mol-mulkiga etkazilgan zararni qoplashga doir majburiyatiga taalluqli mulkiy manfaat tushuniladi.

Tayanch so‘z va iboralar

Tibbiy sug‘urta- aholi sog‘lig‘ini himoya qilish vositalaridan biri. Sug‘urta hodisasi ro‘y berishi munosabati bilan, sug‘urta polisi orqali bepul tibbiy xizmat

ko'rsatilishi. Tibbiy xizmat ko'rsatish bilan bog'liq xarajatlarni sug'urta kompaniyasi to'laydi. Tibbiy sug'urta majburiy yoki ixtiyoriy bo'ladi.

Mulkiy sug'urta - turli ko'rinishdagi mol-mulkni saqlash bilan bog'liq manfaatlar sug'urta munosabatlarining ob'ekti hisoblangan, sug'urtaning mustaqil tarmog'i. Sug'urtalanuvchining shaxsiy mulki, uning qaramog'ida joylashgan mol-mulkni sug'urtalanishi mumkin. Sug'urtalanuvchi sifatida, nafaqat mol-mulkning sohiblari, balki mol-mulkning saqlanishi uchun mas'uliyatli bo'lgan jismoniy va yuridik shaxslar ham bo'lishi mumkin.

Kargo - transport vositasida tashiladigan va sug'urtalanishi mumkin bo'lgan yukning nomlanishi.

Kasko - transport vositasining borti. Kasko sug'urtasi transport vositasini nobud bo'lishi yoki shikastlanishi o'z ichiga oladi.

Kasbiy javobgarlik- chet el tajribasida vrachlarning, advokatlarning, auditorlarning, notariuslarning, buxgalter, arxitektor va boshqa kasb egalarining uchinchi shaxsga zarar keltirish kasbiy javobgarligini sug'urtalash shartnomasini tasdiqlaydigan sug'urta polisining atalishi. Ushbu kasb egalari xususiy amaliyot bilan shug'ullanganlarida, ularda sug'urta polisining bo'lishi majburiydir.

Nazorat savollari

1. Xalqaro iqtisodiy faoliyat riskini boshqarish deganda nimani tushunasiz?
2. Riskni boshqarishdagi amalga oshiriladigan sug'urta jarayonlari nimalardan iborat?
3. Xalqaro iqtisodiy faoliyat bilan bog'liq risklarni tasniflash qay tarzda amalga oshiriladi?
4. Xalqaro iqtisodiy faoliyat bilan bog'liq sug'urta javobgarligini sug'urta qilishni tushuntirib bering?
5. Xalqaro iqtisodiy faoliyatda valyuta risklari qanday guruxlarga bo'linadi?
6. Xalqaro iqtisodiy faoliyatda valyuta riskini sug'urtalash qanday amalga oshiriladi?

7. CHet elda mavjud mol-mulkni sug'urtalash, norezedentlar mol-mulkini sug'urtalashni farqini tushuntirib bering?
8. CHet elga chiquvchilarni tibbiy sug'urtalash sug'urta klassifikatorining qaysi klassiga asosan amalga oshiriladi?
9. CHet elga chiquvchilarni tibbiy sug'urtalash qaysi sug'urta tashkilotlari tomonidan amalga oshiriladi?
10. Ushbu mavzu bo'yicha qanday xulosalar chiqardingiz?

Mustaqil o'rganish uchun topshiriqlar

1-masala

Sug'urta tashkiloti fuqorolarni baxtsiz xodisalardan sug'urtalashni amalga oshirmoqda. Risk sodir bo'lish ehtimoli $R = 0,05$, o'rtacha sug'urta summasi $S = 300$ ming so'm, o'rtacha sug'urta javobgarligi $\bar{B} - 100$ ming so'm, shartnomalar soni $K_0 = 5000$. Tarif stavkasidagi yuklama ulushi $N_0 = 30\%$, sug'urta javobgarligining o'rtacha taqsimoti $\bar{K} = 50$ ming so'm.

100 so'm sug'urta summasidan (brutto-stavka) tarif stavkasini aniqlang.

2-masala

50 yoshda va to'lash muddati 10 yil bo'lganda kechiktirib to'lash koeffitsienti 8,06 tashkil etadi.

Yillik tarif stavkasini aniqlang (so'mda).

3-masala

Xo'jalik sub'ekti o'z mol-mulkini buzib kirib o'g'irlik qilishdan 800 mln.so'mga bir yilga sug'urta qildi. Sug'urta tarif stavkasi sug'urta summasidan 0,3%. Sug'urta sharnomasi bo'yicha 1% miqdorida shartli franshiza belgilangan,

franshiza belgilanganligi sababli 2% miqdorida tarifga chegirma qo'llanilgan.
Sug'urtalovchining zarari 12,5 mln.so'mga teng.

Sug'urta mukofoti summasi va sug'urta qoplamasi summasini topin

Test savollari

1. Xalkaro iktisodiy faoliyatda sugurtalash turlari?

- A. Mol-mulk, xayot, shaxsiy sugurta;
- B. Xayot, shaxsiy, javobgarlik sugurtasi;
- V. Majburiy, ixtiyoriy, shaxsiy sugurta;
- G. Mol-mulk, shaxsiy, javobgarlik sugurtasi.

2. YUklarni sugurtalash, xavo transportlarini sugurtalash, avtomobillarni sugurtalash, eksport kreditlari sugurtasi kaysi sugurta turiga mansub?

- A. SHaxsiy sugurta;
- B. Xayot sugurtasi;
- V. Mol- mulk sugurtasi;
- G. Ixtiyoriy sugurta.

3. Javobgarlik sugurtasining ob'ekti nima?

- A. Sugurta kompaniyasining javobgarligi;
- B. Sugurtalanuvchining uzi;
- V. Sugurtalanuvchining 3- shaxsga etkazgan zarari;
- G. Tugri javob yuk.

4. Inson xayoti, sogligi va xar bir odamning daromadi kaysi sugurta turinig ob'ekti bulib xisoblanadi?

- A. SHaxsiy sugurta;
- B. Xayot sugurtasi;
- V. Ixtiyoriy sugurta;
- G. Javobgarlik sugurtasi.

5. Kompleks turdagi sugurtalash bu -

- A. Bitta sugurta polisida bir necha sugurta turlarini kayd etilishi;
- B. Bir va undan ortik sugurta turlari buyicha sugurta shartnomasiga ega bulish;
- V. Bitta sugurta turi buyicha bir necha sugurta kompaniyalarida sugurta polisiga ega bulish;
- G. Barcha javoblar tugri.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Serbinovskiy B. Straxovoe delo.Uchebnoe posobie.–Rostov n/D: «Feniks», 2010g.
2. Straxovanie.Uchebnik/Orlanyuk-Malitskaya L.A.–M.:«Yurayt»,2011g.
3. Godin A.M., Frumina S.V.Straxovanie:Uchebnik.–M.: Dashkov I.K,2009 g.
4. Nikulina N.N., Suxodoeva L.F., Eriashvili N.D.Straxovoy marketing Uchebnoe posobie-M.:Yuniti, 2009g.
5. Veselovskiy M.Ya.Straxovoy servis.Uchebnoe posobie–M.:Alfa-M-INFRA-M, 2009g.
6. Igoshin N.A., Igoshina E.A. Shcherebacheva L.V. Straxovoe pravo.Uchebnoe posobie-M.:Yuniti,2010g.
7. Fedorovoy T.A. Straxovanie.Uchebnik-M.:Magistr,2009g.
8. Pod redaktsiey L.A.Orlanyuk-Malitskoy Straxovanie. -M.: -Yurayt,2011
9. Xudiyakov A.I.Teoriya straxovaniya,M.:Status, 2010 g.
10. Galaganov V.P.Straxovoe delo.–M.:Akademiya, 2009 g.
11. Ermasov S.V., Ermasova N.B. Straxovanie, 2-e izdanie. Uchebnik dlya vuzov.- M.:Visshee obrazovanie,2009.
12. Pod.red.V.V.Shaxova,Yu.T.Axvlediani. Straxovanie 3-e izdanie.Uchebnik dlya studentov vuzov.-M.:Yuniti,2009 g.
13. Shennaev X.M. O'zbekiston su'urta bozori. O'quv qo'llanma. T.:, 2013 y.Straxovanie:uchebnik dlya studentov,Obuchayushchixsya po spetsialnostyam «Fianansi i kredit», «Buxgalterskiy uchet, analiz i audit»/pod.red.V.V.Shaxova,Yu.T.Axvlediani.–M.:«YuNITI-DANA», 2010g.

14. Yu.T.Axvlediani. Straxovanie vneshneekonomicheskoy deyatel'nosti. Uchebnoe posobie dlya vuzov.-M.:Yuniti,2010g.
15. Adamchuk N.G. Mejdunarodnaya praktika straxovaniya jizni.Uchebnoe posobie.-M.:ANKIL,2009 g.
- 16.Internet saytlari:
www.expert.ru.
www.agros.uz.
www.kafolatdask.uz.
www.alskom.uz.
www.UzReport.com.

III BOB. Tashqi iqtisodiy faoliyatda sug'urta risklari va ularning tasnifi

3.1. Tashqi iqtisodiy faoliyatda sug'urta risklari turlari

Xalqaro iqtisodiy faoliyat bilan bog'liq bo'lgan risk tasnifi ikki guruhni tashkil etadi: korxona faoliyatiga bog'liq. bo'lgan - ichki yoki korxona faoliyatiga bog'liq bo'lmagan - tashqi. Bu ikki guruhning bir-biridan farqi shundan iboratki, birinchi guruh bo'yicha kelib chiqishi mumkin bo'lgan risklarni bartaraf etish uchun korxonalar chora-tadbirlarni amalga oshiradi. Ikkinchi yo'nalishdagi riskda korxonalar ta'sir o'tkaza olmaydi, chunki u korxona faoliyatiga bog'liq emas. SHuning uchun bu ikki ko'rinishdagi riskning oldini olish uchun turli xil usuldan foydalanish mumkin. Masalan, avariya hamda yong'in risklari yong'inga qarshi tadbir choralarning amalga oshirishini talab etadi. Reja topshiriqlari bo'yicha ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning sifati, hajmi bo'yicha qo'yilgan talablarning bajarilmaslik riskini kamaytirish maqsadida korxonalarda tash-kiliy-texnologik ishlar amalga oshiriladi.

Bularning barchasi joriy reja va boshkarish tizimi orqali qayd etiladi. YUqorida nazarda tutilgan yo'nalishlarga qo'shimcha ravishda korxona rentabelligini ta'minlash va foyda olish bo'yicha tayag-kiliy ishlar amalga oshiriladi. To'lovning kechikishi riskini sugurtalash bo'yicha sug'urta xizmatlarni davlatlarning tegishli sug'urta kompaniyalari amalga oshiradi. To'lovning kechiktirilishini nazarda tutuvchi eksport kontraktlar bo'yicha siyosiy va tijorat risklardan sug'urta qoplamasi Uzbe-kiston Respublikasi rezident tashkilotlari tomonidan beriladi.

Savdo tijorat risklardan sug'urta qilish O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonun hujjatlariga binoan va «INKOTERMS» xalqaro qoidalariga muvofiq sug'urta qiyaish huquqiga ega bo'lgan Uzbekistan Respublikasining yuridik shaxslari tomonidan amalga oshiriladi. To'lovni kechiktirish shartlarida amalga oshirilayotgan birinchi darajali banklarning to'lov majburiyatlari bilan ta'minlamagan eksport kontraktlarini siyosiy va tijorat risklaridan sug'urtaviy himoyalashni «O'zbekinvest» EIMSKsi, Rossiyada esa bunday xizmatlarni «Ingosstrax» ASK amalga oshiradi.

Sug'urta kompaniyalari sug'urtalanuvchilardan sug'urta mukofotlarini olganlaridan keyin sodir bo'lishi mumkin bo'ladigan sug'urta risklarini o'rganib chiqadi va barcha sug'urtalanuvchi eksportyorlar hamda importer kontragentlar bilan sug'urta shartnomalarni imzolaydi, uning bajarilishida quyidagi sharoitlar inobatga olinadi:

- sugurtalovchi kontragentning to'lov qobiliyatini o'rganib chiqib, sugurta summasini belgilaydi. Tulov amalga oshgan chogda, mazkur summa miqdorida sugurtalovchining sugurta javobgarligi nazarda tutiladi,

- sugurtalanuvchiga taqdim etiladigan sugurta qoplamalari sugurta polisida qayd etilgan miqdordan yuqori bo'lmaydi;

- sugurtalovchi tomonidan tovarni etkazib berish na ko'rsatiladigan xizmat turlari bo'yicha barcha shartnomadagi majburiyatlar bajarilganidan keyin hisobotlar taqdim etiladi hamda to'lov ko'rsatilgan sugurta muddatlarida amalga oshiriladi.

Sug'urta shartlarida ko'zda tutilgan tasodiflardan birontasi sodir bo'lgandagina sug'urtalovchi shartnomada kelishilgan sug'urta summasini to'lashga mas'ul. Ba'zi hollarda sug'urtalovchi kontragent to'lov qobiliyatining pasayishi to'lovning belgilangan muddatdan kechikishiga sabab bo'lishi mumkin. Agarda:

- bankrotlik to'grisida ish ochilganda yoki sud tomonidan mol-mulkning etarli emasligi bois rad etilganda;
- qarz beruvchi va qarz oluvchi tomonlar o'rtasida bankrotlikning oldini olish maqsadida o'zaro kelishuvlarga erishilganda,
- ikki tomon sudga murojaat qilmay qarzlarni qisman qaytarish bo'yicha shartnoma kelishuviga erishganda;

- sud qarori bo'yicha sugurtalanuvchidan qarz undirilishi amalga oshirilganda, to'lovga noqobillik davri boshlandi deyiladi.

Sug'urtalovchilar to'lov qobiliyatlarini ta'minlash uchun aktivlar va o'z zimmalariga olgan sug'urta majburiyatlari o'rtasidagi me'yoriy nisbatlarga rioya etishlari shart.

Sug'urta tashkilotining to'lovga qobillik ko'rsatkichlari o'rganilganda korxona barqaror muhitda ekanligiga ishonch qosil qilish muhim vazifalardan sanaladi. Sug'urtalash amaliyotida shu narsa ma'lumki, sug'urta faoliyatida majburiyatlar bo'yicha to'lov qobiliyatigina emas, balki vaziyat o'zgargan yoki noxush hollarda ham majburiyatni bajarish imkoniyatini belgilovchi omil hisoblanadi.

Xalqaro savdo yo'nalishida to'lovga qobillik darajasi sug'urta tashkilotlar moliyaviy barqarorligining yuzaga kelishini ta'minlaydi, ya'ni har qanday vaziyatda sug'urta tashkilotlari majburiyatlarni ta'minlashi lozim bo'ladi. Xalqaro sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi sug'urta shartnomalari bo'yicha majburiyatlarning o'z vaqtida bajarilishi bipan belgilanadi.

3.2. Tashqi iqtisodiy faoliyatda sug'urta risklari boshqarish

Xalqaro iqtisodiy faoliyagni boshqarishdagi risk muammolari korxona faoliyatiga tegishli bo'lmagan sabablarga bog'liq shuning uchun ham bu xalqaro risk deb ataladi.

Xalqaro risk bilan bog'liq zararlarni kamaytirishni quyidagi guruhlar ko'rinishida ifodalash mumkin:

- sugurtalashda - turli xil sugurta guvoxonmalaridan foydalanish,
 - sugurta ishrtiomalaridai xamda xalqaro savdo - iqtisodiy munosabatlarda qo'llaniladigan sugurta shartnomalari,
 - birjadagi f'yucher shartnomalari va opsionlarni amalga oshirish usullari (xedjirovanie),
 - turlicha xil xisob-kredit munosabatlarini qo'llash uslubi.
- Bu yuborilgan tovarlar haqini to'lamaslik ehtimoli riskini kamaytirish yoki to'langan mikdorda tovarlarni olmaslik. Masalan, tasdiq

langan hujjatli akkreditiv, xar xil bank kafolatlari, garov to'lov lari va boshkalar,

- xalkaro bozor kon'yunkturasining taxlili va bashorati (talab, taklif, baxo). Bu korxoia ko'radigan katta miqdordagi zararlar ehti molining oldini oladi na o'z imkonintidan kelib chikkan xolda eki amalda boshqa xom ashyo resurslaridan foydalanish hisobiga yondashadi

To'lovning kechikishi riskini sugurtalash bo'yicha sug'urta xizmatlarni davlatlarning tegishli sug'urta kompaniyalari amalga oshiradi. To'lovning kechiktirilishini nazarda tutuvchi eksport kontraktlar bo'yicha siyosiy va tijorat risklardan sug'urta qoplamasi O'zbekiston Respublikasi rezident tashkilotlari tomonidan beriladi.

Savdo tijorat risklardan sug'urta qilish O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonun hujjatlariga binoan va «INKOTERMS» xalqaro qoidalariga muvofiq sug'urta qiyaish huquqiga ega bo'lgan Uzbekistan Respublikasining yuridik shaxslari tomonidan amalga oshiriladi. To'lovni kechiktirish shartlarida amalga oshirilayotgan birinchi darajali banklarning to'lov majburiyatlari bilan ta'minlamangan eksport kontraktlarini siyosiy va tijorat risklaridan sug'urtaviy himoyalashni «O'zbekinvest» EIMSKsi, Rossiyada esa bun-day xizmatlarni «Ingosstrax» ASK amalga oshiradi.

Sug'urta kompaniyalari sug'urtalanuvchilardan sug'urta mukofotlarini olganlaridan keyin sodir bo'lishi mumkin bo'ladigan sug'urta risklarini o'rganib chiqadi va barcha sug'urtalanuvchi eksportyorlar hamda importer kontragentlar bilan sug'urta shartnomalarni imzolaydi, uning bajarilishida quyidagi sharoitlar inobatga olinadi:

- sugurtalovchi kontragentping to'lov kobiliyatini o'rganib chiqib, sugurta summasini belgilaydi Tulov amalga oshgan chogda, mazkur summa miqdorida sugurtalovchining sugurta javobgarligi nazarda tuti ladi,

- sugurtalaluvchiga taqdim etiladigan sugurta qoplamalari su gurta polisida qayd etilgan miqdordan yuqori bo'lmaydi;

- sugurtalovchi tomonidan tovarni etkazib berish na ko'rsatiladi gan xizmat turlari bo'yicha barcha shartpomadagi majburiyatlar 6a jarilganidan keyin hisobotlar taqdim etiladi hamda to'lov ko'rsa tipgan sugurta muddatlarida amalga oshiriladi.

Sug'urta shartlarida ko'zda tutilgan tasodiflardan birontasi sodir bo'lgandagina sug'urtalovchi shartnomada kelishilgan sug'urta summasini to'lashga mas'ul. Ba'zi hollarda sug'urtalovchi kontragent to'lov qobiliyatining pasayishi to'lovning belgilangan muddatdan kechikishiga sabab bo'lishi mumkin. Agarda:

- bankrotlik to'grisida ish ochilganda yoki sud tomonidan mol-mulk ning etarli emasligi bois rad etipganda;
- qarz beruvchi va qarz oluvchi tomonlar o'rtasida bankrotlikning oldini olish maqsadida o'zaro kelishuvlarga erishilganda,
- ikki tomon sudga murojaat qilmay qarzlarni qisman qaytarish bo'yicha shartnoma kelishuviga erishganda;

-sud qarori bo'yicha sugurtalanuvchidan qarz undirilishi amalga oshiripganda, to'lovga noqobillik davri boshlandi deyiladi.

Sug'urtalovchilar to'lov qobiliyatlarini ta'minlash uchun aktivlar va o'z zimmalariga olgan sug'urta majburiyatlari o'rtasidagi me'yoriy nisbatlarga rioya etishlari shart.

Sug'urta tashkilotining to'lovga qobillik ko'rsatkichlari o'rganilganda korxona barqaror muhitda ekanligiga ishonch qosil qilish muhim vazifalardan sanaladi. Sug'urtalash amaliyotida shu narsa ma'lumki, sug'urta faoliyatida majburiyatlar bo'yicha to'lov qobiliyatigina emas, balki vaziyat o'zgargan yoki noxush hollarda ham majburiyatni bajarish imkoniyatini belgilovchi omil hisoblanadi.

Xalqaro savdo yo'nalishida to'lovga qobillik darajasi sug'urta tashkilotlar moliyaviy barqarorligining yuzaga kelishini ta'minlaydi, ya'ni har qanday vaziyatda sug'urta tashkilotlari majburiyatlarni ta'minlashi lozim bo'ladi. Xalqaro sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi sug'urta

shartnomalari bo'yicha majburiyatlarning o'z vaqtida bajarilishi bipan belgilanadi.

Tayanch so'z va iboralar

Risk- bitta kutilayotgan hodisa bo'yicha xavfning yuzaga kelishi. Risk tushunchasi ko'rinishlarining xilma-xilligi, uni sodir bo'lishi natijasida yuzaga kelgan oqibatlarining og'irligi, riskni ro'y berishi sababli paydo bo'lgan zararlarni mutloq tugatishni imkoniyati bo'lmaganligi sug'urta ishini tashkil etish uchun asos yaratadi. SHunday qilib, risk sug'urtaviy huquqiy munosabatlarni shakllantirish uchun shart-sharoit yaratadi. Risk-riskli holatlarning yagonalik va o'zaro aloqadorlik yig'indisidir. Sug'urta fanida risk tushunchasiga turlicha tariflar berilgan. Jumladan, risk-bu konkret hodisa yoki hodisalar yig'indisi bo'lib, ular sodir bo'lgan taqdirda sug'urta kompaniyasi qoplamalar to'laydi. Risk sug'urta ob'ekti bilan to'g'ridan to'g'ri bog'langan. Ob'ektga risk salbiy ta'sir ko'rsatib, uni shikastlashi yoxud nobud qilishi mumkin. SHu tufayli risk - bu yagona tasodifiy hodisa bo'lib, uning ro'y berishi inson ongiga yoki irodasiga bog'liq emas. Sug'urta risklarining ro'yxati sug'urtalovchining sug'urta javobgarligi hajmini tashkil etadi. Risk bahosining puldagi ifodasi sug'urta tarif stavkasini tashkil etadi; 2) sug'urta ob'ekti: 3) sug'urta javobgarligining turi.

Risk menejmenti - riskni kamaytirish yoki chegaralash bo'yicha sug'urta kompaniyasining maqsadli yo'naltirilgan harakati. Risk menejmentining tarkibiy elementiga quyidagilar kiradi: riskni aniqlash, riskni baholash, riskni nazorat qilish va riskni moliyalashtirish.

Riskli holatlar - risk darajasiga ta'sir qiluvchi omillar. Sug'urtalanuvchiga ma'lum bo'lgan barcha riskli holatlar sug'urta kompaniyasiga xabar qilinadi. Bu riskni baholashda muhim ahamiyatga ega. Riskli holatlarni tahlil etish syurveyer yoki adjasterning funksiyasiga kiradi. Bu sug'urta kompaniyasini sug'urta shartnomasini tuzish yoki tuzmaslik masalasi bo'yicha qaror qabul qilishida hamda sug'urta qoplamalari va summalarini to'lashda muhim o'rin tutadi. Riskli holatlar: shaxsiy va

ashyoviy; to'g'ri va egri; tasdiqlanadigan va inkor qilinadigan: ob'ektiv va sub'ektiv turlarga bo'linadi.

Risklarni tanlash - sug'urta shartnomasini tuzish bo'yicha mijozlardan kelib tushgan takliflarni tahlil etishga qaratilgan sug'urta kompaniyasining faoliyati. Sug'urta kompaniyasining muvozanatlashgan sug'urta portfelini shakllanishida risklarni tanlash iborasini amaliy jihatdan ishlatish muhimdir. Sug'urta amaliyotida risklarni tanlash ishini syurveyerlar amalga oshiradi. Risklarni tanlash - bu risk menejment sohasida olib boriladigan chora - tadbirlarning bir qismidir.

Riskni baholash - risk parametrlarini xarakterlovchi barcha riskli holatlarni natura va qiymat ko'rinishida tahlil etish. Eng ahamiyatli belgisiga qarab tegishli risklar guruhi ajratilgan hamda u riskni baholash mezonini hisoblanadi. Masalan, shaxsiy sug'urta shartnomasini tuzishda insonning yoshiga e'tibor beriladi. Sug'urta shartnomasi tuzilgan momentdan, sug'urtalanuvchining o'limiga yoki nogiron bo'lib qolishiga olib keluvchi xavfli kasalliklarni aniqlash maqsadida mijoz qo'shimcha ravishda dastlabki tibbiy tekshiruvdan o'tkazilishi mumkin. Sug'urta kompaniyalarida riskni baholash ishini syurveyerlar amalga oshiradi. U sug'urta ob'ekti bilan jiddiy tanishadi, har tomonlama tahlil etadi. Tahlil natijalariga muvofiq sug'urtalanuvchi bilan sug'urtaviy huquqiy munosabatlarga kirishishini maqsadga muvofiqligi to'g'risida sug'urta kompaniyasiga yozma xulosa beradi.

Nazorat savollari

1. Xalqaro iqtisodiy faoliyat bilan bog'liq bo'lgan risklarni tasnifi qandam amalga oshiriladi?
2. To'lovni kechiktirish riski deganda nimani tushunasiz?
3. Qanday sharoitlar kontragent to'lov qobiliyatining pasayishiga sabab bo'lishi mumkin?
4. To'lovga noqobillik davri qachondan boshlanadi?
5. Sug'urtalovchilar to'lov qobiliyatlarini ta'minlash uchun qanday me'yoriy nisbatlarga rioya etishlari shart?

6. Risk-menejment deganda nimani tushunasiz?
7. Risklarni boshqarishdagi sistematik yondashuv nimalar asosida amalga oshiriladi?
8. Risklarni moliyaviy boshqarish algoritmi nimaga asoslanadi?
9. Texnogen risklarga nimalar kiradi?
10. Ushbu mavzu bo'yicha qanday xulosalar chiqardingiz?

Test savollari

1. Sug'urta hodisasi natijasida ko'rilgan zararlarni qoplashda qanday usuldan foydalaniladi?

- A. yuk barcha risklardan sug'urta qilish usuli;
- B. faqatgina qayd qilingan turlargagina taallukli bo'lgan usul;
- B. halqaro va ichki yuklarni tashish usuli;
- G. to'g'ri javob yo'q

2. Xalqaro risk bilan bog'liq zararlarni kamaytirishda turli xisob-kredit munosabatlarini qo'llash uslubiyati nima?

- A. iqtisodiy munosabatlarda sug'urta shartnomlarini qo'llash;
- B. to'langan summadagi tovarlarni olmaslik;
- V. yuborilgan tovarlar haqini to'lamaslik extimoli riskini kamaytirish;
- G. Xamma javoblar to'g'ri.

3. Reja topshiriqlari bo'yicha ishlab chiqarilayotgan maxsulotlarning sifati, hajmi bo'yicha qo'yilgan talablarning bajarmaslik riskini kamaytirish uchun sug'urta tashkilotlari qanday tadbirlarni amalga oshiradilar?

- A. o'zaro kelishuv shartnomalarini imzolaydi;
- B. tashkiliy-texnologik ishlarni amalga oshiradi;
- V. sudga murojaat etadi;
- G. portfelni defersifikatsiyalaydi.

4. Tashqi iqtisodiy faoliyatda qanday risklar korxona faoliyatiga bog'liq bo'lmaydi?

- A. tashqi risklar;
- B. ichki risklar;
- V. extimolli risklar;
- G. sug'urtalanmaydigan risklar.

5. Xedjirlash nima?

- A. turli xisob-kredit munosabatlarini qo'llash usullari;
- B. birjadagi fyuchers va opsion shartnomalarini amalga oshirish usullari;
- V. sug'rtalashda turli xil sug'urta guvoxonmalaridan foydalanish;
- G. depozitariyning qimmatli qog'ozlarni xisobga olish va yuritish usullari.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Pod redaksiyey L.A.Orlanyuk-Malitskoy Straxovanie. -M.:YUrayt,2011
2. Xudyakov A.I. Teoriya straxovaniya, M.: Status, 2010 g.
3. Godin A.M., Frumina S.V. Straxovanie. Uchebnik dlya vuzov. - M.: Dashkov i K., 2009.
4. Galaganov V.P. Straxovoe delo. – M.: Akademiya, 2009 g.
5. Ermasov S.V., Ermasova N.B. Straxovanie, 2-e izdanie. Uchebnik dlya vuzov. - M.: Vysshee obrazovanie, 2009.
6. Pod.red. V.V.SHaxova, YU.T.Axvlediani. Straxovanie 3-e izdanie. Uchebnik dlya studentov vuzov. - M.: YUniti, 2009 g.
7. SHennaev X.M. Sug'urta agentlari uchun qo'llanma. T. infoCOM.UZ MCHJ.- 2010 y.
8. Nikulina N.N. Straxovoy menedjment.-YUNITI,2011
9. YU.T.Axvlediani. Straxovanie vneshneekonomicheskoy deyatelnosti. Uchebnoe posobie dlya vuzov.- M.: YUniti, 2010g.
10. Igoshin N.A. Straxovoe pravo. Uchebnoe posobie. - M.: YUniti. 2010

11. Adamchuk N.G. Mejdunarodnaya praktika straxovaniya jizni. Uchebnoe posobie.- M.: ANKIL, 2009 g.

12. Internet saytlari:

www.ankil.ru.

IV BOB. Tashqi iqtisodiy faoliyatda savdo yuklarini sug'urtalash

§4.1. Tashqi iqtisodiy faoliyatda savdo yuklarini sug'urtalashni amalga oshirish tartibi

Yuklarning shikastlanishi, halokatga uchrashi, o'g'irlanishi va etkazib berilmasligi azal-azaldan yuklarni tashish bilan bog'liq risklar hisoblanadi.

Yuklarni sug'urtalash mol-mulk sug'urtasining mustaqil ko'rinishi sifatida XIX asrning ikkinchi yarmidan shakllana boshladi. XIX asrning 60-70-yillarida suv yo'llari bo'ylab tashilgan yuklarni sug'urtalash, shuningdek eksport jo'natmalarini sug'urtalash intensiv rivojlandi.

Ko'p asrlik xalqaro amaliyot va mamlakatda to'plangan tajriba yuklarni sug'urtalash mol-mulk sug'urtasining keng tarqalgan turlaridan biri ekanligi bo'yicha aniq tasnifni belgilab berdi. Yuklarni sug'urtalash mol-mulk sug'urtasi turlarining ichida talab eng katta bo'lgan va barqaror rivojlanib borayotgan turlaridan hisoblanadi. Dunyo bo'yicha risklar bilan bog'liq sug'urtalar bo'yicha umumiy mukofotlarning umumiy hajmida yuklar sug'urtasi hissasi 15% (foizni) tashkil etadi. Yuklar sug'urtasi bo'yicha shartnoma tuzishning va zararlarni muvofiqlashtirishning asrlar davomida shakllangan taomili majud bo'lib, ular maxsus qoidalar va ko'rsatmalar yig'indisi tarzida to'plangan.

Transport amaliyotlari, agar ular eksport qiluvchi mamlakatning va import oluvchi mamlakatning chegarasidan olib o'tish bilan bog'liq bo'lsa, xalqaro amaliyot bo'lib hisoblanadi. Bunday transport amaliyotlari chog'ida yuklarni jo'natuvchi va oluvchi o'rtasida, shuningdek ular bilan tashib beruvchilar o'rtasida vujudga keladigan huquqiy munosabatlar xalqaro xususiyatga ega bo'lib, xalqaro kelishuv bitimlari asosida hal qilinadi.

Tashilayotgan yuklarning xususiyatlariga ko'ra sug'urtalash quyidagi turlarga ajratiladi:

- asosiy yuklar sug'urtasi. Asosiy yuklar sug'urtasi (tashqi savdo amaliyotlari atamasi) o'z ichiga standart, umum qabul qilingan tarzga joylashtirilgan va

tashishning alohida shartlarini talab qilmaydigan yuklar kiritiladi;

- quyma, sochma va uyma yuklar sug'urtasi;
- qishloq xo'jaligi va boshqa turdagi hayvonlar sug'urtasi;
- «maxsus» sug'urta (qimmatbaho metallar, bank banknotalari, tangalar).

Yuklarning eng ko'p shikastlanishi ularni tashish chog'ida sodir bo'ladi. Yuklarning buzilish xavfidan hamda dengiz transportida tashish chog'idagi dengiz suvining, samolyotlarda tashish chog'ida havo bosimining ularga ta'siridan tashqari, yuklarni yo'qotish va buzilishi transportning barcha turlari uchun ham xos bo'lgan xusiyatdir.

Yuklarga etkazilgan zararlarning, qoidaga ko'ra, sug'urtalash lozim bo'lmagan turlari ham mavjud. Bunday zararlar qatoriga quyidagilar kiradi:

- yukning avvaldan zaralangan holatda bo'lishi;
- sug'urtalangan yukning tayyorlashdagi konstruktsiya xatoliklari;
- tashqi qutisi but bo'lgani holda, yukda kamomad mavjudligi;
- oddiy qutidagi xatolik yoki kamchilik (nosozlik, yaroqsizlik);
- yukka zarar etkazilishi avvaldan aniq bo'lgan usulda ortish va tushirish.

Yuklarni sug'urtalashning umumiy shartlaridan biri franshiza hisoblanadi, u zararni qoplashga oid summa bo'yicha sug'urtalovchining javobgarligini cheklashga qaratilgandir. Bu shartga ko'ra muayyan yuklarni tashish chog'ida amalda oldini olib bo'lmaydigan mayda zararlar uchun sug'urtalovchining javobgarligi istisno etiladi.

Mavjud bo'lgan barcha ichki qonunchilik hujjatlariga hamda xalqaro transport konventsiyalariga binoan tashish, ko'chirib o'tkazish va saqlash chog'ida yuklarga etkazilgan zarar uchun yuk egasi oldida tashuvchilar, ekspeditorlar moddiy javobgar hisoblanadilar. Ammo tashuvchi yuklarga etkazilgan halokat, zarar yoki yo'qotish engib bo'lmas vaziyatlar oqibatida sodir bo'lganligini va ularni bartaraf etish unga bog'liq bo'lmaganligini isbotlasa, javobgarlikdan ozod etiladi.

Sug'urtalanmagan yukning egasi tabiiy ofatlar natijasida hisobsiz yo'qotishlarga duch kelishi mumkin. Yuklarni sug'urtalashning standart qoidalariga ko'ra tabiiy ofatlar oqibatida etkazilgan zarar avtomatik tarzda qoplanadi. Qolaversa, qo'shimcha sug'urta mukofoti to'lovi bo'yicha sug'urta polisi ba'zi boshqa risklarni ham qoplashi

mumkin. Oziq-ovqat mahsulotlarini tashish chog'ida o'g'irlik, talonchilik kabi risklardan tashqari turli xil boshqa risklarga ham yo'liqishi ehtimol. Havo haroratining o'zgarishi yukning butun partiyasini yaroqsiz holatga keltirishi mumkin. Sug'urtalanuvchining iltimosiga binoan sug'urtalashning standart shartlari ichiga qo'shimcha ravishda yuk tashish tajribasida tez-tez qo'llaniladigan "refrijerator riskini" ham kiritishga yo'l qo'yiladi Refrijerator riski tashish chog'ida sovetish uskunasi referijirator haydovchisi (mexanigi) tomonidan o'z lavozim majburiyatlarini vijdonan bajarmaganligidan tashqari barcha sabablar tufayli ishdan chiqishi oqibatida refrijeratordagi yuklarning buzilishini anglatadi. Yuklarning muzdan tushishi sababli buzilishi orqali etkazilgan zararni sug'urtalovchi faqat refrijerator uskunasi YTH (yo'l-tarsoport hodisasi) yoki uchinchi shaxslarning tashish chog'idagi qonunga xilof hatti-harakati sababli ishdan chiqqan holatlarda qoplashi mumkin. Qoplama faqat haqiqatda etkazilgan zarar bo'yicha amalga oshiriladi.

Barcha mavjud ichki qonunchilik hujjatlariga va xalqaro transport konventsionalariga muvofiq tashish, ko'chirib o'tkazish, saqlash chog'ida yukka etkazilgan zarar uchun yuk egasi oldidagi moddiy javobgarlik tashuvchilar, ekspeditorlar zimmasida bo'ladi. Ammo tashuvchi yuklarga etkazilgan halokat, zarar yoki yo'qotish engib bo'lmas vaziyatlar oqibatida sodir bo'lganligini va ularni bartaraf etish unga bog'liq bo'lmaganligini isbotlasa, javobgarlikdan ozod etiladi.

Shartli ravishda bunday vaziyatlar ikki toifaga ajratiladi:

1) sodir bo'lishi qay darajada yuk egasiga bog'liq bo'lgan vaziyatlar:

- yuk jo'natuvchining yoki yukni qabul qilib oluvchining aybi;
- tashuvchi qabul qilib olish chog'ida sezishi mumkin bo'lmagan yukning o'ziga xos, tabiiy xususiyatlari, taraning yoki qutining (o'rovning) kamchiligi kabilar.

"Barcha risklar javobgarligini olgan holda" usulida sug'urtalashda yuk jo'natuvchining omboridan yukni qabul qiluvchining omboriga harakatlanishi chog'ida ortish-tushirish ishlarini bajarilayotganda yukka yashirin zarar etkazish holatlari sodir bo'ladi, bunda ko'pincha tashqi qutining (o'rovning) butligi buzilmay qoladi. Bunday toifadagi zararlar asosan ortish-tushirish chog'ida yukni ehtiyotsizlik bilan tashish sababli sodir bo'ladi;

2) insonning oqilona nazoratidan tashqari, ya'ni fors-major vaziyatlar (tabiiy ofatlar, harbiy harakatlar, xalq g'alayonlari, ish tashlashlar, hukumat qarorlari va sh.k.);

3) talonchilik va bosqinchilik (yukka aloqasi bo'lmagan begona shaxslar tomonidan zo'rlik bilan qo'rqitish yoki kuch ishlatish orqali yukni tortib olib qo'yilishi).

Xalqaro avtomobil transporti Ustaviga va xalqaro temir yo'llari transport ustaviga muvofiq yuk jo'natuvchi yukni tashuvchidan zararlangan, halokatga uchragan yoki yo'qotilgan yukning to'liq qiymatini faqat ichki avtomobil va temir yo'l transportida tashilganda undirishi mumkin.

Yuk tashuvchilarning yuklarni aviatsiya orqali xalqaro yo'nalishlar bo'yicha tashish chog'idagi javobgarligi, 1997 yildan boshlab, ichki yo'nalishlar bo'yicha tashish chog'ida ham xalqaro transport konventsiyalari va Xalqaro Havo yo'llari kodeksi bilan cheklangan bo'lib, bu cheklovlar brutto-yukning har bir kilogrammi uchun to'lanadigan summalar bilan belgilanadi.

Yuklarni xalqaro yo'llarda tashish shartnomasi to'g'risidagi konventsiyaning (YuXYT) 23-moddasiga muvofiq yukni tashuvchi yukning qisman yoki to'liq yo'qotilishi oqibatidan etkazilgan zararni qoplashi shart, qoplash uchun undiriladigan summaning miqdori yukning uni tashish uchun qabul qilib olingan joydagi va vaqtdagi qiymati orqali aniqlanadi.

Yukning qiymati birjadagi kotirovkasi orqali, yoki buning imkoni bo'lmasa, joriy bozor narxlari asosida agar uninsi ham, bunisini ham imkoni mavjud bo'lmasa, xuddi shu turdagi va sifatdagi tovarning oddiy narxi asosida aniqlanadi.

Ilgari etishmayotgan bir kilogramm brutto og'irligi uchun qoplama to'lovi miqdori 25 Punkare frankidan (0,900 probadagi 10/31 g og'irlikdagi oltin frank) ortiq bo'lishiga yo'l qo'yilmas edi.

Bundan tashqari, tashuv to'lovlari, bojxona yig'implari, shuningdek yukni tashish bilan bog'liq xarajatlar bo'yicha ham yuk butunlay yo'qotilgan taqdirda - to'lig'icha, qisman yo'qotilganda, yo'qotilgan qismiga mutanosib ravishda qoplama undirilishi lozim bo'lgan, boshqa zararlarning qoplanishi talab etilmagan.

Qiymatiga ko'ra bir muncha yuqoriroq bo'lgan qoplama to'lovini yuk tashuvchidan faqat YuXYT Konventsiyasining 24 va 26 moddalariga muvofiq yukning qiymati e'lon qilingan yoki etkazib berish yuzasidan maxsus manfaat mavjud bo'lgan holatda talab etilishi mumkin.

Gamburg qoidalarining (to'liq kuchga kirmagan) 26-moddasiga muvofiq O'MQ (o'zlashtirishning maxsus qoidalari) yuk tashuvchi javobgarligining hisoblash birligi sifatida olinadi Xalqaro valyuta fondiga (XVF) a'zo bo'lmagan hamda qonunchiligi O'MQ dan foydalanishga yo'l qo'ymaydigan mamlakatlar O'MQ da berilgan cheklovlar o'rniga quyidagi: bir yuk o'zni uchun 12 500 Puankare franki yoki yuk jo'natishning boshqa birligi – yukning bir kilogramm brutto og'irligi uchun 37,5 Puankare franki cheklovlaridan foydalanishlari mumkin.

Cheklovlarni milliy valyutada hisoblanishida birxillikka erishish uchun Konventsiyaning 26-moddasida quyidagi qoidalar berilgan. O'MQ da ifodalangan summalar mazkur valyutaning sud qarori chiqarilgan sanadagi yoki tomonlar o'zaro kelishuv orqali belgilangan sanaga bo'lgan qiymatiga muvofiq o'tkazib berilishi shart. Xalqaro valyuta fondiga a'zo bo'lgan muayyan davlatning milliy valyutasi O'MQ birligidagi ekvivalenti XVF tomonidan tegishli sanada qo'llanilayotgan qiymatni hisoblab topish usuliga binoan hisoblab chiqariladi. XVF a'zo bo'lmagan, qonunchiligi O'MQ birligini qo'llashga yo'l qo'ymaydigan hamda javobgarlik cheklovlari faqat Puankare frankida ifodalanadigan mamlakatlar uchun mazkur cheklovlarni milliy valyutada hisoblash o'sha davlatda amal qilib turgan qonunchilik asosida amalga oshiriladi. XVF ga a'zo bo'lmagan mamlakatlar uchun undan keyingi hisoblab chiqarish va hisob-kitob qilish chog'ida O'MQ da ifodalangan cheklovlarning haqiqiy qiymatini milliy valyutada imkon qadar aniq belgilash talab etiladi. Shartli ravishda bir O'MQ 15 Puankare frankiga teng deb olish mumkin.

Bojxona hududiga tovarlarni olib kirish va etkazib berish joyi faqat har bir shaxs foydalanishi uchun imkon beruvchi ochiq turdagi va Bojxona kodeksining tasdiqlangan Vaqtinchalik saqlash to'g'risidagi Nizomga muvofiq faqat muayyan shaxslarning tovarlarini saqlashga mo'ljallangan yopiq turdagi bojxona omborlari bo'lishi mumkin.

Faqat tovarlar va yuklarning bojxonada ramiylashtirish va bojxona idorasiga taqdim etish ishlari ular omborxonaga etkazib berilganidan keyin uch soat o'tgan taqdirda vaqtinchalik saqlash qo'llanmasligi mumkin. Boshqa barcha holatlarda tovarlar va yuklar, ular omborxonaga etkazib berilganidan va bojxona organi ularning etib kelgani to'g'risida xabardor etilganidan keyin bir kecha-kunduz ichida vaqtinchalik saqlash omborxonalarga joylashtirilishi shart.

§4.2. Yuklarni sug'urtalashda xalqaro savdo palatasi talablari

Ko'pincha yuklarni tashish bo'yicha kontrakt tuzayotgan tomonlar boshqa mamlakatlardagi savdo yuritishning amaldagi tajribalari bilan tanish bo'lmaydilar. Bu esa jidiy kelishmovchiliklarni va buning oqibatida sud tortishuvlarini keltirib chiqarishi mumkin. Bu kabi muammolarni hal etish uchun Xalqaro savdo palatasi 1936 yildayoq savdo atamalari ma'nosini aniq ifodalanishi bo'yicha xalqaro qoidalar to'plamini nashr etgan. Bu qoidalar hozirgi kunda 2010 yildagi tahrirda amal qilib turgan va Inkoterms qoidalari yoki shartlari nom bilan ataluvchi qoidalar sifatida nom qozongan.

Inkoterms-2010 shartlarini qo'llash kontrakt ishtirokchilarining roziligiga bog'liq. Agar bitimning shartlari Inkoterms shartlariga mos kelmay qolsa, kontraktida qayd etilgan qoidalar ustuvorlikka ega bo'ladi.

Inkoterms-2010 ning 11 ta bazaviy atamasi to'rt guruhga bo'linadi.

E guruhi (ortib jo'natish) – sotuvchi tovarni xaridorga bevosita o'ziga tegishli binolarda taqdim etadi.

F guruhi (asosiy yuk tashish haqi to'lanmagan) – sotuvchi tovarni xaridor tomonidan ta'minlangan va sotuvchiga ko'rsatilgan yuk tashuvchining ixtiyoriga taqdim etish majburiyatini oladi. Bunday shartga muvofiq keladigan shartnomalar ortib jo'natish shartnomalari deb ataladi.

S guruhi (asosiy yuk tashish haqi to'langan) – sotuvchi yukni tashib berish (o'z hisobidan) shartnomasini tuzish majburiyatini oladi, ammo tovarning tasodifiy halokatga uchrashi yoki zararlanishi riskini, shuningdek yuk orilgan keyingi har

qanday qo'shimcha xarajatlarni o'z zimmasiga olmaydi. (Bu etkazib berish shartnomasi emas, chunki yuk ortib jo'natilgandan keyingi barcha javobgarlik xaridor zimmasida bo'ladi, bu ortib jo'natish shartnomasidir).

D guruhi (etkazib berish) – sotuvchi barcha xarajatlarni to'laydi va jo'natilgan mamlakatga etkazib berilguncha bo'lgan barcha risklarni o'z zimmasiga oladi. Bu hamkorlik shartnomalari uchun asos bo'lib hisoblanadi.

Tashishning turi va unga mos Inkoterms-2010 atamasi 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Tashishning har qanday turi		
E guruhi	EXW	Franko zavod (...joyning nomi)
F guruhi	FCA	Franko perevozchik (... tayinlangan joyning nomi)
S guruhi	SRT	Fraxt/tashuv (... tayinlangan joyning nomi) gacha to'langan
	CIP	Fraxt/tashuv va sug'urta (...tayinlangan joyning nomi) gacha to'langan
D guruhi	DDP	Chegaragacha etkazib berish (...etkazib berish joyining nomi)
	DAT	Boj to'loviziz etkazib berish (...tayinlangan joyning nomi)
Faqat dengiz va ichki suv transporti		
F guruhi	FAS	Kema borti bo'ylab erkin (... jo'natish portining nomi)
	FOB	Bortda (franko) erkin (... jo'natish portining nomi)
S guruhi	CFR	Qiymati va fraxt (... tayinlangan portning nomi) Qiymat,
	CIF	sug'urta va fraxt (...tayinlangan portning nomi)
D guruhi	DAT	Kemadan etkazib berish (...tayinlangan portning nomi)
		Pristandan etkazib berish (...tayinlangan portning nomi)

Xalqaro tajribada yuklarni Inkoterms CIF va CIP qoidalari asosida sug'urtalash sug'urtalanayotgan yuk summasini (etkazib berish kontrakti summasining) 10 foizga oshirish bilan belgilangan.

Binobarin, sug'urta summasi ob'ektning sug'urta qiymatidan fraxt summasi miqdorida (yoki transport xarajatlari miqdorida), tashish jarayoni bilan bog'liq boshqa xarajatlar va ko'rsatilgan manzilga etkazib berilganidan keyin mazkur yukning sotilishidan kutilgan foyda miqdorida farqli bo'lishi mumkin.

Hozirda yuk tashuvchilar INKOTERMS-2010 shartlaridan foydalanadilar. Vaholanki INKOTERMS - 2010 2011 yilning 1 yanvaridan kuchga kirgan. INKOTERMS 2000 bilan 2010 ning farqlari ko'rib chiqamiz:

birinchidan, terminlar soni 13 tadan 11 taga kamaytirilgan;

ikkinchidan, DAF,DES,DEQ va DDU terminlari o'z kuchini yo'qotgan, masalan DEQ shartlarining o'rniga DAT shartlaridan foydalanilmoqda. DEQ shartlarida sotuvchi tovarni importchi mamlakatga qadar etkazib berish bilan bog'liq xarajatlarni, shu jumladan, bojlar, soliqlar va boshqa yig'imlarni to'lashni o'z zimmasiga oladi. DAT shartlarida esa eksport bojxona xarajatlari sotuvchi zimmasida, import bojxona xarajatlari esa xaridor zimmasiga o'tmoqda. O'z o'zidan INKOTERMS shartlarining asosiy punktlaridan biri bo'lmish sug'urtani amalga oshirishda sug'urtalanuvchi o'zgarmoqda. (DEQ shartlarida sotuvchi – sug'urtalanuvchi, DAT shartlarida xaridar – sug'urtalanuvchi);

uchinchidan, FOB,CFR va CIF shartlarida sug'urta shartnomasini tuzish vaqti o'zgardi. Masalan INKOTERMS 2000 da sug'urta yukni franko prichalga olib borgandan keyin amalga oshirilardi. Endi esa sug'urta shartnomasi yuk transport vositasiga joylashtirib bo'lingandan keyin amalga oshirilishi ko'zda tutilgan.

Milliy qonunchilikda va original sug'urta qoidalarida nazarda tutilgan sug'urta shartlari bilan bir qatorda, tajribada milliy sug'urta polislarida qo'shimcha ravishda ayrim ingliz standart shartlaridan ham keng foydalanilishi kuzatilmoqda, bu muayyan sharoitlarda taraflarning u yoki bu munosabatlarini tartibga solib turuvchi London sug'urtalovchilar institutining izohlari (ICC - Institute Cargo Clauses) deb ataluvchi qoidalarining qo'llanilishida ifodalanmoqda. Masalan, London sug'urtalovchilar institutining izohlarida kemalarning to'qnashuvi oqibatida vujudga kelgan zarar bo'yicha sug'urtalovchi va sug'urtalanuvchi o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni tartibga solish ko'zda tutilgan. Muz izohi (Ledovaya ogovorka) deb nomlanuvchi

qoida asosan navigatsiya tartibiga aloqador bir qator standart kafolatlar va shartlardan iborat bo'lib, unda sug'urtalangan kemalarning ayniqsa qish mavsumida vujudga kelishi ehtimol bo'lgan muz riski sababli, riskli suvlarga kirishi taqiqlanadi. Ko'pgina hollarda sug'urta shartnomasi savdo bitimining ajralmas qismi hisoblanadi. Sug'urtani kim amalga oshrishi va kimning hisobiga amalga oshirishi masalalari boshqa bitimlarni tuzish chog'ida hal qilib olinadi.

Izohlarda London sug'urta bozorining ko'p asrlik tajribasi o'z ifodasini topgan va ular faqat dengiz transportida tashilayotgan yuklarni sug'urtalash chog'idagina qo'llanib qolmasdan, temir yo'l, havo va avtomobil transportlari bilan yuk tashish chog'ida ham qo'llaniladi.

Mazkur izohlarga muvofiq ravishda sug'urta shartnomasi, xususan quyidagi shartlarda tuzilishi mumkin:

A shartlari – eng to'liq sug'urta qoplamasi – “barcha risklardan sug'urtalash” [ICC (A)];

V shartlari [ICC (V)] – faqat quyidagi risklar sug'urta qoplamasi bilan ta'minlanadi;

S shartlari [ICC (S)] – sug'urta qoplamasi faqat quyidagi risklarga taqdim etiladi va shu kabi izohlar.

Zarar etkazilgan yuklar falokatga uchragan yuklar deb ataladi. Adjuster tuzgan yuk sug'urtasi shartnomasi asosida zarar muqarrar xususiyatga ega bo'lganmi yoki tabiiy nuqsonlar (yukning hasharotlar, kanalar, kasallantiruvchi bakteriyalar, mog'or qo'ziqorinlari v sh.k.) sababli vujudga kelgan ekanligini aniqlashga harakat qiladi. Yuklar tabiiy nuqsonlar bilan ularni yuklab tashilgunga qadar (ya'ni sug'urtalanguncha) zararlanganmi yoki bu zarar transportirovka qilishning zarur shartlarini, masalan allelopatiyani bajarmaslik natijasida vujudga kelgan ekanligi aniqlanadi.

Yukning transportirovka qilishning iqlim va ob-havo muhitlarida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan tabiiy zarar (qurishi, vaznini yoki hajmini yo'qotishi yoki qo'shishi) e'tiborga olinadi. Tabiiy zarar sababli vujudga kelgan yo'qotishlar, agar sug'urta

shartnomasida boshqacha qoida nazarda tutilgan bo'lmasa, sug'urta hodisasi bo'lib hisoblanmaydi.

Ekspertlar zararining sabablarini aniqlashda muayyan qiyinchiliklar yuzaga keladigan yuqori darajada zarar ko'ruvchi yuklar qatoriga quyidagi yuklarni kiritishadi:

- bog'lamga o'ralgan po'lat chiviqlar (zararining sababi – simni o'rab bog'lanishining buzilishi, markirlovchi lavhalarining yo'qolishi, navining adashtirilishi),

- qog'oz qopga solingan tsement (zararining sababi – namlik sababli qumoqlanishi, qopning yirtilishi);

- toshko'mir (zararining sababi – o'z-o'zidan alangalanish);

- baliq uni (zararining sababi – o'z-o'zidan achishi);

- ruhlangan temir (zararining sababi - korroziya);

- deraza oynasi (zararining sababi – ishqalanish natijasida sinishi);

- quruq-ho'l-tuzlangan teri (zararining sababi – maxsus shamollatish sharoiti yo'qligi sababli irishi va chirishi);

- toylangan tabiiy jun (zararining sababi – qizib ketishi, tovar ko'rinishini yo'qotishi);

- ruda (zararining sababi – vaznini kemandagi o'tirishi hisobiga aniqlashdagi kamchilik yoki rudani kemaga ortishdan avval vagonlarda tortish chog'idagi xatolik).

Zarar etkazilgan yuklarni falokatga uchragan yuklar deb ataladi. Sug'urtalovchining vakili (adjaster) tuzilgan yuk sug'urtasi shartnomasi doirasida zarar muqarrar xususiyatga ega bo'lgan yoki tabiiy nuqsonlar (yukning hasharotlar, kanalar, kasallantiruvchi bakteriyalar, mog'or qo'ziqorinlari v sh.k.) sababli vujudga kelgan ekanligini aniqlashga harakat qiladi. Sug'urta hodisasi sharoitga bog'liq ravishda e'tiroznoma bilan, kema jurnalidan ko'chirma bilan, falokat, transport vositasining halokatga uchraganligi, uning bedarak yo'qolganligi to'g'risidagi dalolatnoma bilan tasdiqlanadi. Bunda mol-mulkni (yukni) haolkatga uchrashdan sug'urtalayotganda, sug'urtalovchining (naf oluvchining) sug'urtalangan mol-mulkka nisbatan (agar kema (yuki bilan) bedarak yo'qolgan yoki bosqinga olinib 6 oydan

ko'proq vaqt ushlab turilgan holatda sug'urta summasini to'liq olish bo'yicha o'z huquqlaridan voz kechish (abandon) huquqini ham hisobga olish zarur. Bu holda sug'urtalangan mol-mulkka bo'lgan huquq sug'urtalovchiga o'tadi.

Sug'urta hodisasi sharoitlarini tekshirishda avariya komissari (syurveyer) muhim o'rin tutadi. U sug'urtalangan mol-mulk bo'yicha zararining sabablarini, tavsifini va miqdorini aniqlaydi, sug'urta hodisasi hujjatlarini rasmiylashtiradi va sug'urta qildiruvchning sug'urta to'lovi to'g'risidagi arizasini ko'rib chiqish uchun hujjatlarni tayyorlaydi (sug'urtalovchining bu arizasini odatda sug'urtalanuvchining e'tiroznomasi deb ataladi).

Yuklarni sug'urtalash tariflari odatda, transport vositasiga, yo'nalishga, yukning turiga, tashishning mudatiga qarab, sug'urta summasidan 0,5-3 foiga teng qilib olinadi.

Tayanch so'z va iboralar

Abandon - to'liq miqdordagi sug'urta summasini olish uchun sug'urtalanuvchining sug'urtalangan mol-mulkdan sug'urtalovchining foydasiga voz kechishi (sug'urtalangan kema nobud bo'lganda, u xabarsiz yo'qolganda, kema yoki yuk qaroqchilar tomonidan bosib olinganda). Abandon to'g'risidagi ariza voqea-xodisa ro'y bergandan keyin olti oy mobaynida berilishi kerak. Ayrim chet mamlakatlar qonunchiligida abandon sug'urtalanuvchining bir tomonlama akti hisoblanadi. Faqat, Angliya qonunchiligida abandon uchun sug'urtalovchining roziligi talab etiladi.

Adjaster - sug'urta xodisasi ro'y berishi munosabati bilan sug'urtalanuvchi tomonidan bildirilgan e'tirozni tartibga solishda sug'urta kompaniyasining manfaatlarini himoya etuvchi jismoniy yoki xuquqiy shaxs. U sug'urtalanuvchi bilan unga to'lanadigan sug'urta qoplamasi miqdorini kelishishga harakat qiladi. Adjaster sug'urta xodisasini ro'y berish sabablarini o'rganadi va tahlil etadi. Ushbu tahlil natijalari bo'yicha sug'urta kompaniyasiga ekspert xulosasini tuzadi hamda avariya

komissari funktsiyasini bajaradi. Adjuster vazifasini sug'urta kompaniyasining tarkibiy bo'limi yoki ixtisoslashgan tashkilot amalga oshirishi mumkin.

Franshiza - sug'urta shartnomasi shartlarida ko'zda tutiladigan sug'urtalovchining zararni qoplashdan ozod etiladigan qismi. Franshiza sug'urta summasiga nisbatan foizlarda belgilanadigan shartli va shartsiz franshizalarga bo'linadi. Shartli franshizada sug'urtalovchi belgilangan franshiza summasidan oshmaydigan zararni qoplash javobgarligidan ozod etiladi. Bu holda, agar ko'rilgan zarar miqdori franshiza summasi miqdoridan oshib ketsa, sug'urta kompaniyasi zararni to'liq qoplaydi. Shartsiz franshizada ko'rilgan zarar franshiza summasidan chegirilib qoplanadi.

Fraxt - dengiz yoki havo yo'llari orqali yukni tashishda to'lanadigan haq. Ushbu haq tarif yoki yukni tashish to'g'risidagi shartnoma bo'yicha o'zaro kelishilgan narx asosida to'lanadi. Dengiz sug'urtasida yuklarni tashishda fraxt polisi yoziladi va fraxt qiluvchiga beriladi.

Dispasher - dengiz transportida umumiy avariya sodir bo'lganda ko'rilgan zararni kema, yuk va fraxt o'rtasida taqsimlash bo'yicha hisob-kitoblarni tuzadigan mutaxassis. Rivojlangan mamlakatlarda dispasher funktsiyasini maxsus kompaniyalar bajaradi. Zararlarni taqsimlash bo'yicha hisob-kitoblar dispasha deyiladi va dispashani tuzganlik uchun xaqni manfaatdor tomonlar (kema egasi, yuk egasi, yukni sotib oluvchi shaxs) to'laydi.

Nazorat savollari

1. Yuklarni sug'urtalashda xalqaro savdo palatasi talablari qachon amalga kiritilgan?
2. INKOTERMS-2010 bo'yicha tovar etkazib berishning tijorat shartlari, yuk sug'urtasining ta'minlanishi nimalardan tashkil topgan?
3. Xalqaro savdo tijorat yo'nalishida sug'urta shartnomalarini tuzish qanday amalga oshiriladi?

4. Xalqaro savdo yo'nalishidagi kelishuvlarda London sug'urta instituti tomonidan ishlab chiqilgan "A", "B" va "S" tamoyillarini tushintirib bering.
5. Sug'urta hodisasidan ko'rilgan zararlarni qoplash usullarini sanab bering.
6. Dengiz transport vositalarini sug'urtalashda zararlarni qoplash qanday amalga osiriladi?
7. Sotuvchi va xaridor ko'rishi mumkin bo'lgan zararlarni qoplash qaysi xujjat asosida amalga oshiriladi?

Mustaqil o'rganish uchun topshiriqlar

1-masala

Yukning xaqiqiy narxi 15 mln.so'm, sug'urta summasi 3,5 mln.so'm, ob'ektning sug'urta xodisasi natijasida ko'rgan zarari 7,5mln.so'm.

Nisbiy javobgarlik tizimi bo'yicha sug'urta qoplamasi summasini toping.

2-masala

Xo'jalik sub'ekti eksport qilayotgan yukini buzib kirib o'g'irlik qilishdan 150 mln.so'mga sug'urta qildi. Sug'urta tarif stavkasi sug'urta summasidan 0,3%. Sug'urta sharnomasi bo'yicha 2 mln.so'm miqdorida shartsiz franshiza belgilangan, franshiza belgilanganligi sababli 4% miqdorida tarifga chegirma qo'llanilgan. Sug'urtalovchining zarari 8,5mln.so'mga teng.

Sug'urta mukofoti summasi va sug'urta qoplamasi summasini toping.

3-masala

Xo'jalik sub'ekti eksport qilayotgan yukini buzib kirib o'g'irlik qilishdan 800 mln.so'mga bir yilga sug'urta qildi. Sug'urta tarif stavkasi sug'urta summasidan 0,3%. Sug'urta sharnomasi bo'yicha 1% miqdorida shartli franshiza belgilangan,

franshiza belgilanganligi sababli 2% miqdorida tarifga chegirma qo'llanilgan. Sug'urtalovchining zarari 12,5 mln.so'mga teng.

Sug'urta mukofoti summasi va sug'urta qoplamasi summasini toping.

4-masala

Birinchi risk sistemasi bo'yicha yuk 50 mln.so'mga sug'urtalangan. yukning haqiqiy narhi 70 mln.so'm. Sug'urta hodisasi natijasida yuk 34 mln.so'm miqdorida zarar ko'rdi.

Birinchi risk sistemasi bo'yicha sug'urta qolamasi summasini toping.

Test savollari

1. Yuklarni sugurtalash, havo transportlarini sugurtalash, avtomobillarni sugurtalash, eksport kreditlari sugurtasi kaysi sugurta turiga mansub?

- A. Shaxsiy sugurta;
- B. Xayot sugurtasi;
- C. Mol- mulk sugurtasi;
- D. Ixtiyoriy sugurta.

2. Tashqi iqtisodiy faoliyatda sug'urta risklari va ularning tasnifi Savdo tijorat risklarini sug'urta qilish qaysi qonun-qoidalarga muvofiq amalga oshiriladi?

- A. "INKOTERMS" qoidalariga muvofiq;
- B. O'zbekiston qonunchiligiga muvofiq;
- C. Etakchi reyting tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan qoidalarga muvofiq;
- D. Barcha javoblar to'g'ri.

3. "INKOTERMS" qoidalariga qaysi tashkilot tomonidan ishlab chiqilgan?

- A. BMT tomonidan
- B. Butun Jaxon Savdo Tashkiloti
- C. FIATA tomonidan
- D. Butun Jaxon Savdo va Sanoat Birlashmasi tomonidan

4. Halqaro savdo palatasi qanday ataladi va qachon tashkil topgan?

- A. «International Chamber of Commerce - ICC», 1937 yil;
- B. INKOTERMS, 1937yil;
- C. «International Chamber of C. Commerce - ICC», 1936 yil;
- D. to'g'ri javob yo'q.

5. CIF va CIP sharti bo'yicha sug'urta mukofotini kim to'laydi?

- A. Sotuvchi;
- B. Xaridor;
- C. Sug'urta kompaniyasi;
- D. Sotuvchi, Xaridor.

7. Yuklarni sug'urtalashda keng qo'llaniladigan «A», «B» va «S» tamoyillari qaerda ishlab chiqilgan?

- A. AQShda;
- B. Angliyada;
- C. Kanadada;
- D. Germaniyada.

Qo'shimcha adabiyotlar

- 1. Gavrilova S. Straxovanie:Uchebnoe posobie.–M.:«Eksmo»,2010g.
- 2. Nikulina N.N.Straxovoy menedjment.-YuNITI,2011
- 3. Nikulina N.Straxovoy marketing.Uchebnoe posobie.–M.:YuNITI-DANA, 2009g.

4. Osnovi straxovoy deyatelnosti:Uchebnik.Otv.red.Prof.T.A.Fedorova. – SPb.:Magistr,2008g.
5. Serbinovskiy B. Straxovoe delo.Uchebnoe posobie.–Rostov n/D: «Feniks», 2010g.
6. Straxovanie.Uchebnik/Orlanyuk-Malitskaya L.A.–M.:«Yurayt»,2011g.
7. Godin A.M., Frumina S.V.Straxovanie:Uchebnik.–M.: Dashkov I.K,2009 g.
8. Nikulina N.N., Suxodoeva L.F., Eriashvili N.D.Straxovoy marketing Uchebnoe posobie-M.:Yuniti, 2009g.
9. Veselovskiy M.Ya.Straxovoy servis.Uchebnoe posobie–M.:Alfa-M-INFRA-M, 2009g.
- 10.Igoshin N.A., Igoshina E.A. Shcherebacheva L.V. Straxovoe pravo.Uchebnoe posobie-M.:Yuniti,2010g.
- 11.Fedorovoy T.A. Straxovanie.Uchebnik-M.:Magistr,2009g.
12. Denisova I. Straxovanie. Uchebniy kurs.– M.:«MarT»,2011g.
13. Nor-Arevyan O.Sotsialnoe straxovanie.Uchebnik dlya vuzov- M.: Dashkov i K., 2011
14. Ermasov S.V Straxovanie.Uchebnik dlya vuzov – M.:Yurayt.,2011
15. Pod redaktsiey L.A.Orlanyuk-Malitskoy Straxovanie. -M.:Yurayt,2011
16. Xudiyakov A.I.Teoriya straxovaniya,M.:Status, 2010 g.
17. Galaganov V.P.Straxovoe delo.–M.:Akademiya, 2009 g.
18. Ermasov S.V., Ermasova N.B. Straxovanie, 2-e izdanie. Uchebnik dlya vuzov.- M.:Visshee obrazovanie,2009.
19. Pod.red.V.V.Shaxova,Yu.T.Axvlediani. Straxovanie 3-e izdanie.Uchebnik dlya studentov vuzov.-M.:Yuniti,2009 g.
20. Shennaev X.M. Sug'urta agentlari uchun qo'llanma.T.infoCOM.UZMChJ.- 2010 y.
21. Ochilov,D.Sultonov.Sug'urta hisobi va hisoboti.O'quv qo'llanma.T.:2010 y
22. Shennaev X.M. O'zbekiston su'urta bozori. O'quv qo'llanma. T.:, 2013 y.Straxovanie:uchebnik dlya studentov,Obuchayushchixsya po spetsialnostyam «Fianansi i kredit», «Buxgalterskiy uchet, analiz i audit»/pod.red.V.V.Shaxova,Yu.T.Axvlediani.–M.:«YuNITI-DANA», 2010g.

23. Yu.T.Axvlediani. Straxovanie vneshneekonomicheskoy deyatelnosti. Uchebnoe posobie dlya vuzov.-M.:Yuniti,2010g.
24. Adamchuk N.G. Mejdunarodnaya praktika straxovaniya jizni.Uchebnoe posobie.-M.:ANKIL,2009 g.
- 25.Internet saytlari:
- www.expert.ru.
- www.ankil.ru.
- www.znay.ru.
- www.strahovka.ru.
- www.agros.uz.
- www.kafolatdask.uz.
- www.alskom.uz.
- www.UzReport.com.

V BOB. Tashqi iqtisodiy faoliyatda eksport kreditlarini sug'urtalash

§5.1. Tashqi iqtisodiy faoliyatda kreditni qaytarmaslik riskini sug'urtalash

To'lovning kechikishi riskini sug'urtalash bo'yicha sug'urta xizmatlarni davlatlarning tegishli sug'urta kompaniyalari amalga oshiradi. To'lovning kechiktirilishini nazarda tutuvchi eksport kontraktlar bo'yicha siyosiy va tijorat risklardan sug'urta qoplamasi O'zbekiston Respublikasi rezident tashkilotlari tomonidan beriladi.

Savdo tijorat risklardan sug'urta qilish O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonun hujjatlariga binoan va «INKOTERMS» xalqaro qoidalariga muvofiq sug'urta qilish huquqiga ega bo'lgan O'zbekiston Respublikasining yuridik shaxslari tomonidan amalga oshiriladi. To'lovni kechiktirish shartlarida amalga oshirilayotgan birinchi darajali banklarning to'lov majburiyatlari bilan ta'minlamagan eksport kontraktlarini siyosiy va tijorat risklaridan sug'urtaviy himoyalashni ushbu sug'urta turini amalga oshirish bo'yicha litsenziyasi bo'lgan sug'urta tashkilotlar amalga oshiradi.

Sug'urta kompaniyalari sug'urtalanuvchilardan sug'urta mukofotlarini olganlaridan keyin sodir bo'lishi mumkin bo'ladigan sug'urta risklarini o'rganib chiqadi va barcha sug'urtalanuvchi eksportyorlar hamda importer kontragentlar bilan sug'urta shartnomalarni imzolaydi, uning bajarilishida quyidagi sharoitlar inobatga olinadi:

- sug'urtalovchi kontragentning to'lov kobiliyatini o'rganib chiqib, sug'urta summasini belgilaydi. To'lov amalga oshgan chog'da, mazkur summa miqdorida sug'urtalovchining sug'urta javobgarligi nazarda tutiladi,

- sug'urtalanuvchiga taqdim etiladigan sug'urta qoplamalari sug'urta polisida qayd etilgan miqdordan yuqori bo'lmaydi;

- sug'urtalovchi tomonidan tovarni etkazib berish ko'rsatiladigan xizmat turlari bo'yicha barcha shartpomadagi majburiyatlar bajarilganidan keyin

hisobotlar taqdim etiladi, hamda to'lov ko'rsatilgan sug'urta muddatlarida amalga oshiriladi.

Sug'urta shartlarida ko'zda tutilgan tasodiflardan birontasi sodir bo'lgandagina sug'urtalovchi shartnomada kelishilgan sug'urta summasini to'lashga mas'ul. Ba'zi hollarda sug'urtalovchi kontragent to'lov qobiliyatining pasayishi to'lovning belgilangan muddatdan kechikishiga sabab bo'lishi mumkin. Agarda:

- bankrotlik to'g'risida ish ochilganda yoki sud tomonidan mol-mulkning etarli emasligi bois rad etilganda;
- qarz beruvchi va qarz oluvchi tomonlar o'rtasida bankrotlikning oldini olish maqsadida o'zaro kelishuvlarga erishilganda,
- ikki tomon sudga murojat qilmay qarzlarni qisman qaytarish bo'yicha shartnoma kelishuviga erishganda;
- sud qarori bo'yicha sug'urtalanuvchidan qarz undirilishi amalga oshirilganda, to'lovga noqobillik davri boshlandi deyiladi.

Sug'urtalovchilar to'lov qobiliyatlarini ta'minlash uchun aktivlar va o'z zimmalariga olgan sug'urta majburiyatlari o'rtasidagi me'yoriy nisbatlarga rioya etishlari shart.

Sug'urta tashkilotining to'lovga qobillik ko'rsatkichlari o'rganilganda korxona barqaror muhitda ekanligiga ishonch hosil qilish muhim vazifalardan sanaladi. Sug'urtalash amaliyotida shu narsa ma'lumki, sug'urta faoliyatida majburiyatlar bo'yicha to'lov qobiliyatigina emas, balki vaziyat o'zgargan yoki noxush hollarda ham majburiyatni bajarish imkoniyatini belgilovchi omil hisoblanadi.

Xalqaro savdo yo'nalishida to'lovga qobillik darajasi sug'urta tashkilotlar moliyaviy barqarorligining yuzaga kelishini ta'minlaydi, ya'ni har qanday vaziyatda sug'urta tashkilotlari majburiyatlarni ta'minlashi lozim bo'ladi. Xalqaro sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi sug'urta shartnomalari bo'yicha majburiyatlarning o'z vaqtida bajarilishi bilan belgilanadi.

To'lamaslik riski bo'yicha ehtimoldagi zararni yo'qotishda sug'urtalanuvchining o'zi ham qatnashishi mumkin. Bunday sug'urtalashni franshiza deb ataladi. Bunda sug'urta summasi foizlarda qayd etiladi. Ko'rilgan zararning o'z tomonidan qoplanishi 20-30 foizni tashkil etadi. Franshiza boshqa sug'urtalanuvchi hisobidan sug'urtalanishi mumkin emas. Bu turdagi sug'urtalashni amalga oshirishda sug'urtalanuvchi barcha ehtimollar ko'rinishidagi ko'rsatkichlarni tahlil kilib chiqishi shart.

Buning oqibatida u ehtimoldagi zararga immunitet hosil qilib turadi. Bundan tashqari, sug'urtalanuvchi sug'urtalovchi tashkilotga o'zining faoliyati to'g'risidagi barcha ma'lumotlarni taqdim etishi lozim bo'ladi.

Faoliyatning tahlil qilinishi natijasida sug'urtalovchi kamchiqimlilikning yo'llarini o'rganib chiqadi. Zero, bunday holatlarni iqtisodiy yo'nalishlarda chuqur tahlil qilinishi eksporter va importer o'rtasida kelib chiqishi mumkin bo'lgan kelishmovchiliklarning oldini oladi.

Zararlarni to'lamaslik riskini sug'urtalashni amalga oshirish bilan sug'urta kompaniyalari va eksporterlar o'rtasidagi uzoq muddatli munosabatlar shakllantiriladi. Bu esa sug'urta kompaniyalariga, barcha sug'urtalanuvchi eksporter-importerlarga yillik sug'urta guvohnomasini berish imkoniyatini yaratadi. Eksporter chet ellik kontragent bilan shartnomada kelishilgan summani sug'urtalovchi tashkilotga taqdim etadi.

Sug'urtalovchi tashkilot o'z navbatida chet ellik hamkorining moliyaviy va to'lovga qobillik holatlarini o'rganib chiqadi, hamda ko'rsatilgan tijorat kredit summalarini sug'urtalash masalasini tahlil qilgan holda, masalani ijobiy hal qilishi yoki u summani sug'urta qilmasligi mumkin.

SHuning uchun ham sug'urta kompaniyalari eksporter va importer hamkorlarning ishlab chiqarish hamda iqtisodiy faoliyatini o'rganib chiqishga harakat qiladi. Bu esa ehtimoldagi zararlarni kamaytirish imkonini vujudga keltiradi.

Sug'urtalovchi tomonidan belgilangan eksportyor-importyorlarning mulki qiymati sug'urtalash ob'ekti hisoblanadi va shu miqdorda sug'urtalanuvchiga sug'urta guvohnomasi beriladi.

SHartnomada ko'rsatilgan sug'urta summasi asosida sug'urtalovchi hamda eksportchi sug'urtalanuvchi o'rtasida, iqtisodiy, ishlab chiqarish va xizmatlar yo'nalishidagi ishlar amalga oshiriladi. Sug'urtalovchi kredit limiti miqdoridagi summa bo'yicha sug'urta xodisasi sodir bo'lganda, sug'urta javobgarligini o'z zimmasiga oladi.

Sug'urtalovchining majburiyati sug'urtalanuvchi tomonidan shartnomada belgilangan sug'urta mukofoti to'langan daqiqadan boshlab amal qiladi.

Sug'urtalanuvchi ish jarayonida sug'urtaning barcha turlari bo'yicha hisob raqamlarini o'zining kontragentiga alohida berishi lozim bo'ladi.

Sug'urtalovchi tashkilotlar barcha turdagi berilgan hisob raqamiga asosan sug'urta summalarini belgilaydi. Agarda berilgan hisobotlarda saldo sug'urta summasidan oshib ketgan taqdirda, sug'urtalovchi tashkilot darhol sug'urtalanuvchiga xabar berishi kerak bo'ladi.

Barcha shartnomalar bo'yicha belgilangan sug'urta qoplamasi sug'urtalanuvchiga belgilangan limit asosida qaytarilishi mumkin. Keyingi tovar va xizmatlar bo'yicha olinadigan hisobot davrigacha:

- shartnomaga nisbatan sug'urta shartnomasi bekor qilinganda;
- tijorat qarzlarining muddati o'tib ketganda;
- sug'urta hodisasi sodir bo'lganda oldingi faoliyat bo'yicha berilgan limit to'xtatilganda yuqoridagi talabga amal qilinadi.

Bunda barcha sug'urta hodisasining kelib chiqishi va uning sabablari o'rganib chiqiladi. SHuning asosida barcha eksport oboroti bo'yicha sug'urta mukofotlari summasi aniqlanadi. Har yilning boshida sug'urtalanuvchi sug'urtalovchi tashkilotga sug'urta summasiga nisbatan avans badali o'tkazib turadi va shu tariqa faoliyat amalga oshiriladi.

Ichki va xalqaro bozorlarda ko'rilgan zararlarni to'lamaslik riskini sug'urtalash bo'yicha xizmat turlarini «O'zbekinvest» amalga oshirmoqda.

Kompaniya xalqaro dasturlarni ishlab chiqqan. Kompaniya ko'plab rivojlangan davlatlar bilan bosh shartnomalarga ega bo'lib, eksporterlarning tovarlarini barcha sug'urta riskidan himoyalaydi.

Natijada mazkur kompaniya eksportni sug'urtalash tizimi shakllanishining xalqaro tajribasiga asoslanilgan qator xalqaro universal dasturlarni ishlab chiqqan. Dastur jahonning eng yirik sug'urta tashkilotlari (Gerling konsern, Lloyd, SKOR va boshqalar) bilan sug'urta xizmatlari dasturi asosida amalga oshirilmokda.

Sug'urta xizmatlari dasturini tatbiq qilishda chet el kompaniyalarining xizmati salmoqli. Chunki ularning ishtirokisiz buni amalga oshirib bo'lmaydi. Sug'urta kompaniyalari to'lov qobiliyatining yaxshilanib borayotganligi ishonchni oshirmoqda.

Xalqaro yo'nalishda faoliyat olib borayotgan sug'urta kompaniyalari zararining kelib chiqish sabablarini va uning olidini olishdagi chora tadbirlarni o'rganib chiqishga harakat qiladi. Bu esa tovar va xizmat eksport qiluvchilarning zararlarni to'lash darajasini baholash uchun imkoniyat yaratadi.

Ko'rilgan zararlarni to'lamaslik riskini sug'urtalash hamkorlar tomonidan sodir etiladigan zararlarni to'lamaslik riski bo'yicha olgan javobgarligini bajarmasa, unda mazkur javobgarlikning sug'urga tashkilotlari o'z zimmasiga oladi. Bu hol zararlarni to'lamaslik riski bo'yicha sug'urtalashga ta'sir ko'rsatadi.

Jahonning e'tiborga sazovor sug'urta kompaniyalari tomonidan berilgan sug'urta guvohnomasi eksportyorlar uchun qulaylik yaratadi, chunki bu holda tovar uchun oldindan pul o'tkazish yoki akkreditiv ochish shart bo'lmay qoladi.

§5.2. Eksport kreditlarini sug'urtalashning tamoyillari

Xalqaro iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish jarayonining aksariyat hollarida chet ellik hamkorlarning kreditni qaytarmaslik riski sodir bo'lib turadi. Eksport kreditlarining o'z vaqtida qaytarmasligini ta'minlovchi vosita sifatida kafolatlar

(oldindan pul o'tkazish, yoki rasmiy tasdiqlangan akkreditiv) bilan bir qatorda, sug'urtalash keng qo'llanilmoqda. Bunday sug'urtada quyidagi asosiy tamoyillarga rioya qilinadi:

- sug'urta kredit riski yuzaga kelishini aks ettirish lozim;
- kredit sug'urtasi savdo operatsiyasida favqulodda risklarning yuzaga kelishini xam hisobga oladi;
- risk sug'urtasida eksport qiluvchi o'z xorij mijozining to'lovga qobilligi bilan xar doim xam qiziqmaydi;
- su gurta, jamiyati yordam beruvchi tashkilot bo'lib, kafolatli vek sellarni sotshiga yordam beradi,
- su gurta qiymati risk miqdoriga bogliq bo'ladi;
- eksport kiluvchiniig muvaffakiyatsiz operatsiyasidai ko'rgan zarar miqdori xisoblab chiqilgandan so'ng to'lanadi.

Buning natijasida tijorat va bank tuzilmasi yordamida xalqaro savdoga ta'sir etuvchi kreditlar sug'urtasini amalga oshiruvchi xususiy va davlat tashkilotlari tizimi barpo etiladi. Sug'urta tashkilotlari ishlab chiqilgan shartnomalar asosida sug'urta operatsiya-larini amalga oshiradilar. Kredit sug'urtasi keyingi yillarda kredit riskining kamaytirish usullaridan biri sifatida rivojlanib bormoqda. Bugungi kunda «O'zbekinvest» kompaniyasi eksport kreditlari va investitsiyalari xalqaro uyushmasi (Bren ittifoqi) bilan yaqin hamkorlikni amalga oshirmoqda. 1998 yildan boshlab «O'zbekinvest» Markaziy eksport kredit agentligi Praga klubining teng huquqli a'zosi bo'lib, uning doirasida xorijiy eksport-kredit agentliklari bilan eksport kreditlarini sug'urtalashni amalga oshirish yo'llarini o'zlashtirmoqda.

Kompaniya «Ingosstrax», Fransiya tashki tijorat sug'urta kompaniyasi, Vengriya eksport - kredit agentligi, Bolgariya eksport sug'urtasi agentligi, Sloveniya eksport korporatsiyasi, Polsha Respublikasi eksport kredit sug'urta korporatsiyasi, Hindiston eksport - import banki, tashki iqtisodiy faoliyat bilan bog'liq qaltisliklarni sug'urtalash unitar sug'urta korxonasi va boshqalar bilan hamkorlik to'g'risida bitimlar imzolangan. Imzolangan bitimlar doirasida

sug'urta dasturlarini ishyaab chiqish va amalga oshirish, axborot almashinuvi, qo'shma sug'urtalashda, narallel sug'urtalashda, qayta sug'urtadauid va da'volarni tartibga solishda yordam ko'rsatish bo'yicha o'zaro hamkorlik borasida faol ish olib bormoqsa.

Buning natijasida sug'urta va bank faoliyati uyg'unlashib bir tomondan, kredit ehtiyojlari uchun kapitalni jalb etuvchi hamda ikkinchi tomondan, bunday kreditlarni sug'urta qiluvchi ixtisoslashgan tashkilotlarning shakllanishiga olib kelmokda.

Kredit sug'urtasi eksport qiluvchilar va import qiluvchilar o'rtasida tijorat hamda moliyaviy intizomni rag'batlantiruvchi bo'lib hisoblanadi. Kreditni to'lay olmaslik riski ushbu sug'urtaning ob'ekti bo'lib, kredit yoki ssuda oluvchining bank oldidagi kreditni o'z vaqtidava to'laligicha foizi bilan kaytarish javobgarligi hisoblanadi.

Eksport kreditini qaytariag javobgarligi bo'yicha sug'urta qoplamasini berishda quyidagilar chegirib tashlanadi:

- qarz muddatining o'tganligi uchun gpo'lapgai foizlar, shartnoma shartlarini bajarmaganligi bo'yicha updiriladigan to'lovlar, qoplash uchun qilingan xarajatlar, sud xarajatlari hamda valyuta kursi bo'yicha hosil bo'lgan farq;

- davlat hamda munitsipal korxonalar va tashkilotlar xisobotiga o'tkazilishi lozim bo'lgan kapital summasi;

- tovarni qabul kilish xamda xizmatlar bilai bogliq bo'lgan litsenziyalarning yo'qligi yoki jo'iatilgan eksport tovarlar, import qilinadigan mamlakatda ta'qiqlapgan harakatlar tufayli ko'rilgan zararlar;

- sug'urtalovchi tomonidai urush (xarbiy kelishmovchilik, qo'zgonon, musodara, tovar va valyuta operatsiyalarida davlatlar o'rtasidagi chegaralanish)lar va tabiiy ofatdan ko'rilgap zararlar aniqlansa.

SHartnoma sug'urta kompaniyasi va banklar yoki boshqa kredit muassasalari o'rtasida tuziladi. Bunday kredit sug'urtasida sug'urtalanuvchining kreditni to'lash qobiliyati, ya'ni kredit riski darajasi hisobga olinadi. Hozirda tovarlarning

eksport kilinishi ko‘p hollarda tijorat qarzlar bilan bog‘liq bo‘lmoqda. SHuning uchun xam tijorat yo‘lida olingan qarzlar ayrim xollarda tovarlarning jahon bozorlarida sotilishi evaziga qoplanmasligi, ya’ni qoplanmaslik riski sodir bo‘lishi mumkin.

Masalan, G‘arbiy Evropada har yili ko‘plab firmalar bankrot bo‘ladi. Buning asosiy sababi xarajatlarning ko‘payib ketishi, bahoning tushishi va pirovard natijada, firmalarning foyda ololmasligidir. SHuning uchun xam bugungi kunda eksport qarzi yoki debitorlik qarzlarini sug‘urtalash amalga oshiriladi.

Bu turdagi sug‘urtalashning maksadi tovar eksport qiluvchilarning eksport qilingan tovarlarga chet el iste’molchilari tomonidan o‘z vaqtida haq to‘lanishini kafolatlashdan iboratdir.

Eksportyorlarni sug‘urtalashning ikki xil usuli mavjud:

- chet ellik xaridor tulov qobiliyatining mavjud emasligidan, ya’ni (bankrotlik holatidan);

- to‘lov qobiliyatini yo‘qotish holati vujudga kelgunga qadar bo‘lgan riskni sug‘urtalash.

Tijorat qarzlar sug‘urga ob’ekti hisoblanadi. Eksportchi sug‘urtalanuvchi - import tovarlarni kontragent uchun qabul qiluvchi. Kontragent shartlariga ko‘ra tijorat karzlar tovar ski xizmat ko‘rinishida bo‘lishi mumkin.

Tayanch so‘z va iboralar

Franshiza - sug‘urta shartnomasi shartlarida ko‘zda tutiladigan sug‘urtalovchining zararni qoplashdan ozod etiladigan qismi. Franshiza sug‘urta summasiga nisbatan foizlarda belgilanadigan shartli va shartsiz franshizalarga bo‘linadi. SHartli franshizada sug‘urtalovchi belgilangan franshiza summasidan oshmaydigan zararni qoplash javobgarligidan ozod etiladi. Bu holda, agar ko‘rilgan zarar miqdori franshiza summasi miqdoridan oshib ketsa, sug‘urta kompaniyasi zararni to‘liq qoplaydi. SHartsiz franshizada ko‘rilgan zarar franshiza summasidan chegirilib qoplanadi.

Sug'urtalovchilar uyushmasi - sug'urta faoliyatini muvofiqlashtirish, uyushma a'zolarining manfaatini davlatning qonun chiqaruvchi va ijroiya organlari oldida himoya etish hamda mahalliy sug'urta kompaniyalari va xorijiy sug'urta kompaniyalari o'rtasida o'zaro foydali aloqalarni o'rnatish maqsadida tashkil etiladigan sug'urta kompaniyalarining uyushmasi. Bunga o'zaro sug'urtalash jamiyatlarini xalqaro uyushmasini, texnik risklarni sug'urtalovchi kompaniyalar ittifoqini, Buyuk Britaniya sug'urtalovchilar uyushmasini misol keltirish mumkin. Hozirgi paytda O'zbekistonda sug'urtalovchilar uyushmasi tashkil etilmagan. Faqat, avtosug'urtalovchilar ittifoqi faoliyat ko'rsatmoqda.

Sug'urta hodisasi - stixiyali, tabiiy yoki oldindan ko'rib bo'lmaydigan voqea-hodisalarning amalda yuz berishi. Sug'urta hodisasi yuzaga kelgan zarar sug'urta kompaniyasi tomonidan shartnomaga muvofiq qoplanadi. Mulkiy sug'urtada sug'urta hodisasi deyilganda, stixiyali hodisalar, yong'in, avariya, portlash, zilzila, dovul va boshqalar tushuniladi. SHaxsiy sug'urtada esa sug'urta hodisasiga fuqarolarning ma'lum bir muddatgacha yashashi, ularning xayotida baxtsiz hodisalarning ro'y berishi yoki o'limi kiradi. Xalqaro amaliyotda sug'urta hodisasi ba'zan «fors-major» deb yuritiladi

Riskni baholash - risk parametrlarini xarakterlovchi barcha riskli holatlarni natura va qiymat ko'rinishida tahlil etish. Eng ahamiyatli belgisiga qarab tegishli risklar guruhi ajratilgan hamda u riskni baholash mezoni hisoblanadi. Masalan, shaxsiy sug'urta shartnomasini tuzishda insonning yoshiga e'tibor beriladi. Sug'urta shartnomasi tuzilgan momentdan, sug'urtalanuvchining o'limiga yoki nogiron bo'lib qolishiga olib keluvchi xavfli kasalliklarni aniqlash maqsadida mijoz qo'shimcha ravishda dastlabki tibbiy tekshiruvdan o'tkazilishi mumkin. Sug'urta kompaniyalarida riskni baholash ishini syurveyerlar amalga oshiradi. U sug'urta ob'ekti bilan jiddiy tanishadi, har tomonlama tahlil etadi. Tahlil natijalariga muvofiq sug'urtalanuvchi bilan sug'urtaviy huquqiy munosabatlarga kirishishini maqsadga muvofiqligi to'g'risida sug'urta kompaniyasiga yozma xulosa beradi.

Nazorat savollari

1. Eksport kreditlarini sug'urtalashning asosiy tamoyillari nimalardan iborat?
2. Esport kreditlari va investitsiyalari xalqaro uyushmasi (Bern ittifoqi) qachon tashkil topgan?
3. Markaziy eksport agentligi Praga klubi qanday faoliyatni amalga oshiradi?
4. Eksport kreditini qaytarish javobgarligi bo'yicha sug'urta qomlamasini berishda qanday chegirmalar taqdim etish mumkin?
5. To'lovning kechikishi bilan bog'liq bo'lgan riskni sug'urtalash qanday amalga oshiriladi?
6. Sug'urtalanuvchi eksportyorlar hamda importyor kontragentlar bilan tuziladigan shartnomalar va ularning shart-sharoitlarini izohlab bering?
7. Xalqaro sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini tasdiqlovchi asosiy omil qaysi deb o'ylaysiz?
8. Zararni to'lamaslik riski bo'yicha sug'urtalash qay tartibda amalga oshiriladi?
9. Eksportni sug'urtalash tizimi shakllanishining xalqaro tajribasiga asoslangan qanday xalqaro universal dasturlarlarni bilasiz?
10. Ushbu mavzu bo'yicha qanday xulosalar chiqardingiz?

Mustaqil o'rganish uchun topshiriqlar

1-masala

Eksport shartnomasining summasi 100 mln.so'm. Sug'urta tashkilotining maksimal javobgarligi 80%. Sug'urta xodisasi ro'y bergandan keyin 50 mln.so'mlik zarar etkazildi.

Eksport shartnomasi bo'yicha sug'urta qoplamasi summasini toping.

2-masala

Bankdan 50 mln.so‘m miqdorida 1 yilga kredit olingan. Kredit yillik 18%. Sug‘urta shartnomasi muddati 10 oy. Sug‘urta tashkilotining maksimal javobgarligi 90%. Sug‘urta tarif stavkasi 2%.

Kreditni qaytarilmaslik riski bo‘yicha sug‘urta mukofoti summasini toping.

3-masala

Bankdan 70 mln.so‘m miqdorida 1,5 yilga kredit olingan. Kredit yillik 24%. Sug‘urta shartnomasi muddati 8 oy. Sug‘urta tashkilotining maksimal javobgarligi 70%. Sug‘urta tarif stavkasi 3%.

Kreditni qaytarilmaslik riski bo‘yicha sug‘urta mukofoti summasini toping.

4-masala

Eksport shartnomasining summasi 150 mln.so‘m. Sug‘urta tashkilotining maksimal javobgarligi 90%. Sug‘urta xodisasi ro‘y bergandan keyin 70 mln.so‘mlik zarar etkazildi.

Eksport shartnomasi bo‘yicha sug‘urta qoplamasi summasini toping.

Test savollari

1. Xozirgi kunda O‘zbekiston qaysi xalkaro yo‘nalishdagi sug‘urta kompaniyalari bilan xamkorlikda faoliyat yuritadi?

- A) AXA (Frantsiya) , Alliance(Germaniya);
- B) Elvia(Shveytsariya), International SOS(AKSh);
- C) BTA (Latviya), AXA (Frantsiya);
- D) Elvia (Shveytsariya), Koris (Frantsiya).

2. Eksport kontraktalari qanday risklardan sug'urtaviy himoyalaniadi?

- A) ijtimoiy va iqtisodiy risklar;
- B) tabiiy;
- C) tabiiy va texnik;
- D) siyosiy va tijorat;

3. Sug'urtalavchilar to'lov qobiliyatlarining asosi bo'lib nima xisoblanadi?

- A) aktivlar va majburiyatlar o'rtasidagi me'yoriy nisbatlarga rioya qilish;
- B) sug'urta qoplamalarini o'z vaqtida to'lash;
- C) sug'urta zaxiralarini belgilangan me'yorlarga muvofiq shakllantirish;
- D) riskni samarali boshqarish.

4. Qanday holatlarda eksport shartnomalari bo'yicha kontragenining to'lovga noqobillik davri boshlandi deb xisoblanadi?

- A) bankrotlikga uchraganda
- B) sud qarori bo'yicha sug'urtalanuvchidan qarz undirilishi amalga oshirilganda;
- C) sud tomonidan mol-mulkning etarli emasligi aniqlangandi
- D) Davlat tasarrufiga o'tib ketishi

5. Nechanchi yilda "O'zbekinvest" EIMSK markaziy eksport kredit agentligi Praga klubining teng xuquqli a'zosiga aylandi?

- A) 1996 yilda;
- B) 1997 yilda;
- C) 1998 yilda;
- D) 1999 yilda.

6. Kredit sug'urtasi:

- A) eksport va import qiluvchilar o'rtasidagi vositachi bo'lib xisoblanadi;
- B) eksport va import qiluvchilar o'rtasida tijorat xamda moliyaviy intizomni rag'batlantiruvchi xisoblanadi;
- C) eksport va import bilan shug'ullanuvchilarga yo'lga ketadigan xarajatlarini to'laligicha qoplab beradi;
- D) eksport va import bilan shug'ullanuvchilarga xamma qilgan xarajatlarini to'laligicha qoplab beradi.

7. Kredit sug'urtasi ob'ekti bo'lib:

- A) kredit oluvchi xisoblanadi
- B) kredit beruvchi xisoblanadi;
- C) kreditni to'lay olmaslik riski xisoblanadi;
- D) sug'urta kompaniyasi xisoblanadi.

8. Eksport kreditini qaytarish javobgarligi bo'yicha sug'urta qoplamasini berishda quyida keltirilgan chegirmalarning qaysi biri qo'llaniladi?

- A) davlat xamda munitsipal korxonalar va tashkilotlar xisobotiga o'tkazilishi lozim bo'lgan kapital summasi;
- B) sug'urtalovchi tomonidan urushlar va tabiiy ofatdan ko'rilgan zararlar aniqlansa;
- C) Sug'urtalovchi to'lov qobiliyaiga ega bo'lmasa
- D) Sug'urta tashkiloti lffshor zonada joylashgan bo'lsa

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Gavrilova S. Straxovanie:Uchebnoe posobie.—M.:«Eksmo»,2010g.
2. Nikulina N.N.Straxovoy menedjment.-YuNITI,2011
3. Nikulina N.Straxovoy marketing.Uchebnoe posobie.—M.:YuNITI-DANA, 2009g.
4. Godin A.M., Frumina S.V.Straxovanie:Uchebnik.—M.: Dashkov I.K,2009 g.

5. Nikulina N.N., Suxodoeva L.F., Eriashvili N.D. Straxovoy marketing Uchebnoe posobie-M.:Yuniti, 2009g.
6. Veselovskiy M.Ya. Straxovoy servis. Uchebnoe posobie-M.:Alfa-M-INFRA-M, 2009g.
7. Igoshin N.A., Igoshina E.A. Shcherebacheva L.V. Straxovoe pravo. Uchebnoe posobie-M.:Yuniti, 2010g.
8. Fedorovoy T.A. Straxovanie. Uchebnik-M.:Magistr, 2009g.
9. Denisova I. Straxovanie. Uchebniy kurs.- M.:«MarT», 2011g.
10. Nor-Arevyan O. Sotsialnoe straxovanie. Uchebnik dlya vuzov- M.: Dashkov i K., 2011
11. Pod.red. V.V. Shaxova, Yu.T. Axvlediani. Straxovanie 3-e izdanie. Uchebnik dlya studentov vuzov.-M.:Yuniti, 2009 g.
12. Shennaev X.M. Sug'urta agentlari uchun qo'llanma. T.infoCOM.UZMChJ.- 2010 y.
13. Ochilov, D. Sultonov. Sug'urta hisobi va hisoboti. O'quv qo'llanma. T.:, 2010 y
14. Shennaev X.M. O'zbekiston su'urta bozori. O'quv qo'llanma. T.:, 2013 y. Straxovanie: uchebnik dlya studentov, Obuchayushchixsya po spetsialnostyam «Fianansi i kredit», «Buxgalterskiy uchet, analiz i audit»/pod.red. V.V. Shaxova, Yu.T. Axvlediani.-M.:«YuNITI-DANA», 2010g.
15. Yu.T. Axvlediani. Straxovanie vneshneekonomicheskoy deyatelnosti. Uchebnoe posobie dlya vuzov.-M.:Yuniti, 2010g.
16. Adamchuk N.G. Mejdunarodnaya praktika straxovaniya jizni. Uchebnoe posobie.-M.:ANKIL, 2009 g.
17. Internet saytlari:
www.expert.ru.
www.alskom.uz.
www.UzReport.com.

VI BOB. Tashqi iqtisodiy faoliyatda investitsiya bilan bog'liq riskni sug'urtalash

§6.1. Tashqi iqtisodiy faoliyatda investitsiya bilan bog'liq riskni sug'urtalashning ahamiyati

Investitsiyani sug'urtalashda sug'urta ob'ekti bo'lib sug'urtalanuvchining va sug'urtalovchi ehtimolidagi yoki uchinchi shaxs tomonidan keltiriladigan zararlar nazarda tutiladi. Bunda qonun yoki shartnoma majburiyatlari muammoning echimini tashkil etadi. Agar ko'rsatilgan hodisalardan birortasi yuz bersa, u holda sug'urta kompaniyalari o'z zimmasiga olgan majburiyat asosida sug'urta qoplamasi to'laydilar.

Ko'rilgan zarar uchinchi shaxs tomonidan sodir etilmaganligini isbotlovchi dalillar bilan asoslanilmasa (keltirilgan zarar kutilmagan tasodifiy kuchlar ta'sirida sodir etilsa va h.k), javobgarlikdan ozod etish amal qilishi mumkin.

Keltirilgan zararlarning qoplanishi ikki tomonlama tasdiqlangan shartnomalarda nazarda tutilgan bandlar asosida amalga oshiriladi. Imzolangan shartnomalar asosida sug'urtalovchi barcha sug'urta hodisasi sodir bo'lishi oqibatida ko'rilgan zararlarning qoplanish majburiyatini o'z zimmasiga oladi (xayot, salomatlik, mulk).

Quyidagi ko'rilgan zararlar sug'urta javobgarlig'i doirasida qoplanadi:

- mulkiy zarar xarakatdagi va ko'chmas mulklarni tiklash uchun ta'mirlash xarajatlari qiymati, boshqa xarajatlar (jo'natish xarajatlari, qarz olish, foydano'zlashtirish va x.k);

- moddiy zarar, davolanish va iste'mol xarajatlari;

- manaviy zarar (azob chekishni qoplash);

- boquvchisini yo'qotgaplik sababli ko'rilgan zararining qoplanishi.

Kompaniya xorijiy banklar tomonidan investitsion loyihalar va tashqi savdo shartnomalarini moliyalashtirish uchun qulay sharoit yaratish maqsadida hamda iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlariga xorijiy investitsiyalarning jalb etishni

rag'batlantirish maqsadida O'zRVM 23.XI. 1994y, № 565 son qarori bilan «O'zbekinvest International» siyosiy riskdan sug'urtalash qo'shma kompaniyasi tashkil etildi.

«O'zbekinvest International» qo'shma kompaniyasi siyosiy risklarning quyidagi turlari bo'yicha sug'urta qoplamalarini taqdim etadi:

- investitsiyalarni sugurtalash,
- shartnomani bekor qilishdan sugurtalash;
- kafolat bo'yicha majburiyatlarni bajarishni noqonuniy talab qilishdan sugurtalash;
- ishlab chiqarish va tijorat faoliyatipi umumiy risklardan sugurtalash.

Investitsiyani bevosita sug'urtalashda turli sub'ektlar bilan zarur shartnomalar tuziladi.

Bevosita beriladigan investitsiyalar bilan bog'liq risk quyidagi guruhlariga bo'linadi:

- tabiiy ofat, bo'ron, kuchli to'lqin, er qimirlashi, suv toshishi, kuchli sovuq, do'l, sel, sayoz suvda turib qolish kabi hodisalarga;

- yongin riski. Bunga tabiiy ofat (masalan, yashin urish)lar va shu bilan bir katorida ishlab chiqarishdagi xolat (texnologik nosozlik) lar ham sabab bo'lishi mumkin;

- texnik risk. Bunday sug'urta risklari qurilish, inshootlar manbai, tekshiruvdagi nosoz qurilgan inshootlardan foydalanish davridagi sodir bo'lgan favqulotda sabablar;

- siyosiy risk bo'yicha ishlab chiqarishni milliyishtirish, sarmoyani milliyalashtirish, umummilliy qo'zgonlar, fuqarolar namoyishlari, xarbiy xarakatlar, davlat va maxalliy xokimiyatlarning ta'siri;

- uchinchi shaxsning ta'siri. O'girlik, talonchilik, ta'magirlik va shunga o'xshash xolatlar;

- xo'jalik riski. Bozor konyukturasining o'zgarishi natijasida ko'rilgan sugurtaviy zararlar. Ular maxsus sugurta fondlari xisobidan qoplanadi.

Mulk sug'urtasi bo'yicha sug'urtalashda korxonaning asosiy fondlari, ko'chmas mulki, qurilmalari, ombordagi mahsulotlarni yo'qotish yoki buzilishi natijasida ko'rilgan zararlarni qoplashdan iborat.

Buning uchun mijozning xohishiga ko'ra sug'urta himoyasi alohida risklar bo'yicha takdim etilishi mumkin:

- korxonaning asosiy fondlari, ko'chmas mulki va qurilmalarini avariya, buzib o'g'irlab kstishdan, yongin, tabiiy ofatdan sugurtalash;
- mashina va uskunalarni buzilishdan sugurtalash;
- ishlab chiqarishda uzilish natijasida ko'rilgan zararlarni sug'urtalash.

Turli texnologik tavsifdagi risklar ehtimolini oshiruvchi keng miqiyosli zamonaviy ilmiy-texnikaviy taraqqiyot sharoitida texnika risklarini sugurtalash tobora dolzarblashib bormoqda.

Siyosiy risk bo'yicha ko'riladigan zararlarni mulk sug'urtasi bo'yicha sug'urta shartnomasida nazarda tutilmasligi mumkin. SHu bilan bir qatorda, siyosiy risk o'zining aniq statistik bazasiga ega emas. Zararlarning kelib chiqishini oldindan aniqlash murakkab. Mazkur holatlarning kelib chikishi investor uchun halokatli xarakterga ega. Ana shuning uchun ham ulardan yukori miqdorda kompensatsiya summasi talab qilinadi.

Bu kabi sharoitlarda investorlarni himoya qilishda davlat muhim rol o'ynaydi.

Davlat investorlarga o'z sarmoyalarini kiritishda kafolat, ishonchli himoya funksiyasini bajaradi, ayni paytda shu bilan investorlar faoliyati davlat tomonidan himoyalangan bo'ladi. Bunda davlatlar o'zlarining ichki imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda yondashadilar.

Masalan, chet ellik investorlar mamlakatning o'z investorlari bilan teng ravishda hududda qonuniy amal qilayotgan har qanday sugurta himoyasi huquqidan foydalanadilar. CHet el investitsiyalarini siyosiy va boshqa risklardan sug'urta qilish, xalqaro tashkilotlar, xorijiy davlatlarning eksport-kredit agentliklari, boshqa sug'urta kompaniyalari tomonidan ham amalga oshirilishi mumkin.

«CHet el investitsiyalari to‘g‘risida»gi O‘zbekiston Respublikasi qonunida, chet el investitsiyasi milliylashtirilmasligi, musodara qilinmasligi qayd etilgan. SHu bilan bir qatorda noqonuniy olib kelingan investitsiya tovar yoki tovar kredit ko‘rinishida amalga oshirilgan bo‘lsa, bu holatda investitsiyalar musodara kilinishi mumkin. Investitsiyani milliylashtirish yoki rekvizitlashtirish holatlari jinoiy tusga ega bo‘lmasa, u holda investorning musodara qilingan investitsiya miqdorini qaytarib olish huquqi qonuniy kafolatlanadi.

§6.2. Investitsiya riskini sug‘urtalovchi xalqaro tashkilotlar

Hozirgi zamon dunyo iqtisodiyoti rivojlanishini globallashtirishning asosiy yo‘llaridan biri chet el investitsiyasi ko‘rinishidagi kapital oqimiga berilgai imkoniyatdadir. Investitsiyaning o‘ziga xos tomoni shundan iboratki, kapital egasi o‘z investitsiyasini boshqa davlat iqtisodiyotini rivojlantirishga yo‘naltiradi. CHet el investitsiyasining boshqa davlat hududida joylashtirilishi aksariyat hollarda turli xavf-xatarlarni hisobga olishni taqozo etadi. SHu sababli O‘zbekistan Respublikasi Prezidenti va hukumati qarorlari bilan o‘ziga xos risklarni sug‘urtalashni ta‘minlovchi yirik ixtisoslashgan tashkilotlar tuzildi.

«O‘zbekinvest International» qo‘shma kompaniyasi O‘zbekiston iqtisodiyotiga jalb etilayotgan chet el investitsiyalarini siyosiy risklardan sug‘urtalash maqsadida tashkil etilgan bo‘lib, u sarmoyalarni musodara qilishdan, ekspropriatsiya (mulkni tortib olish)dan, mulkni milliylashtirishdan, mulkdan mahrum qilishdan, qo‘shimcha ravishda tanlovli diskriminatsiyadan, aktivlardan majburan mahrum etilishidan, eksport-import embargosi(ta‘kiqlash)dan, litsenziyaning bekor qilinishidan, urush va fuqarolar g‘alayonidan, hukumat shartnomasi bekor qilinishidan, hukumat kafolatlari noqonuniy yo‘q etilishidan, savdo shartnomasi bekor qilinishidan sug‘urtalaydi.

Respublikada investitsiya siyosatining olib borilishi, barcha sohalar faoliyatiga investitsiyalarni jalb etish uchun keng yo‘l ochib berib, bu iqtisodiyotni rivojlantirishda ijobiy natijalarga olib kelmoqda.

O'zbekiston hududida investitsiya faoliyatining asosi O'zbekiston Respublikasining qabul qilingan «Investitsiya faoliyati to'g'risida»gi qonuni hisoblanadi. Bu qonunga ko'ra sarmoyalar pul mablag'lari, maqsadli bank jamg'armalari, paylar, aksiyalar va boshqa qimmatli qog'ozlar, texnologiya, mashinalar, asbob-uskunalar, litsenziya(faoliyat yuritish uchun ruxsatnoma)lar, kreditlar, turli mulklar va mulkiy huquqlar, aqliy boylik kabilardan iborat bo'ladi.

Foyda hamda ijobiy-ijtimoiy samaralar olish maqsadida tadbirkorlik va boshqa faoliyat uchun yo'naltirilgan aqliy boyliklar (ixtiro, kashfiyot, «nou-xau» va boshqalar) ham investitsiya tarkibiga kiritiladi.

«Investitsiya faoliyati to'g'risi»dagi qonunga va O'zbekiston qonunchiligiga ko'ra belgilangan ekologik sanitariya-gigiena va boshqa me'yorlar talabiga javob bermaydigan ob'ektlar uchun investitsiyalar yo'naltirish ta'qiqlanadi.

Kompaniya investitsion faoliyati yo'nalishlarining ishonchliligini baholashni hisobga olgan holda rezervlarni faol joylashtiradi. Kompaniyaning investitsion siyosati sugurta rezervlarini joylashtirish vazifasini tizim va baho qaltisliklarining diversifikatsiyasini hisobga olgan holda amalga oshirish bo'lib, bunday dastaklarning yuqori likvidligida inflyasiyaga nisbatan musbat bo'lgan, sezilarli daromad olishga imkon beradigan moliyaviy manbalar asosida amalga oshirishni nazarda tutadi.

Sug'urta kompaniyalarining aktiv investitsiya faoliyati iqtisodiyotda amal qilayotgan investitsiya siyosatiga asosan olib boriladi.

CHet el investitsiyasidan foydalanishning turli xil shakllari mavjud.

Masalan, qabul qilingan qonunga asosan, har bir investor davlat hududiga investitsiya kiritish huquqiga ega. Investitsiya kiritish:

- birgalikda tashkil etilayotgan korxonaning ustav kapitalida pay, aksiya, obligatsiya va qimmatli qogozlar chiqarish kabilarda katna shish;

- korxonani mutlaq chet ellik sarmoyadorning sarmoyasi hisobiga tashkil etish yoki chet ellik xususiy shaxsning bo'limini ochish,

- portfelli sarmoya yoki qimmatbaxo qogozlarni o'zlashtirish;
- tovar kreditini joriy etish (bunda tovarni eksport va import qilish muddati 60,90 kunni tashkil etishi kerak),

Investitsiya joylashda uning faoliyati davomida ko'riladigan zararlarni bartaraf qilishning turli xil yo'llari mavjud (tovar va moliyaviy kreditlar sug'urtalanadi). Portfelli investitsiya yo'qotish ehtimolidan, aksiya va obligatsiya narxlarini xejirlashtirish usulida ximoyalamsan iborat bo'ladi.

CHet el investitsiyalarining sug'urta kafolatini xalqaro tiklanish va taraqqiyot bankiga a'zo bo'lgan xalqaro agentlik (MIGA) amalga oshiradi. Xalqaro agentlikning vazifasi rivojlanayotgan davlatlarga olib kirilayoggan investitsiyalarni turli yo'llar bilan rag'batlantirishdan iborat Investitsiya riskiga qarshi kafolatlash imkoni:

- valyutalarni o'tkazish, urush, ichki tartibsizliklarda davlit tomonidan shartnoma shartlari buzilganda,

- kengash xizmatlarining agentlik a'zolari tomonidan chet el kapitali to'g'ri joylanishi yuzasidan maslaxat xizmatlari olib borishda amal qiladi.

Valyuta o'tkazish bilan bog'liq bo'lgan sug'urta riski investorni ehtimoldagi zarardan himoya qiladi.

Xalkaro agentlik (MIGA) tomonidan kapitalni to'liq ekspropriatsiya qilganda sug'urtalangan investitsiyaning nominal qiymati to'lanadi.

Ssuda sug'urtasi va ssuda sug'urtasini kafolatlashni «Xalkaro sug'urtaviy izlanish assotsiatsiyasi» (MASI) amalga oshiradi. Agarda ko'rilgan zarar to'g'ridan-to'g'ri urush va ichki tartibsizliklar okibatida sodir etilgan bo'lsa, MIGA hamda MASI ularga a'zo bo'lgan rivojlanayotgan davlatlar uchun qo'shimcha investitsiyalarni sug'urtalashni amalga oshiradi.

Rivojlanayotgan davlatlar uchun qo'shimcha investitsiyalar quyidagi yo'nalishlarga, ya'ni ishlab chiqarishni kengaytirish, modernizatsiyalash yoki korxonalarni xususiylashtirish uchun beriladi.

Kompaniya tomonidan Evropa Hamjamiyati, AQSH, Rossiya va Janubiy SHarqiy Osiyoning qator yirik sug'urta va qayta sug'urtalash kompaniyalari, moliyaviy institutlari bilan yaqin aloqalar yo'lga ko'yilgan.

Masalan, AQSHda chet el investitsiyasi bilan shug'ullanuvchi korporatsiya-OPIK (OPIC-Overseas Private Investment Corporation) ixtisoslashgan agentligi mavjud bo'lib, u 1969 yilda tashkil etilgan. Bu tashkilot o'z navbatida Amerika Qo'shma SHtatlari investitsiyalarini boshqa mamlakatlarga joylashtirishda sug'urtaviy himoyaii amalga oshiradi. «Tashqariga yordam» yo'nalishi bo'yicha 140 ta davlat bilan aloqa o'rnatgan OPIK investorlarni uch xil dastur yo'nalishi bo'yicha himoya qiladi:

1. Mulk sug'urtasi bo'yicha ekspropriatsiya yoki milliylashtirish bo'yicha siyosiy risk, milliy valyutaning barqarorligini ta'minlash, mulk shikastlanishi, xalq qo'zg'oloni tufayli ko'rilgan zarar, siyosiy rejim o'zgarishidan.

2.Loyihdlarni moliyalashtirish hamda qisqa va uzoq muddatli zayomlarni taqdim etish bilan xususiy investorlarni kreditlash.

3.Investorlar uchun investitsiya kiritadigan mamlakatlar iqtisodiy va siyosiy holatiga oid maslaxat xizmatlarini amalga oshiradi.

OPIK sug'urta kompaniyasi dasturida kayd etilishicha, AQSH qonunchiligi asosida huquqiy shaxs sug'urtalangan kapital miqdorining 95%ini sug'urta qoplamasi tariqasida olish huquqiga ega.

Quyidagi investitsiya turlari sug'urta ob'ekti bo'lishi mumkin:

- bevosita investitsiya, shu jumladan qurilish-montaj ishlari, ishlab chikarish modernizatsiyasi;

- aksiya va qimmatbaho qogozlarda ishtirok epgish huquqi,

- savdoni xalqaro lizing asosida litsenziyalashga bogliq bo'lgan mulk xuquqi;

- ssudalar va qarzlar;

- boshqa xildagi sarmoyalar.

OPIK bo'yicha sug'urtalashning alohida xususiyati davlatlarning kelishuvi asosida kapital qo'yilmalar bo'yicha amalga oshiriladigan ikki tomon manfaatlarini ko'zlovchi shartnomalarning rasmiylashuvidir.

OPIK va O'zbekiston o'rtasida 1998 yildan boshlab o'rnatilgan hamkorlik munosabatlariga muvofiq O'zbekistonda faoliyat ko'rsatayotgan xususiy investorlarni siyosiy xavfdan himoya qilish imkoniyati vujudga keldi.

Bu tashkilot bilan sug'urta shartnomalari uzoq muddatga, ya'ni 12 yildan 20 yilgacha imzolanishi mumkin. SHartnomalarning sug'urta summasida bitta loyiha 150 mln. AQSH dollariga teng. Bunda sug'urta summasi loyiha qiymatining 90 foizini tashkil etadi. Qolgan 10 foizi sug'urtalovchining hisobidan qoplanadi.

Valyuta almashtirish bo'yicha sug'urta xavfi sodir bo'lganida, ya'ni olingan foyda va kapitalni aniq, barqaror valyutaga almashtirish imkoniyati mavjud bo'lmagan takdirda o'zgarmas kurs bo'yicha sug'urta qoplamasi berilishi ko'zda tutilgan.

Investitsiyani ekspropriatsiya va moliyalashtirish xavfidan sug'urtalashda sug'urta himoyasining amal qilishi davlat organlari tomonidan yuzaga chiqarish imkoni bo'lmagan taqdirdagina amalga oshiriladi.

OPIKning butun faoliyati davomida chet elda faoliyat ko'rsatayotgan amerikalik sarmoyadorlarning 1 %igina sug'urtalagan.

Tayanch so'z va iboralar

Siyosiy risk- davlat organlarining hatti-xarakati yoxud uyushgan shaxslar guruhining siyosiy talab bo'yicha chiqishi natijasida vujudga keladigan xavf. Siyosiy riskga urush xarakatlari, siyosiy hokimiyatning yoki tuzumning o'zgarishi, qonun xujjatlaridagi o'zgarishlar, fuqarolarning ommaviy chiqishlari va ish tashlashlari, milliy lashtirish, konfiskatsiya kiradi. Siyosiy risk ro'y bergan vaqtda sug'urta kompaniyasi javobgarlikdan ozod bo'ladi. CHunki siyosiy risklar, faqat, davlatga qarashli maxsus sug'urta kompaniyalari tomonidan sug'urtalanishi mumkin.

Sug'urtalovchilar uyushmasi - sug'urta faoliyatini muvofiqlashtirish, uyushma a'zolarining manfaatini davlatning qonun chiqaruvchi va ijroiya organlari oldida himoya etish hamda mahalliy sug'urta kompaniyalari va xorijiy sug'urta kompaniyalari o'rtasida o'zaro foydali aloqalarni o'rnatish maqsadida tashkil etiladigan sug'urta kompaniyalarining uyushmasi. Bunga o'zaro sug'urtalash jamiyatlarini xalqaro uyushmasini, texnik risklarni sug'urtalovchi kompaniyalar ittifoqini, Buyuk Britaniya sug'urtalovchilar uyushmasini misol keltirish mumkin. Hozirgi paytda O'zbekistonda sug'urtalovchilar uyushmasi tashkil etilmagan. Faqat, avtosug'urtalovchilar ittifoqi faoliyat ko'rsatmoqda.

O'zaro sug'urtalash jamiyati - foyda olishni ko'zlamaydigan notijorat shaklidagi sug'urta kompaniyasi. Sug'urta qilishning tashkiliy shakli. O'zlarining mulkiy manfaatlarini sug'urtaviy himoyalash uchun yuridik va jismoniy shaxslarning ixtiyoriy bitim asosida birlashuvi. O'zaro sug'urtalash jamiyati yuridik shaxs hisoblanib, har bir sug'urtalanuvchi ushbu jamiyatning a'zosi bo'ladi. AQSH va YAponiyada asosan, hayot sug'urtasi bilan shug'ullanuvchi kompaniyalar o'zaro sug'urtalash jamiyati shaklidir. Hozirgi paytda YAponiyada o'zaro sug'urtalash jamiyatlari hayotni sug'urtalash bozorining 89,4%ni tashkil etadi.

Nazorat savollari

1. Investitsiya risklari deganda nimani tushunasiz?
2. Investitsiyalarni qaysi risklardan sug'urtalasa bo'ladi?
3. Investitsiya riskini sug'urtalovchi qaysi xalqaro tashkilotlarni bilasiz?
4. AQSHda chet el investitsiyasi bilan shug'ullanuvchi korporatsiyani qanday nomlanadi?
5. OPIK (OPIC-Overseas Private Investment Corporation) ixtisoslashgan agentligi qachon tashkil topgan?
6. Investitsiya sug'urta riskining asosiy tamoyillarini izoxlab bering?
7. Bevosita beriladigan investitsiyalarda risk sug'urtasi qanday amalga oshiriladi?
8. Investitsiya sug'urta riskini amalga oshiruvchi xalqaro tashki-

lotlarning vazifasi nimada?

9. Investitsiya sug'urta javobgarligida qo'llaniladigan franshiza usulining mohiyati nimadan iborat?
10. Xedjirlashtirish qaysi holatda qo'llaniladi?
11. Ushbu mavzu bo'yicha qanday xulosalar chiqardingiz?

Mustaqil o'rganish uchun topshiriqlar

1-masala

Investitsiya shartnomasi shartnomasining summasi 500 mln.so'm. Sug'urta summasi 300 mln.so'm. Sug'urta shartnomasi faqat valyuta kursini o'zgarishidan sug'urta qilingan. Sug'urta xodisasi ro'y bergandan keyin 100 mln.so'mlik zarar ko'rildi. 10% tabiiy ofatlardan, 20% xalq g'alayonlaridan va 70% valyuta kursini o'zgarishidan.

Investitsiya shartnomasi bo'yicha sug'urta qoplamasi summasini toping.

2-masala

Investitsiya tashkiloti bitta dasturga 700 mln.so'mlik sarmoya qildi. Sug'urta shartnomasi summasi 700 mln. so'm. Sug'urta tarif stavkasi 5%. SHartsiz franshiza 2 %, sug'urta tarifiga chegirma 2%. Zarar 200 mln.so'm.

Sug'urta mukofoti va sug'urta qoplamasi summasini toping.

3-masala

Investitsiya tashkiloti yangi qurilishga 500 mln.so'mlik sarmoya qildi. Sug'urta shartnomasi summasi 400 mln. so'm. Sug'urta tarif stavkasi 4%. SHartli franshiza 1,5 %, sug'urta tarifiga chegirma 2%. Zarar 100 mln.so'm.

Sug'urta mukofoti va sug'urta qoplamasi summasini toping.

Test savollari

1. O'zbekistondagi qaysi sug'urta tashkilotlarining Londonda qushma korxonasi mavjud?

- A) "Uzbekinvest" EIMSK;
- B) "ALSKOM" sug'urta tashkiloti;
- C) "Madad" sug'urta agentligi;
- D) "Kafolat" DASK.

2. O'zbekiston hududida investitsiya faoliyatining asosi bo'lib qaysi qonuniy hujjat xisoblanadi?

- A) "Investitsiya to'g'risidagi" qonun;
- B) "Tashqi iqtisodiy faoliyat" to'g'risidagi qonun;
- C) "Bank va bank faoliyati" to'g'risidagi qonun;
- D) "Sug'urta faoliyati" to'g'risidagi

4. Chet el investitsiyalarining sug'urta kafolatini qanday agentlik amalga oshiradi?

- A) MIGA;
- B) OPIK;
- C) MASI;
- D) ICC.

5. AQShda chet el investitsiyasi bilan shug'ullanuvchi korporatsiyaqaysi?

- A) MIGA;
- B) OPIK;
- C) MASI;
- D) ICC.

6. Qaysi qo'shma sug'urta tashkiloti xukumat qaroriga asosan tashkil etilgan?

- A) ALSKOM
- B) UzAIG
- C) Uzbekinvest
- D) Kafolat

7. Xalqaro sug'urta nazorati assotsiatsiyasi qachon tashkil etilgan?

- A) 2001 yil;
- B) 1994 yil;
- C) 2005 yil;
- D) 1936 yil.

8. O'zaro sug'urtalash jamiyatlarining assotsiatsiyasi qaerda joylashgan?

- A) Amsterdamda;
- B) Jenevada;
- C) Tsyurixda;
- D) Londonda.

9. Kreditlarni sug'urta qilish xalqaro assotsiatsiyasi qaerda joylashgan?

- A) Amsterdamda;
- B) Jenevada;
- C) Tsyurixda;
- D) Bryusselda

10. Xalqaro aktuariylar tashkiloti qachon tashkil topgan?

- A) 2001 yil;
- B) 1994 yil;
- C) 1895 yil;
- D) 1941 yil;

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Nikulina N.N.Straxovoy menedjment.-YuNITI,2011
2. Nikulina N.Straxovoy marketing.Uchebnoe posobie.–M.:YuNITI-DANA, 2009g.
3. Osnovi straxovoy deyatelnosti:Uchebnik.Otv.red.Prof.T.A.Fedorova. – SPb.:Magistr,2008g.
4. Serbinovskiy B. Straxovoe delo.Uchebnoe posobie.–Rostov n/D: «Feniks», 2010g.
5. Straxovanie.Uchebnik/Orlanyuk-Malitskaya L.A.–M.:«Yurayt»,2011g.
6. Godin A.M., Frumina S.V.Straxovanie:Uchebnik.–M.: Dashkov I.K,2009 g.
7. Nikulina N.N., Suxodoeva L.F., Eriashvili N.D.Straxovoy marketing Uchebnoe posobie-M.:Yuniti, 2009g.
8. Denisova I. Straxovanie. Uchebniy kurs.– M.:«MarT»,2011g.
9. Nor-Arevyan O.Sotsialnoe straxovanie.Uchebnik dlya vuzov- M.: Dashkov i K., 2011
10. Ermasov S.V Straxovanie.Uchebnik dlya vuzov – M.:Yurayt.,2011
11. Xudiyakov A.I.Teoriya straxovaniya,M.:Status, 2010 g.
12. Galaganov V.P.Straxovoe delo.–M.:Akademiya, 2009 g.
13. Ermasov S.V., Ermasova N.B. Straxovanie, 2-e izdanie. Uchebnik dlya vuzov.- M.:Visshee obrazovanie,2009.
14. Shennaev X.M. Sug'urta agentlari uchun qo'llanma.T.infoCOM.UZMChJ.- 2010 y.
15. Ochilov,D.Sultonov.Sug'urta hisobi va hisoboti.O'quv qo'llanma.T.:,2010 y
16. Shennaev X.M. O'zbekiston su'urta bozori. O'quv qo'llanma. T.:, 2013 y.Straxovanie:uchebnik dlya studentov,Obuchayushchixsya po spetsialnostyam «Fianansi i kredit», «Buxgalterskiy uchet, analiz i audit»/pod.red.V.V.Shaxova,Yu.T.Axvlediani.–M.:«YuNITI-DANA», 2010g.
- 17.Internet saytlari:
www.expert.ru.
www.ankil.ru.
www.UzReport.com.

VII BOB. Tashqi iqtisodiy faoliyatda boshqa sug'urta turlari va ularning shartlari

§7.1. Tashqi iqtisodiy faoliyatda boshqa sug'urta turlari

Ma'lumki, savdo munosabatlarini hududiy o'zaro yaqin joylashgan mamlakatlar o'rtasida takomillashtirish maqsadida yuklarni etkazib berishda, avtomobil transportidan foydalanish - jahon mamlakatlari iqtisodiy munosabatlarida xarakterli hol. Avtotransport sug'urtasida transport vositalarining mexanizmlari va boshqa qismlari sug'urta ob'ekti sifatida ishtirok etadi. Ushbu sug'urtada sug'urtalanuvchi o'z mulki yoki ijaraga olgan transport vositasini sug'urta qilishi nazarda tutiladi. Bunda sug'urtalanuvchi mulkiy manfaatlar nuqtai nazaridan transport vositasini sugurta qiladi. Transport vositalarini sug'urtalash amaliyotida turli usullar qo'llaniladi. Har bir usulda sug'urtalovchining majburiyati o'ziga xos ko'rinishda bo'ladi. Variantlar bir-biridan sug'urta shartnomalari va risk hajmi bilan farq qiladi. Sug'urta shartnomasida ko'zda tutilgan turlariga ko'ra ko'rilgan zararlar, yo'qotishlar qisman yoki to'la qoplanadi.

SHartnomada ko'rilgan zararni tuliq qoplash ko'rsatilgan bo'lishi mumkin, ammo hodisa texnik holatlar (shinalar ishdan chiqsa yoki ishlab chiqaruvchi zavod transportni texnik nosozlik bilan chiqarganligi aniqlansa) bilan bog'lik. bo'lsa, u holda ko'rilgan zararlar to'liq qoplanmaydi. Sug'urta shartnomalarida tabiiy ofat, yong'in, portlash, yo'l transporta hodisasi sodir bo'lganida, yuk utirlansa, detallari olib ketilgan hollarda ko'rilgan zarar qisman qoplanishi mumkin.

Avtomobil va boshqa transport vositalari, ularning haqiqiy bahosi bo'yicha sug'urtalanadi. Avtotransport sug'urtasi bo'yicha shartnomalar bir necha guruhga bo'linadi:

- avtotransport vositalarining alohida sug'urtasi dunyo mamlakatlari o'rtasida keng tarqalgan bo'lib, «Kasko sug'urtasi» deya ataladi. Undan tashqari, transport vositalarida tashiladigan barcha yuklarni transport vositalarisiz sug'urta kilishning Kargo sug'urtasi ham mavjud;

- ba'zi hollarda bir vaqtning o'zida ikki xil sug'urta turlaridan foydalanish mumkin. Unda transport vositasi, yuk va haydovchi birgalikda sug'urta qilinadi;
- transport vositalari egalarining uchinchi shaxs tomonidan keltirilgan zarar uchun fuqarolik javobgarligi sug'urtasi.

Ba'zan avariya sababchisi bo'lgan shaxsni aniqlash imkoniyati bo'lmaganda yoki avariya ataylab sodir etilganida va shu bilan birga sug'urta shartnomasi muddati tugagan bo'lsa, u holda jabrlanuvchini himoyalash uchun Germaniyada maxsus fond tashkil etilgan. Bu fond hisobidan sug'urta qoplamasi beriladi.

Transport vositalarini sug'urtalashdagi muhim ko'rsatkichlardan biri dvigatel quvvatiga ko'ra belgilangan tarif stavkalaridir. Barcha sug'urta kompaniyalari sug'urta tarifini belgilashda bir necha sabablarni hisobga oladilar. Masalan, texnik holati, silindr hajmi, yuk ko'tarish darajasi, o'rindiqlar soni. Xalqaro savdo munosabatlari rivojida avtotransport vositalarining o'zni beqiyos. Bu esa bugungi kunda avtotransport sug'urta tizimini xalqaro talablar darajasiga olib chiqishni taqozo etadi. Avtotransport vositalarini xalqaro miqyosda sug'urtalash tizimi joriy etilgan bo'lib, bu «YAshil karta» tizimi deb nomlanadi. «YAshil karta» tizimi 1953 yil 1 yanvardan boshlab kuchga kirgan.

O'zbekistonda Buyuk Ipak yo'lining qayta tiklanishi o'z navbatida O'zbekistonning boshqa xorijiy davlatlar bilan savdo-iqtisodiy aloqalarini rivojlantirmoqda. «YAshil karta» tizimida faoliyat olib borish uchun talab etiladigan asosiy shartlardan biri «majburiy avtofuqarolik javobgarligini sug'urtalash» bo'yicha qonunning qabul qilinishi, «YAshil karta» tizimida ishtirok etishni istagan davlatlarning har birida Milliy byuro tashkil etilishi va bunga barcha chetga chiqadigan avtoullovli fuqarolar a'zo bo'lishlari kerak bo'ladi.

O'z vaqtida sotsialistik davlatlarda majburiy avtofuqarolik javobgarligini sug'urtalash amalga oshirilgan va u «Ko'k karta» nomi bilan faoliyat olib borgan. Uning faoliyati ham «YAshil karta» faoliyatiga o'xshashdi. Hozirgi kunda Polsha, Vengriya, CHexiya, Slovakiya va shuningdek Boltiqbuyi respublikalari (Litvadan tashqari), Ukraina, Moldova «YAshil karta» ning ishtirokchisi.

«YAshil karta» shartnomasida ishtirok etayotgan davlatlarda avtotransport vositalarining sugʻurta javobgarligi sugʻurta polisida qayd etilganidek ehtimoldagi hodisa uchun javobgarlik teng olib borilishi koʻzda tutilgan. «YAshil karta»ning asosiy elementi «Milliy byuro» hisoblanadi. Bu byuro orqali barcha transport harakatlari nazorat qilib turiladi. Sugʻurta hodisalari roʻy berganda «Milliy byuro» sugʻurta kompaniyalari bilan hamkorlikda muayyan milorda sugʻurta qoplamalari berilishini tashkil etadi. Milliy byuro, oʻz navbatida, xalqaro byuroga birlashgan boʻlib, ularning karorgohi Londonda joylashgan.

Dengizlar orqali yuk tashish hajmi kengayib borayotganligi sababli kemalarni turli sugurta hodisalaridan sugʻurtalash muhim rol uynamoqda. SHu sababli, bunday sugʻurtada sugʻurta javobgarligining quyidagi turlari inobatga olingan: barcha keltirilgan zarar, shu jumladan, yoʻlovchilar va kema ekipaji aʼzolarining hayoti, salomatligiga keltirilgan zarar hamda boshqa shaxslarning mulklari boʻyicha sugʻurta javobgarligi. Dengiz sugʻurtasi kemalar, yuklar va fraxt sugʻurtasi, kema ekipajlarining uchinchi shaxs oldidagi javobgarlik sugʻurtasi shaklida amalga oshiriladi. «Fraxt» uchinchi shaxs oldidagi javobgarlik maʼnosini anglatadi.

Evropa mamlakatlarida dengiz sugʻurtasi boʻyicha oʻziga xos qoidalar mavjud. Dengiz transporti (kema)ni sugʻurtalashda bir necha sugʻurta kompaniyalari bir vaqtning oʻzida qatnashishlari mumkin. Bunda asosan etakchilik qilayotgan sugʻurta kompaniyasi bilan kelishib olinadi. Boshqa sugʻurta kompaniyalari esa etakchi kompaniya rahbarligida faoliyat yuritadi.

Kema egalarining manfaatlarini himoya qilish maqsadida hamkorlikda sugʻurtalashni amalga oshiruvchi klublar tashkil etilgan. Sugʻurta hodisasi natijasida koʻrilgan zarar sugʻurtalovchi bilan sugʻurtalanuvchi oʻrtasida imzolangan shartnoma asosida amalga oshiriladi.

Bunday klublar kupgina iqtisodiy rivojlangan davlatlarda faoliyat koʻrsatmoqda. Oʻzaro sugʻurtalash kompaniyasi 1720 yilda Londonda tashkil etilgan. Unga koʻra, sodir etilgan zararlarni «Oʻzaro sugʻurtalash» kompaniyasi kafolatlaydi. Hozirda dunyoning 70 ga yaqin davlatlarida kema egalarining oʻzaro sugʻurtani amalga oshiruvchi klublari faoliyat koʻrsatmokda, Mazkur shoxobchalar qarorgohlari

Buyuk Britaniya, AQSH, SHveysariya, Norvegiya, YAponiya kabi davlatlarda joylashgan.

Eng yirik o'zaro sug'urta kompaniyalaridan biri «Bermud assotsia-siya»sidir. Bu tashkilotning faoliyati baynalmilal ko'rinishda. Tashkilot kema egalari millatidan, kemalarining hajmidan qat'i nazar shartnoma tuzadi. «Bermud assotsiatsiyasi» yo'nalishi bo'yicha «Ingosstrax» ASK faoliyat olib boradi. Bu tashkilotlarning sug'urta fondi kema egalarining o'tkazgan sug'urta mukofotlari hisobidan tashkil etiladi. Jamg'arma hisobidan kema, yuk bo'yicha sodir bo'ladigan sug'urta hodisasi qoplanadi. Sug'urta tashkilotlarining moliyaviy asoslari sug'urta badallari hisobidan shakllanadi. To'lanadigan mukofotlar kemalarning hajmiga, ortilgan yuklarning miqdoriga (tonna), masofasiga, sug'urta javobgarligi miqdoriga hamda milliy qoidalar talabiga bog'liq holda amalga oshiriladi.

Sug'urta risklarida yuqorida ko'rib o'tilgan omillardan tashqari, atrof muhitni ifloslantirishning oldini olish bo'yicha ham sug'urta javobgarligi amalga oshiriladi. Buning asosiy sababi shundaki, hozirda neft mahsulotlarining katta qismi dengiz suv yo'llari orqali tashilmoqda. Ba'zan neft mahsulotlari okean va dengizga olib ketish hollari sodir bo'lmokda. SHu sabab, bunday holatlarning oldini olish maqsadida fuqarolik javobgarligi bo'yicha xalqaro konvensiya (1969 yil Bryussel) qabul qilingan bo'lib, u 1975 yildan tuliq kuchga kirgan. Bu konvensiya talabiga ko'ra 2 ming tonnadan ortiq neft mahsuloti bo'lgan har bir kemaga tegishli sertifikat hamda sug'urta javobgarligi polney berilishi nazarda tutilgan. Bunday sertifikatga ega bulmagan kemalar, neft va neft mahsulotlarini konvensiyaga a'zo davlatlar hududidan olib o'tish hududiga ega emaslar.

Dunyo miqyosida neft va neft mahsulotlarini tashishga bo'lgan talabning ortib borayotganligi bois tankerga ega bo'lgan tashkilotlar o'zaro xalqaro kelishuvlarga asoslanib faoliyat ko'rsatmoqdalar. Bunday tashkilotlar maqsadi - suv sathining neft va neft mahsulotlari bilan ifloslanishining oldini olishdir.

SHartnoma shartlariga asosan kema egasi barcha keltirgan zararni doplati kerak. Bugungi kunda xalqaro yo'nalishda xizmat ko'rsatayotgan tankerlarni sug'urtalovchi xalqaro sug'urta assotsiatsiyasi faoliyat ko'rsatmoqda.

§7.2. Xalqaro iqtisodiy faoliyatni rivojlantirishda qayta sug'urtalashning roli

Qayta sug'urtalash bozorini jahon talablariga mos ravishda rivojlantirish va xalqaro sug'urta bozorida faoliyat olib borish uchun xorijiy mamlakatlar tajribasini o'rganish muhim rol o'ynaydi. Xalqaro sug'urta bozorida dunyoning yirik sug'urta kompaniyalari birgalikda sug'urta qilish va qayta sug'urtalash operatsiyalarini amalga oshirish uchun birlashadilar. Dunyoning yetakchi sug'urta va qayta sug'urtalash hamda risklarni diversifikatsiya qilish brokeri "Aon benifield" ning so'ngi tahlil ma'lumotlariga ko'ra yalpi qayta sug'urtalash kapitali dunyo bo'yicha 2012 yilda 505 mlrd AQSh dollariga yetgan va o'tgan yilga nisbatan 11 foizga oshgan. Inqiroz davrini hisobga olmaganda barcha yillarda qayta sug'urtash mukofotlarining yildan-yilga o'sib borishi kuzatilgan. Hozirgi kunga tahlilchilar fikriga ko'ra jami sug'urta mukofotlarining 35-40 foizini qayta sug'urtalash mukofotlari tashkil qiladi.

Qayta sug'urtalashni O'zbekistonda yanada takomillashtirish uchun xalqaro amaliyotda qayta sug'urta shartnomalarini tartibga solishda umum e'tirof etilgan ayrim shartlarni o'rganib chiqish yaxshi samara beradi. Xalqaro obligator qayta sug'urtasi shartnomalarida ba'zi shartlar unchalik katta bo'lmagan darajadagi o'zgarishlar bilan qo'llanilishi mumkin. Shartnomada ishlatiluvchi kichik shartlar mazmuni qayta sug'urtaning qanaqa turi qo'llanilishiga qarab o'zgarishi mumkin. An'anaviy kichik shartlarda qayta sug'urta to'lovlarining miqdorini aniqlash texnikasi va hisob-kitobini olib borish usullarining o'ziga xos xususiyatlari bayon qilinadi.

«Taqdir va hisob-kitob orqasidan borish». Ushbu shartga muvofiq, qayta sug'urtachi faqat tashqi sabab bilan ro'y bergan zararlar uchun javobgar hisoblanadi. Tashqi sabab natijasida yuz bergan zarar turiga to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachining xatti-harakati bilan bog'liq bo'lmagan omillar ta'sirida yuzaga kelgan zararlar kiradi. Bu esa, to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi yuzma-yuz to'qnashgan majburiyatlarga qayta sug'urtachi ham duch kelishini bildiradi. Shu sababli, qayta sug'urtachi sedent tomonidan amalga oshirilayotgan to'lovlarni e'tibor bilan kuzatib borishi lozim. "Taqdir orqasidan borish" kichik shartiga muvofiq, sug'urtachi va qayta sug'urtachi zarardagi o'z ulushlarini qabul qilishi zarur. Shu bilan

birgalikda, qayta sug'urtachi o'zining manfaatlarini himoya qilish maqsadida, qayta sug'urta shartnomasiga qator shartlar kiritishi mumkin. Masalan, agar sug'urtachi o'z ishini mukammal biluvchi hisoblansa va u hamma vaqt qayta sug'urta shartnomasiga ega bo'lmagan sug'urtachi singari ish yuritsa, «Sug'urtachi sug'urta shartnomasiga o'zi zarur deb topgan o'zgartirishlarni kiritishi mumkin» mazmunidagi qo'shimcha shart qayta sug'urtachi tomonidan qayta sug'urta shartnomasiga kiritilishi mumkin. Yoki, qayta sug'urta shartnomasiga «sug'urtachi qayta sug'urtachining roziligisiz sug'urta shartlariga, andarrayting tamoyillariga mustaqil o'zgartirish kiritish huquqiga ega emas» mazmunidagi kichik shartni belgilab qo'yishi mumkin. Qayta sug'urtachi qayta sug'urta shartnomasi bo'yicha olgan majburiyatni nazorat qilish uchun qo'shimcha shartlar kiritilishi zarur deb hisoblaganda, ushbu mazmundagi shartlar qayta sug'urta shartnomasiga kiritadi. «Hisob-kitob orqasidan borish» tamoyilini amalda qo'llanilishi va uni qo'llashni cheklashlar bo'yicha ingliz sudi qarorlaridan misol keltiramiz. 80-yillarning boshlarida AQSHda faoliyat olib borgan to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachilar asbest ishlab chiqaruvchilarning javobgarligini sug'urtalash natijasida ko'p miqdordagi zararga duch keldilar. Asbestdan foydalanish natijasida yuzaga kelgan zararni qoplashda qayta sug'urtachini ishtirok etishi to'g'risida Angliya sudi qaror qabul qilgan. Qo'zg'algan riskni sudda ko'rib chiqish natijasi jahondagi yirik qayta sug'urtachilarning faoliyatiga ham jiddiy ta'sir qildi. 1984 yilda, Velington bitimiga asosan to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachilar guruhi o'z resurslarini birlashtirdi. Birlashtirishning asosiy maqsadlaridan biri, sud harajatlari miqdorini kamaytirish edi. Sud harajatini kamaytirish imkoniyati, bitimni imzolagan har bir to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi uchun paydo bo'ldi. Chunki, bitim a'zolari har bir da'vo bo'yicha paydo bo'lgan majburiyatlamini birgalashib bajarish zarur edi. 1991 yilda majburiyat bilan bevosita bog'liq bo'lmagan sug'urtachilardan biri o'zining qayta sug'urtachisidan to'lovni amalga oshirishni talab qilib ko'rди. U o'z talabini qondirishni qayta sug'urta shartnomasida belgilangan «hisob-kitob orqasidan borish» majburiyatiga asosladi. London Oliy sudi sug'urtachiga uning sug'urtalanmagan ob'yekt uchun qayta sug'urta qoplamasi olish to'g'risidagi talabini rad qildi. Shunday qilib, sud "hisob-kitob orqasidan borish" shartiga asoslanib, qayta sug'urtachi qayta sug'urtaga qabul qilmagan sug'urta hodisasi natijasida yuzaga kelgan zararni qoplab bermasligi to'g'risida qaror qabul qildi.

«Xatolar va yanglishishlar haqida kichik shart». Borderoni tuzishda, sug'urta risklarini qayta sug'urta shartnomasiga kiritishda, ular bilan bog'liq qayta sug'urta mukofotini hisoblashda, zarar miqdorini va undagi qayta sug'urtachining ulushini hisoblashda sug'urtachi tomonidan bilmasdan, ataylab qilinmagan xatolar ushbu kichik shartga asosan, sug'urtachining qayta sug'urta qoplamasi olish huquqidan mahrum qilmaydi. Bu holatlarda, xato va yanglishishlarni topish bilan, sug'urtachi tomonidan qayta sug'urtachi ogohlantirilmog'i lozim.

«Tekshirishga (nazoratga) huquq». Yuqori darajada vijdonlilik tamoyilidan kelib chiqib, qayta sug'urtaga beriluvchi risk miqdorini hisoblashda sug'urtachi o'zaro kelishilgan anderayting tamoyillariga to'liq amal qilishi lozim. To'g'ridan-to'g'ri shartnomani tuzishda sug'urtachi qayta sug'urta shartnomasiga muvofiq, ehtiyotkorlik va batartiblik bilan ish ko'rmog'i lozim. Qayta sug'urta shartnomasiga taaluqli bo'lgan sug'urtachining kitoblarini, hisob varaqalarini va boshqa shu kabi hujjatlarni tekshirish huquqini qayta sug'urta shartnomasida belgilash, yuqorida keltirilgan vijdonlilik tamoyilining buzilmasligini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu huquq sug'urtachining hisob varaqalaridagi yozuvlarni, buxgalteriya kitoblarini, to'g'ridan-to'g'ri shartnomasini, zararni tartibga solish to'g'risidagi hujjat va boshqa qayta sug'urta shartnomasi bilan bog'liq hujjatlarni tekshirishga tatbiq qilinadi. Amaliyotda, qayta sug'urtachilar ularga berilgan mazkur huquqdan kam foydalanadilar. Shunga qaramasdan, to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomalarini tuzishda ushbu huquq, qayta sug'urtachining moliyaviy manfaatlariga rioya qilinishini ta'minlovchi kafil bo'lib xizmat qiladi. Ba'zi hollarda, sug'urtachi qayta sug'urtachidan uning buxgalteriya kitoblarini, hisobotlarini tekshirishni talab qilishi mumkin. Buxgalteriya hujjatlarini tekshirishdan maqsad, qayta sug'urtachiga qayta sug'urta shartnomasi shartlariga rioya qilinishini ko'rsatishdir yoki to'g'ridan-to'g'ri sug'urta va qayta sug'urta anderraytingini soddalashtirish, yaxshilash yuzasidan birgalikda qarorlar qabul qilishdir.

«Arbitr tayinlash to'g'risida» gi kichik shart. Deyarli barcha qayta sug'urta shartnomalarida, qayta sug'urta shartnomasining bajarilishi bo'yicha yuzaga kelgan nizolarni ko'rib chiqish maxsus tayinlangan arbitriar guruhiga yuklanadi. Sudlarning umumiy sud qilish huquqiga, odatda, faqat tasdiqlangan qarzdorlikning to'llanmaslik

hollari bilan bog'liq nizolarni yechish vakolati beriladi. Arbitriar tarkibi uch kishidan iborat bo'ladi. Har bir tomon bittadan arbitr tayinlashi mumkin. Bosh arbitrni shartnoma tomonlari birgalikda tayinlaydi. Bosh arbitrlar ni tayinlash borasida tomonlar kelisha olmasa, xolis bo'lgan uchunchi tomon bosh arbitrni tayinlaydi (masalan, sud, yoki savdo palatasi). Odatda, sug'urta va qayta sug'urta jamiyatlarining xodimlari yoki pensiyaga chiqqan xodimlari arbitr vazifasiga tayinlanadi. Bundan tashqari, arbitriar guruhi majlisni sug'urtachi sendenning bosh ofisi joylashgan joyda o'tkazishga kelishib oladi. Ko'p hollarda, shartnomaning «Arbitriar to'g'risida»gi shartida arbitriar guruhining qarori adolatlilik va o'ta vijdonlilik tamoyillariga asoslanishi, ish faoliyatida shakllangan odat me'yorlariga tayanilishi belgilanadi.

Yuqorida keltirilgan kichik shartlardan tashqari, nisbiy obligator qayta sug'urta shartnomalarida boshqa shartlar ham qo'llanilishi mumkin, masalan: lider to'g'risida yoki qo'llaniluvchi huquq tizimi to'g'risidagi kichik shartlar. Qayta sug'urta shartnomasida ishtirok etuvchi qayta sug'urtalovchilar soni ko'pchilikni tashkil qilgan hollarda lider to'g'risidagi kichik shart qo'llaniladi. Ushbu kichik shartda lider qayta sug'urtachining qarorlarini bajarish boshqa qayta sug'urtachilar uchun majburiyligi belgilanadi.

Yuqorida keltirilgan kichik shartlarni nonisbiy qayta sug'urta shartnomalarida qo'llash o'ziga xos xususiyatlarga ega. Nonisbiy va nisbiy qayta sug'urta o'rtasidagi asosiy farq shundan iboratki, birinchi holatda sedent va qayta sug'urtachining mukofotlari tubdan farq qiladi. Odatda, nonisbiy qayta sug'urta shaklida to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi past miqdorda qayta sug'urta mukofoti evaziga maksimal, keng bo'lgan qayta sug'urta qoplamasini olishga harakat qiladi. Qayta sug'urtachi esa, o'z navbatida, qayta sug'urtaga qabul qilayotgan riskka adekvat bo'lgan qayta sug'urta mukofoti olishga va to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachi real muhtoj bo'lgan qayta sug'urta qoplamasi bilan ta'minlashga harakat qiladi. "Zararlar va zararlilik eksedenti asoslarida" qayta sug'urta shakli sendentning risklarini tanlash borasidagi anderrayterlik siyosatiga salbiy ta'sir qilishi mumkin. Chunki yirik miqdordagi zararlar yuzaga kelgan hollarda, sendentning javobgarligi me'yori qayta sug'urta shartnomasida belgilangan ustunlik miqdorida chegaralanadi. Shuning uchun, "zarar eksedenti asosida" qayta sug'urta shaklida shartnoma shartining "taqdir orqasidan borish" tamoyili qo'llanilmaydi. «Xatolar va

yanglishishlar» to'g'risidagi kichik shart ham "zarar eksendenti" qayta sug'urta shartnomasining o'ziga xos xususiyatlarini va elementlarini hisobga olgan holda qo'llanilishi mumkin.

Faqat nonisbiy qayta sug'urta shartnomasida qo'llaniluvchi, maxsus kichik shartlar jumlasiga quyidagilar kiradi: "butunlay netto-zarar" to'g'risidagi kichik shart; "vaqt bo'yicha" kichik shart; "majburiyatlar va hisob-kitoblarni indeks qilish" to'g'risidagi kichik shart. Nonisbiy qayta sug'urta shaklida sug'urtachining butunlay netto-zararini qayta sug'urtachi tomonidan qoplab berilishi uchun shartnomaga "butunlay netto zarar" haqidagi kichik shart kiritilishi zarur. "Butunlay netto-zarar"— bu, barcha qaytarilgan summalar chegirilgandan keyin sug'urtachiga to'lanadigan zarardir. Qaytariladigan summalarga misol: qayta sug'urtada ishtirok etuvchi qayta sug'urtachidan regress ko'rinishida qaytariladigan summalar, obligator yoki fakultativ qayta sug'urta shaklida sug'urtachining shaxsiy chegirmadan ushlab qolinuvchi summalar va sug'urtachiga boshqa to'lanishi lozim bo'lgan summalar. Bitta sug'urta voqeasi ro'y berishi natijasida sodir bo'lishi mumkin bo'lgan bir nechta sug'urta hodisalari riskini sug'urta qilish shartnomasini obligator nisbiyga qayta sug'urtalashda tomonlar "soatli shart"da kelishib oladilar. Aniq belgilangan vaqt muddatida sodir bo'lgan barcha alohida zararlar bitta umumiy zararlar yig'indisiga birlashtiriladi. Shartnomada belgilangan vaqt muddatining davomiyligi riskning xarakteriga bog'liq. Odatda, yong'in, yer qimirlash, dovul yoki siyosiy risklarga qarshi sug'urtalarning qayta sug'urtasi uchun 72 soat, suv toshqini va suv bosish risklarining sug'urtasi uchun 168 soat vaqt muddati belgilanadi. Shartlarda quyidagi me'yorlar nazarda tutiladi:

1. Agar sug'urta hodisasini kvalifikatsiya qilish maqsadida sug'urtaga qabul qilingan risklar birlashtirilsa, u holda albatta ushbu shart qanaqa sug'urta risklariga tatbiq qilinishi (masalan, yer qimirlashi natijasida yuzaga kelgan yong'in, yer qimirlashining o'zi; dovul natijasida sodir bo'lgan suv toshqini va suv bosishi yoki dovulning o'zi) ko'rsatiladi.
2. Zararni birlashtirish uchun hududiy cheklanishlar bormi? Agar, bo'lsa, ular qanday cheklanishlar (masalan, suv toshqini va suv bosishi tumanlar bo'yicha, daryoning tumanlarga yaqinligiga qarab tumanlar bo'yicha, fuqarolarning bo'ysunmaslik harakati esa shaharlarning aniq chegarasi bo'yicha cheklanishlar).

Nisbiy qayta sug'urtada sug'urta mukofoti va zararlari sug'urtachi va qayta sug'urtachi o'rtasida nisbiy ravishda taqsimlanadi. Inflatsiyaning sug'urta summasiga nisbatan zarar miqdoriga ko'proq ta'sir ko'rsatishi sug'urta hodisasi bilan bog'liq to'lovlar miqdorini keskin oshishiga olib keladi. Inflatsiya ta'siri natijasida sug'urta to'lovlari miqdorining oshgan qismi sug'urtachi va qayta sug'urtachi manfaatlariga bir xilda taqsimlanadi. "Zarar eksedenti" qayta sug'urta shartnomalari bo'yicha sug'urta to'lovlarining miqdorini oshishi ko'proq qayta sug'urtachi manfaatlariga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Chunki, zararning ustunlikdan oshadigan qismi o'ssada, sug'urtachining portfeli miqdori o'zgarishsiz qoladi yoki ustunlikning real miqdori kamayadi.

Mol-mulk sug'urtasida sug'urta qilingan mol-mulk qiymatining real bahosi inflatsiyaning ta'siri natijasida oshadi. Mos ravishda, "eksedent zarari" qayta sug'urta shartnomasida belgilangan ustunlik miqdori esa pasayadi. Shu sababli, qayta sug'urtachi ustunlik miqdori va sug'urtalangan manfaatning real qiymatini o'zgarishi bilan bog'liq javobgarlik chegaralariga tuzatish kiritishni talab qilishi zarur. Inflatsiya ta'siri natijasida zararlar miqdorini oshish muammosi ahamiyati ayniqsa, transport vositalari egdarining javobgarligini va umum fuqarolik javobgarliklarini sug'urtalash sohalarida oshmoqda. Chunki ushbu sug'urta turlarida zararlarni tartibga solish uchun muddat talab qilinadi. Zarar miqdorining o'sishiga inflatsiyadan tashqari, ish haqining oshishi, zararni tartibga solish jarayoniga ta'sir qiluvchi boshqa faoliyat turlarida yuz beruvchi o'zgarishlar (huquqiy xizmat sohasi, qonunchilik, tibbiyot xizmatining qiymatini oshishi) ham katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Amalda aktuar hisoblarni qo'llay turib ham zarar miqdorining bunday o'sish me'yorini hisoblash mumkin emas.

"Eksedent zarari" qayta sug'urta shartnomasi bo'yicha zarar miqdorini oshishi qayta sug'urta mukofotining miqdoriga ta'sir ko'rsatmaydi. Shartnomaning "tuzatish yoki indeksatsiya" to'g'risidagi kichik shartini kiritish orqali inflatsiya omilining ta'siri hisobga olinadi. Ushbu kichik shart yordamida ustunlik va qayta sug'urtaning majburiyati miqdori o'rtasidagi mutanosiblik doimiy saqlanadi. Zarar miqdorining har qanday o'zgarishi qayta sug'urta shartnomasining tomonlari o'rtasidagi majburiyatlar mutanosibligiga ta'sir etmaydi. Yuqorida ta'kidlanganidek, ko'p milliy qonunchiliklarida qayta sug'urta munosabatlari fuqarolik huquqiy me'yorlar bilan

tartibga solinmaydi. Moliyaviy qayta sug'urtaning murakkab tarkibi, kompleks apparat tushunchalari, turli xil maqsadlari, uni qonunchilik yordamida tartibga solishni yanada, murakkablashtiradi.

Sug'urta huquqi bo'yicha xalqaro uyushma tomonidan olib borilgan o'rganish natijasi shuni ko'rsatadiki, dunyoda ko'plab mamlakatlarning qonun tizimida moliyaviy qayta sug'urta munosabatlarini tartibga soluvchi me'yorlar o'rin olmagan (Argentina, Finlandiya, Isroil, Daniya, Fransiya). Ba'zi davlatlarda qayta sug'urtaning bunday turi qo'llanilmaydi (Sloveniya, Sal'vador va boshqa qator mamlakatlar). Moliyaviy qayta sug'urta munosabatlari keng tarqalagan davlatlarning davlat sug'urta nazorati idoralarining qarorlarini tahlil qilish natijasida moliyaviy qayta sug'urtani huquqiy tartibga solish sohasidagi tendensiyalarni aniqlashimiz mumkin. Avstraliyada imzolanuvchi, sug'urtachiga yashirin shaklda zayom kapitalini taqdim qiluvchi moliyaviy qayta sug'urta shartnomalari sug'urta nazorati idorasi bilan kelishilgan bo'lishi lozim. Fransiyada sug'urta riski taqsimlanishining har qanday shakli (to'g'ridan-to'g'ri sug'urta va qayta sug'urta shartnomalari o'rtasida farq qilinmagan holda) qayta sug'urta deb yuritiladi.

Germaniyada sug'urta yoki qayta sug'urta faoliyati bilan shug'ullanish huquqiga ega bo'lgan ikki yuridik shaxs o'rtasida tuzilgan qayta sug'urta shartnomasi moliyaviy qayta sug'urta deb ataladi.

Shvetsariyada moliyaviy qayta sug'urta shartnomalari ham oddiy qayta sug'urta shartnomalari uchun belgilangan talablarga javob berishi lozim. Moliyaviy qayta sug'urtaning maqsadi moliyaviy natijani yaxshilash, bo'sh aktivlar bilan ta'minlash, moliyaviy oqimni optimallashtirish bo'lsada, oddiy qayta sug'urta maqsadidan kam farq qiladi. Shu sababli, sug'urtachi o'z faoliyati davomida sug'urta risklari bilan bir qatorda kredit, investitsiya, moliyaviy risklarga ham duch keladi.

Moliyaviy qayta sug'urta shartnomalari shu kabi risklarning bir qismini qayta sug'urtachiga berishga xizmat qiladi. Nazorat qiluvchi idoralarning "moliyaviy qayta sug'urta qayta sug'urtaning mohiyati va maqsadiga mos kelmaydi" deb fikrlashiga ko'pchilik tadqiqotchilar qo'shilmaydilar.

Buyuk Britaniyada, sug'urta nazorati idoralarining moliyaviy qayta sug'urta shartnomasiga qo'ygan talablaridan biri — bu, sug'urta riskining ancha miqdordagi qismini qayta sug'urtachiga berishdir. Ushbu keltirilgan ta'rifda muammoga duch kelgan narsa bu, riskning ancha qismini aniqlashdir. Faqat sug'urta nazorati idoralari tomonidan qayta sug'urta operatsiyalarining samarasi baholanishiga qaramasdan, agar moliyaviy qayta sug'urta shartnomasi sug'urtachining moliyaviy holatini va to'lov qobiliyatini yaxshilanishiga yordam bersa, bunday qayta sug'urta shartnomasini tuzish maqsadga muvofiqdir.

AQSHdagi ko'plab Shtatlarning fuqarolikni tartibga soluvchi qonunchiliklarida qayta sug'urtaga to'g'ridan-to'g'ri ta'rif berilmagan. "Qayta sug'urta shartnomasi" tushunchasi ostida qayta sug'urta belgisiga ega bo'lgan har qanday shartnoma tushuniladi. Bundan tashqari, 1992 yilda sug'urtachining buxgalteriya hisobida brutto-majburiyatini aks ettirish bo'yicha yangi tartib o'rnatildi. Ushbu talabga asosan, to'lanmagan zarardagi qayta sug'urtachining ulushi yoki ishlab topilmagan mukofot miqdori sug'urtachining brutto majburiyati tarkibida hisobga olinadi. Bu tartib moliyaviy qayta sug'urta operatsiyalarining samarasiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Yuqorida keltirilgan moliyaviy qayta sug'urtaning huquqiy ta'rifi va moliyaviy qayta sug'urta shartnomasida ishtrok etuvchi sug'urtachi va qayta sug'urtachi faoliyatlarini bunday tartibga solish tahrirga muhtoj. Sug'urta tashkilotlarining risklarini boshqarishda moliyaviy qayta sug'urta mutlaqo yangi tarmoqligini inobatga olishimiz zarur. Moliyaviy qayta sug'urtaning maqsadi sug'urta operatsiyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash va sug'urtachining to'lov qobiliyatini mustahkamlash hisoblanadi. Bu borada moliyaviy qayta sug'urtaning maqsadi an'anaviy qayta sug'urta maqsadi bilan mos keladi. Shu bilan birga, moliyaviy qayta sug'urta ham an'anaviy qayta sug'urta kabi to'g'ridan-to'g'ri sug'urtachilarning sug'urta operatsiyalarini moliyaviy natijalariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Hozirgi kunda paydo bo'lgan an'anaviy konsepsiyalar alohida sug'urta turi bo'yicha sug'urta operatsiyalarining natijasini yoki ma'lum sug'urta turlari yig'indisiga nisbatan tatbiq qilinuvchi "zararlilik eksedenti asosida" qayta sug'urta shartnomalari qayta sug'urta to'g'risidagi tushunchalarni tubdan o'zgartiradi. An'anaviy va moliyaviy qayta sug'urtaning to'g'ridan-to'g'ri sug'urta shartnomasi bo'yicha risklarni qayta taqsimlash

bilan bog'liq iqtisodiy mohiyati deyarli farq qilmadi. Bundan tashqari, qayta sug'urta shartnomasi shakllari, uning subyektiari tarkibi (sug'urtachi va qayta sug'urtachi) ham mos keladi. Umuman olganda, moliyaviy qayta sug'urtaning iqtisodiy tabiati an'anaviy qayta sug'urtaning mohiyatiga va uning maqsadlariga qarama-qarshi kelmaydi va shuning uchun moliyaviy qayta sug'urta kelajakda keng sohalarda qo'llanilish istiqboliga ega

Tayanch so'z va iboralar

Qayta sug'urtalovchi broker - ikkita sug'urta kompaniyasi o'rtasidagi professional vositachi.

Qayta sug'urtalovchi - sug'urta brokeri yordamida qayta sug'urtalash uchun riskni qabul qilib oladigan jismoniy yoki yuridik shaxs. Qayta sug'urtalovchi yordamida riskni ikkilamchi taqsimlash amalga oshiriladi. Qayta sug'urtalovchi sifatida sug'urta kompaniyasi ham bo'lishi mumkin. Jahondagi eng yirik qayta sug'urtalovchilar guruhiga Myunxen qayta sug'urtalash jamiyati, SHveysariya qayta sug'urtalash jamiyati, Kyoln qayta sug'urtalash jamiyatlari kiradi.

Fakultativ qayta sug'urtalash - proporsional qayta sug'urtalash shartnomasining turi. Fakultativ qayta sug'urtalashda har bir berilayotgan risk bo'yicha alohida shartnoma tuziladi. Sedent har bir risk bo'yicha qayta sug'urtalash zarur yoki zarur emaslik masalasini mustaqil ko'rib chiqadi. O'z navbatida, qayta sug'urtalovchi ham sedentning taklifini qabul qilishi yoki qabul qilmasligi ham mumkin.

Fakultativ obligator shartnomasi - sedent qayta sug'urtalovchi bilan kelishgan toifadagi har qanday sug'urta riskini berishi, qayta sug'urtalovchi esa ularni qabul qilishi shart ekanligi haqidagi qayta sug'urtalash shartnomasi.

Sedent - riskni ikkilamchi joylashtirishni amalga oshiruvchi, ya'ni riskni qayta sug'urtalash uchun beruvchi sug'urta kompaniyasi. Ikkilamchi sedent retrotsedent deb ataladi.

Sessiya - 1) sug'urta riskini qayta sug'urtalashga berish jarayoni. Sedent va qayta sug'urtalovchi o'rtasidan huquqiy munosabatlarda ishlatiladi. 2) Xorij amaliyotida sedentning olingan sug'urta mukofoti ma'nosini bildiradi.

Ekssedent riski - mazkur toifadagi risk bo'yicha zararni qayta sug'urtalash to'g'risidagi kelishuv.

Ekssedent zarari - noproporsionl qayta sug'urtalash shakli. Bunda sedentga o'z zimmasida ushlab qolingan zarardan oshgan qismi qayta sug'urtalovchi kompaniya tomonidan qoplanadi.

Nazorat savollari

1. Avtotransport sug'urtasi qanday amalga oshiriladi?
2. «YAshil karta» tizimi va uning mohiyatini tushuntirib bering?
3. Kemalar bo'yicha javobgarlikni sug'urtalovchi tashkilotlarning faoliyatini tushuntirib bering?
4. 1969 yil Bryusselda qabul qilingan konvensiyaning mohiyati
a. nimadan iborat?
5. Aviasug'urta javobgarligi bo'yicha Varshava konvensiyasining mohiyati nimada?
6. YUk tashuvchining javobgarligini sug'urtalash qanday amalga oshiriladi?
7. Qurilish bilan bog'liq bo'lgan qanday sug'urta risklarini bilasiz?
8. Qurilish jarayonida sug'urtalash bo'yicha hisobga olinadigan ob'ektlarga nimalar kiradi?
9. Montaj ishlari bo'yicha sug'urta riskini nimalardan iborat?
10. Qayta sug'urtalashdagi sug'urta riski va uni amalga oshiruvchi xalqaro tashkilotlarni sanab bering?
11. Xalqaro iqtisodiy faoliyatni rivojlantirishda qayta sug'urtaning roli qanday?
12. Ushbu mavzu bo'yicha qanday xulosalar chiqardingiz?

Mustaqil o'rganish uchun topshiriqlar

1-masala

6 mln.soʻmlik obʻekt bitta shartnoma asosida 3 ta sugʻurta tashkiloti tomonidan sugʻurtalangan. Birinchisi 2,5 mln. soʻmga, ikkinchisi 2 mln.soʻmgauchinchisi 1,5 mln. soʻmga. YOnqʻin oqibatida sugʻurta xodisasi roʻy berdi va 1,8 mln.soʻmlik zarar koʻrildi.

Xar bir sugʻurta tashkiloti tomonidan toʻlanadigan sugʻurta qoplamasi summasini aniqlang.

2-masala

Sugʻurta tashkilotining sugʻurta portfeli bir xil turdagi sugʻurta shartnomalaridan tashkil topgan. Ularning miqdori 400, 625, 800 mln.soʻm. Sugʻurta tashkilotining maksimal javobgarligi 500 mln.soʻm. Kvota sugʻurta portfelining 20% tashkil etadi.

Sedentning shartnomadagi ishtirokini xisoblang.

3-masala

Avtomobil birinchi tavakkalchilik tizimi asosida 75 000 soʻmga sugʻurtalangan, uning haqiqiy bahosi 89 000 soʻm, sugʻurtalanuvchi 32 000 soʻm miqdorida zarar koʻrgan.

Birinchi va ikkinchi tavakkal miqdorini belgilang.

4-masala

Xoʻjalik subʻekti oʻz mol-mulkini buzib kirib oʻgʻirlik qilishdan 600 mln.soʻmga bir yilga sugʻurta qildi. Sugʻurta tarif stavkasi sugʻurta summasidan 0,3%. Sugʻurta sharnomasi boʻyicha 1% miqdorida shartli franshiza belgilangan, franshiza belgilanganligi sababli 2% miqdorida tarifga chegirma qoʻllanilgan. Sugʻurtalovchining zarari 3 mln.soʻmga teng.

Sugʻurta mukofoti summasi va sugʻurta qoplamasi summasini toping.

Test savollari

1. Dengiz sug'urtasi bo'yicha dastlabki jamiyatlar qachon va qaerda tashkil topgan?

- A) 1812 yilda, Germaniyada
- B) 1776 yilda, Yaponiyada
- C) 1668 yilda, Frantsiyada
- D) 1536 yilda, Angliyada

2. Dispasher tushunchasiga mos keladigan javobni aniqlang?

- A) kema, yuk va fraxt o'rtasida umumiy avariya xarajatlarini taqsimlovchi mutaxassis
- B) da'voni ko'rib chiquvchi va uni tartibga keltirishni tashkillashtiruvchi shaxs
- C) dispasha bo'yicha hisob-kitobni amalga oshiruvchi xalqaro dengiz xuquqi sohasidagi mutaxassis
- D) sug'urtalovchining shtatida turadigan va kelib tushgan sug'urta mukofotlarining bir qismini olish huquqiga ega yuridik shaxs

3. Qurilish-montaj risklarini sug'urtalash qay tartibda amalga oshiriladi?

- A) majburiy
- B) ixtiyoriy
- C) Xam majburiy, xam ixtiyoriy
- D) Umuman sug'urtalanmaydi

4. Dengiz sug'urtasi qaysi klassga asosan sug'urtaladi?

- A) 5 klass
- B) 6 klass
- C) 7 klass
- D) 12 klass

5. Qurilish-montaj risklarini sug'urtalashda sug'urta tarifi necha foizni tashkil etadi?

- A) 0,5
- B) 1
- C) 0,4
- D) 2

6. O'zbekistonda dengiz sug'urtasini qaysi tashkilotlar amalga oshiradilar?

- A) Barcha sug'urta tashkilotlari
- B) Umumiy sug'urta tarmog'ining 6 klassi bo'yicha litsenziyaga ega bo'lgan tashkilotlar
- C) Litsenziyasida 6 va 12 klass bo'yicha faoliyatni amalga oshirish ruxsat berilgan bo'lsa
- D) Barcha yuridik shaxslar

7. Aviatsiya sug'urtasi qaysi klass asosida sug'urta qilinadi?

- A) 5 klass
- B) 6 klass
- C) 7 klass
- D) 12 klass

8. O'zbekistonda aviatsiya sug'urtasini qaysi tashkilotlar amalga oshiradilar?

- A) Barcha sug'urta tashkilotlari
- B) Umumiy sug'urta tarmog'ining 5 klassi bo'yicha litsenziyaga ega bo'lgan tashkilotlar
- C) Litsenziyasida 5 va 11 klass bo'yicha faoliyatni amalga oshirish ruxsat berilgan bo'lsa
- D) Barcha yuridik shaxslar

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Osnovi straxovoy deyatelnosti:Uchebnik.Otv.red.Prof.T.A.Fedorova. – SPb.:Magistr,2008g.
2. Serbinovskiy B. Straxovoe delo.Uchebnoe posobie.–Rostov n/D: «Feniks», 2010g.
3. Straxovanie.Uchebnik/Orlanyuk-Malitskaya L.A.–M.:«Yurayt»,2011g.
4. Godin A.M., Frumina S.V.Straxovanie:Uchebnik.–M.: Dashkov I.K,2009 g.
5. Nikulina N.N., Suxodoeva L.F., Eriashvili N.D.Straxovoy marketing Uchebnoe posobie-M.:Yuniti, 2009g.
6. Denisova I. Straxovanie. Uchebniy kurs.– M.:«MarT»,2011g.
7. Nor-Arevyan O.Sotsialnoe straxovanie.Uchebnik dlya vuzov- M.: Dashkov i K., 2011
8. Ermasov S.V Straxovanie.Uchebnik dlya vuzov – M.:Yurayt.,2011
9. Pod redaktsiey L.A.Orlanyuk-Malitskoy Straxovanie. -M.:Yurayt,2011
10. Xudiyakov A.I.Teoriya straxovaniya,M.:Status, 2010 g.
11. Galaganov V.P.Straxovoe delo.–M.:Akademiya, 2009 g.
12. Ermasov S.V., Ermasova N.B. Straxovanie, 2-e izdanie. Uchebnik dlya vuzov.- M.:Visshee obrazovanie,2009.
13. Shennaev X.M. Sug'urta agentlari uchun qo'llanma.T.infoCOM.UZMChJ.- 2010 y.
14. Ochilov,D.Sultonov.Sug'urta hisobi va hisoboti.O'quv qo'llanma.T.:,2010 y
15. Shennaev X.M. O'zbekiston su'urta bozori. O'quv qo'llanma. T.:, 2013 y.Straxovanie:uchebnik dlya studentov,Obuchayushchixsya po spetsialnostyam «Fianansi i kredit», «Buxgalterskiy uchet, analiz i audit»/pod.red.V.V.Shaxova,Yu.T.Axvlediani.–M.:«YuNITI-DANA», 2010g.
- 16.Internet saytlari:
www.expert.ru.
www.ankil.ru.
www.UzReport.com.